

Włodzimierz Łęcki

SZLAK

PIASTOWSKI

PRZEWODNIK

POZNAŃ
POBIEDZISKA
LEDNICA
GNIEZNO

GNIEZNO
TRZEMESZNO
MOGILNO
STRZELNO
KRUSZWICA

KRUSZWICA
INOWROCŁAW
PAKOŚĆ
ŻNIM
BISKUPIN
GNIEZNO

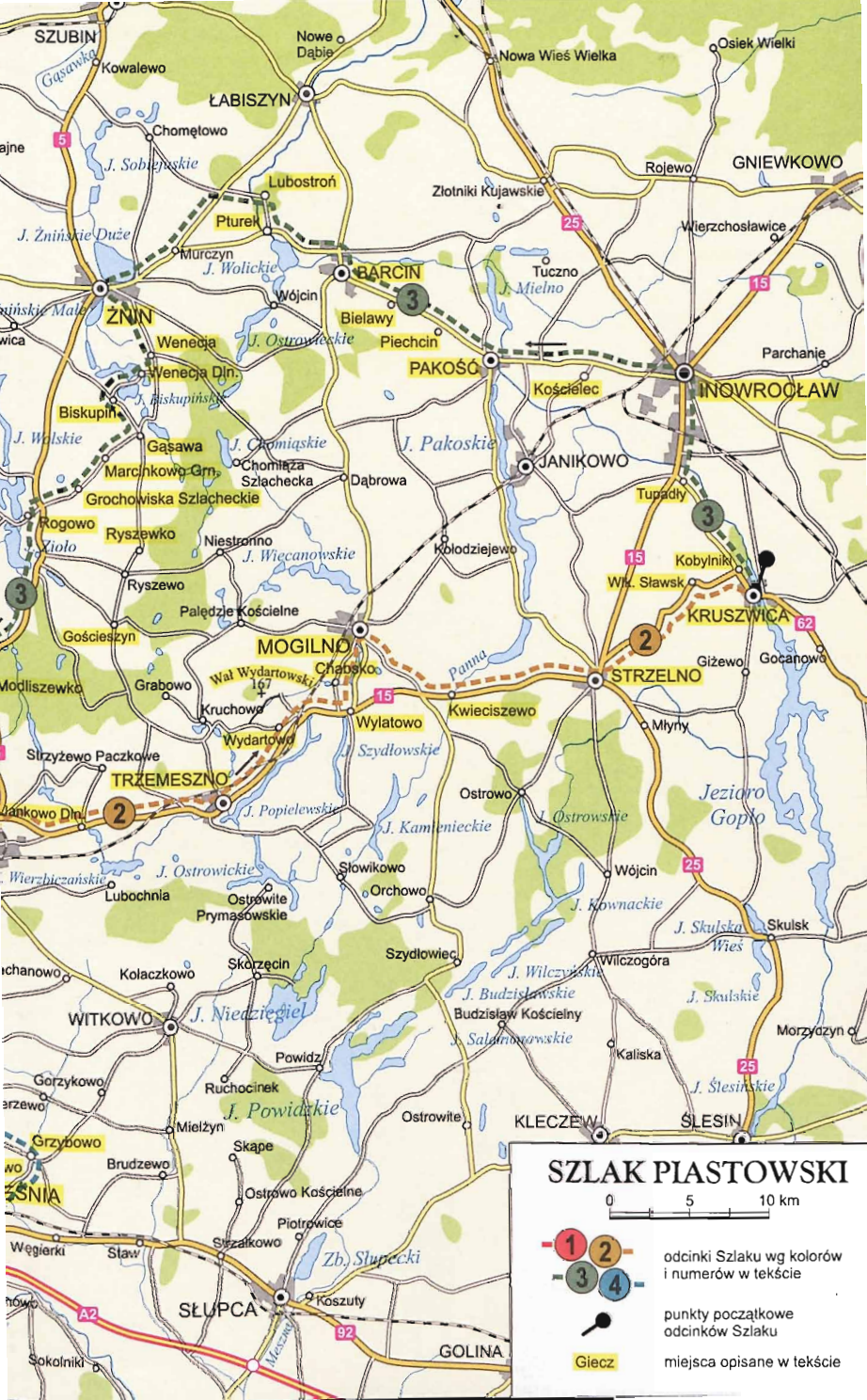
GNIEZNO
CZERNIEJEWÓ
GRZYBOWÓ
WRZEŚNIA
GIECZ
SWARZĘDZ
POZNAŃ

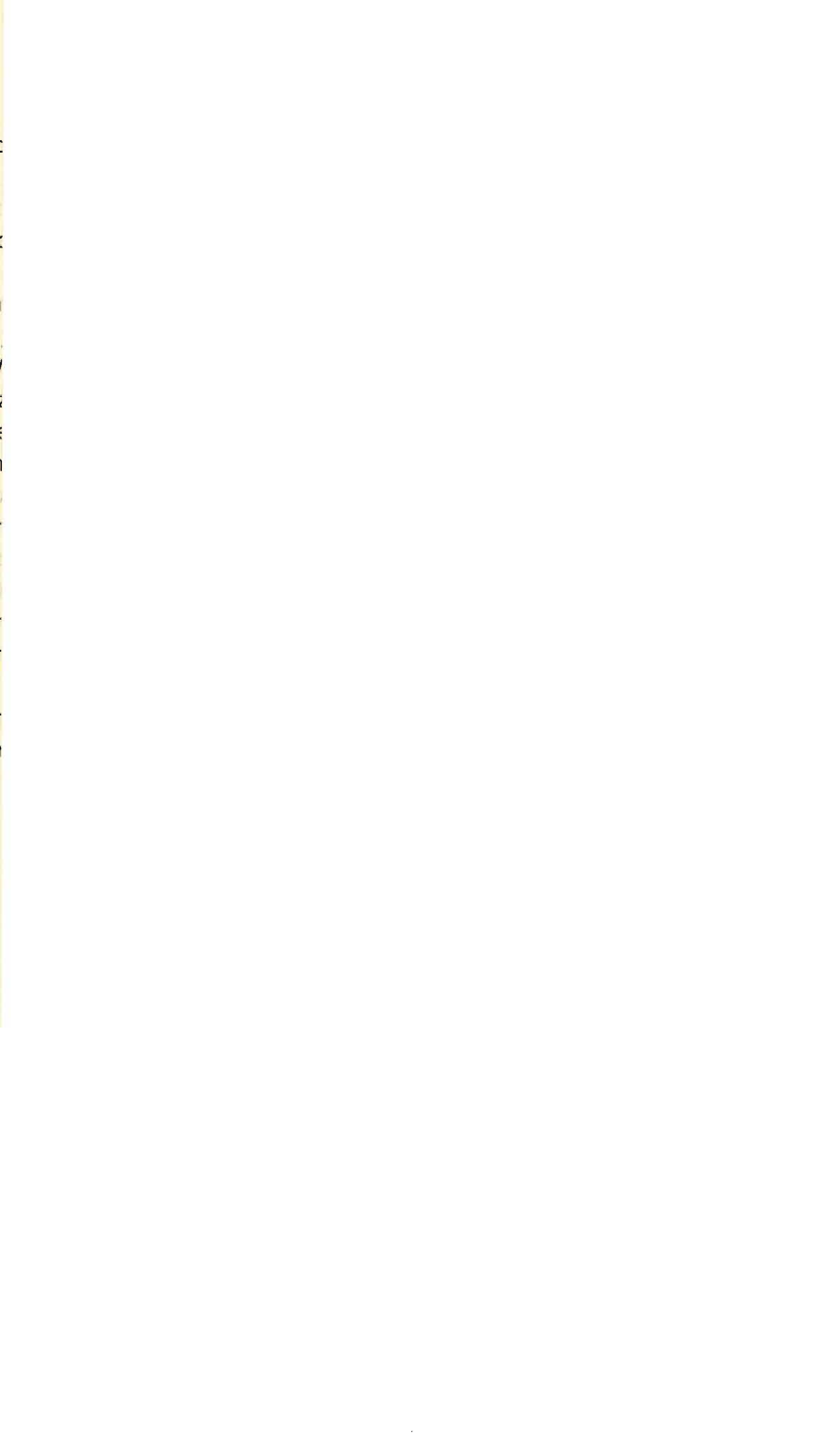

Z racji niezwykle cennych zabytków, pamiątek historycznych i jubileusz obchodzonych na przelomie tysięcy, Szlak Piastowski, należą do najciekawszych tras turystycznych w Polsce, ze wszech miar wart jest zwiedzenia.

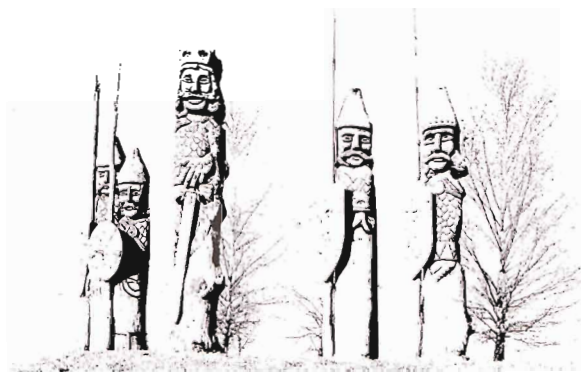
W przewodniku podano najważniejsze informacje krajoznawcze o miejscowościach i obiektach położonych na szlaku. W kilku przypadkach wspomniano o ciekawszych miejscach wartych obejrzenia znajdujących się nieopodal zasadniczej trasy szlaku. Podstawowe informacje praktyczne dotyczące możliwości noclegowych znajdują się na końcu książki. Przy opisie miejscowości, według uznania autora, podano wzmianki o niektórych restauracjach i hotelach.

SZLAK PIASTOWSKI

Włodzimierz Łęcki

SZLAK PIASTOWSKI

Przewodnik

Wydanie III zaktualizowane

Wydawnictwo
Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury

Poznań 2006

KOMITET REDAKCYJNY BIBLIOTEKI „KRONIKI WIELKOPOLSKI”
*Lena Bednarska (przewodnicząca), Przemysław Hauser,
Krzysztof Kasprzak, Tomasz Naganowski, Marek Ziółkowski*

© Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu
Poznań 2006

Redaktor
Adrian Zieliński

Opracowanie graficzne
Jacek Grześkowiak

Redaktor prowadzący
Mariusz Grzebalski

Korekta
Natalia Słomińska

Autorzy fotografii
Tadeusz Filipczak, Zbigniew Szmidt

Wykreślenie map i schematów
Radosław Przebitkowski

Wydanie III zaktualizowane

ISBN 83-87816-84-1

Wydawca
Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu
60-819 Poznań, ul. Prusa 3
tel. 061 664 08 75
e-mail: wydawnictwo@wbp.poznan.pl
<http://www.wbp.poznan.pl>

Przed tysiącem lat na terenie obecnej Wielkopolski narodziło się państwo polskie. W X w. rozwinęły się tu grody, które stały się ośrodkami władzy, najpierw lokalnej, a później o zasięgu państwowym: Gniezno, Ostrów Lednicki, Kruszwica, Poznań, Giecz.

W Gnieźnie — mieście dziś powszechnie uważanym za pierwszą stolicę Polski — w roku 1000, trzy lata po śmierci św. Wojciecha, utworzono pierwszą na ziemiach polskich metropolię Kościoła katolickiego. Katedra gnieźnieńska stała się miejscem koronacji władców polskich. W zbudowanej w 968 r. katedrze poznańskiej, począwszy od pogrzebu Mieszka I w 992 r., chowano książąt i królów Polski z dynastii Piastów, władającej krajem od X do XIII w. Dziś liczne zabytkowe pozostałości budowli wczesnoromańskich i obiekty romańskie dowodzą wysokiego poziomu kultury materialnej Polski Piastów.

Przez wiele miejscowości związanych swymi dziejami z początkami państwa polskiego i działalnością Piastów wiedzie popularna trasa turystyczna, zwana Szlakiem Piastowskim. Przypadające na schyłek XX stulecia znaczące jubileusze — w 1997 r. tysiąclecia śmierci św. Wojciecha i w 2000 r. tysiąclecia Zjazdu Gnieźnieńskiego oraz powstania metropolii gnieźnieńskiej — przyczyniły się do znacznego zainteresowania społeczeństwa Gnieznem i Szlakiem Piastowskim.

W ostatnich latach bardzo dużo uczyniono dla wyeksponowania obiektów, podniesienia urody miejscowości i zabytkowych budowli oraz zagospodarowania turystycznego szlaku. W Gnieźnie przebudowany został Rynek i jego otoczenie, pięknie odnowiono katedrę, przed nią powstał park i obszerny parking, na Lednicy rozbudowano Muzeum Pierwszych Piastów, w Pobiedziskach utworzono skansen miniatur Szlaku Piastowskiego. Odrestaurowano wiele zabytków, m.in. kościoły w Trzemesznie i Strzelnie oraz zespół klasztorny w Mogilnie.

W Żninie utworzono Muzeum Kościelne. Rozbudowano zaplecze turystyczne przy rezerwacie archeologicznym w Biskupinie — do-
roczny Festyn Archeologiczny ściąga tam we wrześniu dziesiątki ty-
sięcy turystów.

Z racji niezwykle cennych zabytków, pamiątek historycznych i ju-
bileuszy obchodzonych na przełomie tysiącleci Szlak Piastowski, na-
leżący do najciekawszych tras turystycznych w Polsce, ze wszech
miar wart jest zwiedzenia.

W przewodniku podano najważniejsze informacje krajoznawcze
o miejscowościach i obiektach położonych na szlaku. W kilku przy-
padkach wspomniano o ciekawszych miejscach wartych obejrzenia
znajdujących się nieopodal głównej trasy szlaku. Podstawowe infor-
macje praktyczne dotyczące możliwości noclegowych znajdują się
na końcu książki. Przy opisie miejscowości, według uznania autora,
podano wzmianki o niektórych restauracjach i hotelach.

Ogólnie
o Szlaku Piastowskim

PRZEBIEG SZLAKU

Podstawowa trasa Szlaku Piastowskiego biegnie z Poznania przez Gniezno, Trzemeszno, Strzelno do Kruszwicy i liczy 115 km. Oprócz trasy głównej istnieje parę odgałęzień szlaku, prowadzących do ciekawych miejscowości położonych w sąsiedztwie, m.in. do Biskupina, Żnina i Lubostronia, do Czarniejewa i Giecza. Symbolem Szlaku Piastowskiego jest wizerunek orła piastowskiego z XIII w., znaleziony podczas prac wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim, widniejący współcześnie na znakach drogowych.

Zwiedzenie Szlaku Piastowskiego można traktować jako cel oddzielnej eskapady krajoznawczej, można też połączyć je ze zwiedzaniem Poznania i ciekawszych obiektów w jego okolicach: Kórnik z zamkiem-muzeum i pięknym parkiem, Rogalina z pałacem-muzeum i wiekowymi dębami oraz Wielkopolskiego Parku Narodowego.

Na obejrzenie, najważniejszych zabytków Szlaku Piastowskiego bez miasta Poznania należy przeznaczyć przynajmniej 2 dni, a wraz z Poznaniem i jego okolicami — 4-5 dni.

Szlak Piastowski i jego odgałęzienia przebiegają przez północno-wschodnią Wielkopolskę (m.in. przez Pałuki) i zachodnią część Kujaw. Krajobraz tych ziem, będący dziełem lodowca skandynawskiego, urozmaicony jest wzgórzami morenowymi i licznymi jeziorami. Tereny te od wieków wykorzystywano dla celów rolniczych, dlatego dziś są stosunkowo słabo zalesione. Znaczniejsze kompleksy leśne stanowią: Puszcza Zielonka, Lasy Miradzkie koło Strzelna, lasy w dolinie Wełny koło Mielna oraz Lasy Czarniejewskie koło Czarniejewa. Najciekawszymi pod względem widokowym są okolice Trzemeszna, Mogilna i Żnina.

Część zachodnia szlaku (z Poznania do Trzemeszna) biegnie przez obszar województwa wielkopolskiego, część północna i wschodnia — przez województwo kujawsko-pomorskie. Wszystkie odcinki wiodą dobrymi szosami. Podróż ułatwiają liczne parkingi, restauracje, gościńce, stacje benzynowe.

Przewodnik został opracowany głównie z myślą o turystach dysponujących własnym środkiem lokomocji. W części końcowej przewodnika podano propozycję trasy rowerowej prowadzącej przez ciekawsze

miejsowości szlaku. Przed nazwą każdej miejscowości opisanej w przewodniku podana jest odległość do punktu początkowego danego odcinka trasy. Na końcu książki przedstawiono literaturę rozszerzającą wiadomości o Szlaku Piastowskim.

10 najciekawszych miejsc i obiektów na trasie głównej szlaku

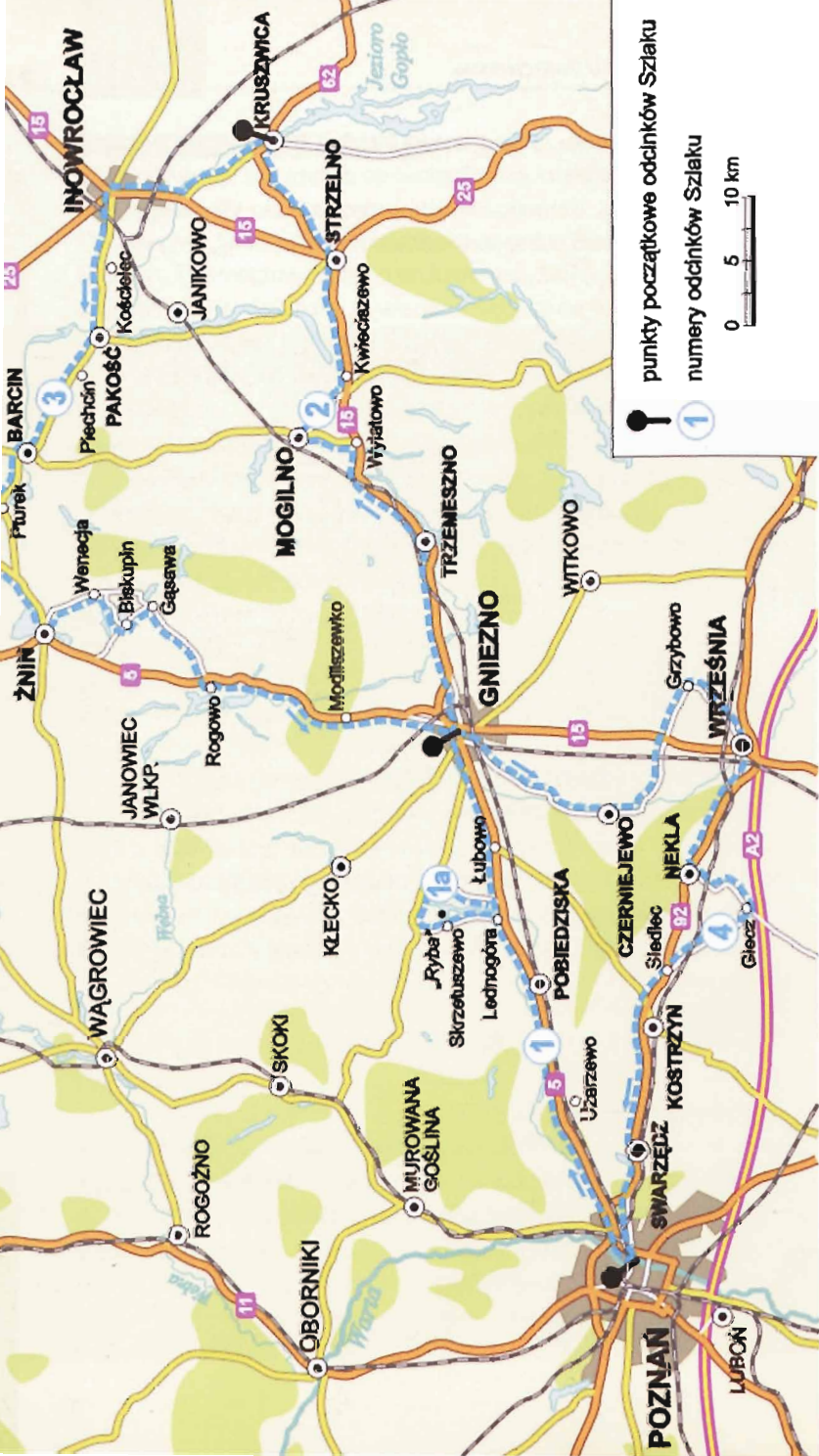
(w kolejności opisu szlaku)

1. POBIEDZISKA — Skansen Miniatur
2. DZIEKANOWICE — Wielkopolski Park Etnograficzny
3. DZIEKANOWICE — Ostrów Lednicki
4. GNIEZNO — katedra
5. GNIEZNO — Muzeum Początków Państwa Polskiego
6. TRZEMESZNO — kościół Wniebowzięcia NMP
7. MOGILNO — Pobenedyktyński zespół klasztorny
8. STRZELNO — kościoły na Wzgórzu św. Wojciecha
9. KRUSZWICA — Mysia Wieża
10. KRUSZWICA — Kolegiata św. Piotra i Pawła

10 najciekawszych miejsc i obiektów na trasach bocznych szlaku

(w kolejności opisu szlaku)

1. INOWROCŁAW — kościół NMP (tzw. Ruina)
2. INOWROCŁAW — Park Sdankowy
3. LUBOSTRŃ — park i pałac
4. ŻNIN — muzeum kościelne
5. WENECJA — Muzeum Kolei Wąskotorowej
6. BISKUPIN — grodzisko-rezerwat archeologiczny
7. GAŚAWA — drewniany kościół św. Mikołaja
8. CZERNIEJEWO — zespół pałacowy
9. GRZYBOWO — grodzisko
10. GIECZ — grodzisko-rezerwat archeologiczny

ŚRODOWISKO NATURALNE

Szlak Piastowski przebiega przez Pojezierze Wielkopolskie, a dokładniej przez jego dwa subregiony: Pojezierze Gnieźnieńskie i zachodni fragment Równiny Inowrocławskiej. Zwłaszcza w okolicach Gniezna, Trzemeszna, Mogilna i Żnina teren szlaku jest urozmaicony pasmami wzgórz moreny czołowej. W innych miejscach przecina on większe obszary lekko falistej lub płaskiej moreny dennej (okolice Kruszwicy, Czarniejewa, Kostrzyna).

Cennym elementem krajobrazu są jeziora polodowcowe, występujące wzdłuż prawie całego szlaku. Liczniejsze ich skupiska znajdują się w okolicach Gniezna, Mogilna, Żnina i Rogowa. Największymi akwenami są: jez. Gopło (pow. 2155 ha) i Jez. Pakoskie (pow. 1302 ha). Kilkanaście jezior ma powierzchnię ponad 100 ha. Najgłębszym jest Jez. Popielewskie (45,8 m) położone nieopodal Trzemeszna. Część jezior połączona jest ze sobą rzekami. Gopło, Jez. Pakoskie i Jez. Wolickie wchodzi w skład żeglownego szlaku górnej Noteci. Jeziora w okolicach Jankowa Dolnego i Rogowa łączy Wełna, a koło Gąsawy i Żnina — Gąsawka.

Niewielka, zaledwie około jedna dziesiąta część szlaku przebiega przez lasy. W większości są to drzewostany sosnowe. Partie lasów liściastych i mieszanych spotkać można na trasie przejazdu koło Mielna i Czarniejewa. Lasy Puszczy Zielonka, ciągnące się na północ od Szlaku przed Pobiedziskami, a także otoczenie jez. Lednica stanowią parki krajobrazowe. Jednym z większych w kraju obszarów chronionych jest park krajobrazowy Nadgoplański Park Tysiąclecia.

Z DZIEJÓW

Ślady pobytu człowieka na terenach, przez które dziś przebiega szlak, sięgają starszej epoki kamienia — paleolitu (ok. 10 000–8000 lat p.n.e.). Na około 3000 lat p.n.e. — czyli na okres napływu ludów

z południowej Europy — datuje się początki rolnictwa. Nieco później zaczęły powstawać pierwsze osady. Regionem gęsto w tym czasie zaludnionym były Pałuki. Znaczny rozwój rolnictwa, hodowli, rzemiosła, a także handlu nastąpił na przełomie epok brązu i żelaza. W okresie kultury łużyckiej (1300–400 lat p.n.e.) powstało szereg dużych osad i grodów. Szczątki ich odkryto w wielu miejscowościach położonych na Szlaku. Najbardziej znanym grodem z tego czasu jest sławny obiekt w Biskupinie. W początkach naszej ery przez zachodnie Kujawy i Pałuki wiodł szlak bursztynowy z Imperium Rzymskiego nad Bałtyk.

W IV–V w., w miarę rozkładu wspólnot rodowych, powstawały większe skupiska osadnicze, stanowiące zaczątki stałych związków terytorialnych. Na południu Polski istniały one w okolicach Krakowa, Wiślicy, Sandomierza; na Śląsku — w okolicach Opola, Wrocławia, Głogowa, a w Wielkopolsce w okolicach Łęczycy, Kalisza oraz Kruszwicy, Gniezna i Poznania. Od VIII w. powstawały grody wczesnośredniowieczne, przy czym największe znaczenie zyskały grody będące ośrodkami władzy plemiennych. W poł. IX w. tzw. Geograf Bawarski dał dość dokładny opis plemion słowiańskich zamieszkujących ziemie na wschód od Łaby i na północ od Dunaju. Wymienia on m.in. plemię Goplan, później zwanych Polanami. Lokalnymi centrami państw plemiennych były m.in. Kruszwica, Gniezno, Poznań. W tym czasie tereny południowej Polski znajdowały się pod zwierzchnictwem Państwa Wielkomorawskiego.

Zapewne już w VIII w. rozpoczął się proces łączenia małych państw plemiennych w większe organizmy. Na tle ówczesnych walk międzyplemiennych powstała legenda o Popielu i Piaście, według jednych źródeł lokalizowana w Kruszwicy, według innych — w Gnieźnie. Niebawem największe znaczenie w tym regionie zyskało tzw. państwo gnieźnieńskie, które w 1. poł. X w. obejmowało już znaczną część obszarów między Odrą a Bugiem (Wielkopolska, Kujawy, Mazowsze, Pomorze Gdańskie i Ziemia Lubuska). Obszary te, mające wspólne cechy geograficzne, zamieszkane były przez plemiona bliskie Polanom pod względem etnicznym, językowym i kulturowym. Państwo gnieźnieńskie na początku X w. stanowiło załążek przyszłej państwowości polskiej. Nazwa Polska (*Polonia*) odnosząca się do tego właśnie państwa ustaliła się na przełomie X i XI w. Z 963 r.

Pierwsze stolice Polski

Prof. Witold Hensel tak precyzował kwestię stołeczności grodów wielkopolskich:

„Gniezno wyrasta na główny gród nie tylko z uwagi na swe wyjątkowo obronne położenie, lecz także i z tego względu, że znajdowało się ono niemal w centrum ówczesnych dzierżaw Polan. Równa jest prawie odległość z Gniezna do Poznania, jak do Kruszwicy, gdyż wynosi pięćdziesiąt kilka kilometrów. Sytuacja zmienia się później, kiedy to państwo nasze powiększa się. Ale też wtedy śledzimy inną sytuację, a mianowicie rośnie liczba stolic kraju. Dopiero lata późniejsze w związku z nową organizacją władzy państwowej przynoszą ustalenie jednego stołecznego miasta.

W tych warunkach zrozumiałe jest, że Poznań w okresie między 960–990, tj. za rządów Mieszka I, przez czas jakiś był grodem stołecznym Polski. Najpewniej działa się to około 966–980 roku (lub też nawet nieco później).

Dochodzimy zatem do wniosku, że najbardziej możliwą z hipotez o wzajemnym stosunku do siebie Gniezna, Kruszwicy i Poznania jest ta z nich, która sugeruje, że Kruszwica i Gniezno (rozumiane jako jedno z Ostrowem Lednickim) mniej więcej w tym samym czasie stały się ośrodkami związków terytorialnych Goplan (Kruszwica) i Łędziców — Polan (Gniezno-Ostrów Lednicki), że pierwszą stolicą państwa o szerszej ponad związkowo-terytorialnej formie było Gniezno.

Za Mieszka I na pewien czas grodem głównym staje się Poznań, ale równocześnie wtedy kształtować się zaczyna zasada o większej liczbie stolic w Polsce. Dopiero ustalenie dzielnic senioralnej z siedzibą w Krakowie prowadzić będzie do uformowania nowej zasady w kwestii stołeczności w Polsce”.

pochodzi pierwsza wzmianka o Mieszku i jego państwie, zamieszczona w *Dziejach saskich*. Mieszko pochodził z dynastii wywodzącej się od legendarnego Piasta. Według tradycji, synem Piasta miał być Ziemowit, a wnukiem Leszek, którego synem z kolei był Ziemomysł — ojciec Mieszka.

W 966 r. Polska oficjalnie przyjęła chrześcijaństwo, choć według hipotez historyków wpływy chrześcijańskie docierały na te tereny już wcześniej. Jest rzeczą prawdopodobną, że pierwszymi misjonarzami na tych ziemiach byli mnisi irlandzcy, prowadzący w VIII i IX w. intensywną działalność na wschód od Renu. W 968 r. biskup misyjny Jordan objął w Poznaniu pierwsze biskupstwo, niezależne od arcybiskupstwa magdeburskiego, roszczonego sobie prawo do zwierzchnictwa nad Kościołem w Polsce. W 2. poł. X w. znacznie rozbudowane zostały grody w Poznaniu i Gnieźnie. Około 990 r. nastąpiło zjednoczenie wszystkich etnicznych ziem polskich pod władzą Piastów. Funkcję ośrodków stołecznych nowego państwa pełniły Gniezno i Poznań.

Z 991 r. pochodzi najstarszy dokument polski, zwany *Dagome iudex*, wystawiony przez Mieszka I, jego żonę Odę oraz ich synów Mieszka i Lamberta, oddający gród Gniezno z przyległościami pod opiekę Stolicy Apostolskiej. Dokument ten określał też granice ówczesnej Polski.

W 992 r. po śmierci Mieszka I jego następcą został Bolesław I Chrobry, w 1025 r. koronowany w Gnieźnie na pierwszego króla Polski. W 1000 r. cesarz niemiecki Otton III przybył do Polski, na spotkanie do Gniezna, dziś zwane Zjazdem Gnieźnieńskim. Za zgodą cesarza i papieża została utworzona wówczas metropolia gnieźnieńska. Dla formującego się państwa polskiego był to doniosły akt polityczny. Poważnym ciosem dla Wielkopolski i jej prymatu w kraju okazała się tzw. reakcja pogaństwa i najazd księcia czeskiego Brzetysława I w 1038 r. W związku ze zniszczeniem Poznania, Gniezna, Giecza i Ostrowa Lednickiego, Kazimierz Odnowiciel przeniósł stolicę do Krakowa. Katedra gnieźnieńska pozostała jeszcze przez dwa wieki miejscem koronacji królów Polski.

W dobie rozbicia dzielnicowego Wielkopolska podzielona została na dwie dzielnice: poznańską i gnieźnieńsko-kaliską. W tym czasie Inowrocław stał się stolicą oddzielnego księstwa kujawskiego.

Kalendarium Polski Piastowskiej

(z uwzględnieniem ważniejszych wydarzeń na terenach,
przez które wiedzie Szlak Piastowski)

- poł. IX w.** Powstanie państw słowiańskich na terenach nad Odrą i Wisłą: Polan na zachodzie (ok. 850 r.) i Wiślan na południu (2. poł. IX w.). Państwo Wiślan zostaje wkrótce podbite przez Państwo Wielkomorawskie.
- poł. X w.** Państwo Polan obejmuje znaczną część ziem między Odrą i Bugiem (m.in. Sieradzkie, Łęczyckie, Mazowsze, Pomorze Gdańskie). Jego mieszkańcy stanowią początek narodu polskiego. Na czele państwa stoi książę o nieograniczonej niemal władzy. Ośrodkami władzy są grody. Do najważniejszych należą: Kruszwica, Gniezno, Ostrów Lednicki, Poznań, Giecz.
- 963 r.** Pierwsza wzmianka źródłowa o władcy Polan — Mieszku. Według późniejszych źródeł, m.in. *Kroniki Galla Anonima* i *Kroniki Wielkopolskiej* z XIII w., Mieszko był synem Ziemomysła — syna Leszka, którego ojciec Ziemowit był synem legendarnego Piasta.
- 965 r.** Mieszko pojmie za żonę Dobrawę (Dąbrówkę), córkę księcia czeskiego Bolesława I.
- 966 r.** Przyjęcie chrześcijaństwa w obrządku rzymskim.
- 968 r.** W Poznaniu powstaje pierwsze na ziemiach polskich biskupstwo, niezależne od arcybiskupstwa w Magdeburgu, roszczonego sobie prawo do zwierzchnictwa nad Kościołem polskim. Pierwszym biskupem zostaje Jordan, pochodzący z Lotaryngii. W Poznaniu wzniesiona zostaje murywana z kamiennych ciosów katedra.
- 977 r.** Zjednoczenie przez Mieszka I wszystkich ziem etnicznie polskich.
- 990-992 r.** Najstarszy dokument na ziemiach polskich — tzw. *Dagome iudex*, wystawiony przez Mieszka I, jego drugą żonę i synów, oddający gród Gniezno z przyległościami pod

- opiekę Stolicy Apostolskiej. Dokument ten określa również granicę ówczesnej Polski.
- 992 r. Śmierć Mieszka I i jego pogrzeb w katedrze poznańskiej. Władzę obejmuje jego syn Bolesław I, zwany Chrobrym.
- 997 r. Śmierć misjonarza czeskiego, biskupa Wojciecha, działającego z inspiracji Bolesława Chrobrego w kraju Prusów.
- 999 r. Kanonizacja biskupa Wojciecha.
- 1000 r. Zjazd Gnieźnieński. Cesarz Otton III przybywa do Polski i uznaje suwerenność księcia polskiego w Gnieźnie. Utworzenie w Gnieźnie metropolii kościelnej — arcybiskupstwa, obejmującego zwierzchnictwem nowo utworzone biskupstwa w Kołobrzegu, Wrocławiu i Krakowie.
- 1005 r. Wyprawa cesarza niemieckiego Henryka II na Polskę. Wojska cesarskie docierają pod Poznań. Silnie ufortyfikowany gród nie zostaje zdobyty. Pod Poznaniem zawarty zostaje pokój.
- 1025 r. Koronacja Bolesława Chrobrego na pierwszego króla Polski w katedrze gnieźnieńskiej. Śmierć Bolesława Chrobrego, pogrzeb w katedrze poznańskiej.
- Koronacja Mieszka II w Gnieźnie.
- 1034 r. Śmierć Mieszka II, pogrzeb w katedrze poznańskiej. Władcą Polski zostaje książę Kazimierz I Odnowiciel.
- 1038 r. Powstanie przeciwko centralnej władzy księcia, tzw. reakcja pogaństwa.
- Najazd księcia czeskiego Brzetysława I na Polskę, zajęcie Śląska i znacznej części Wielkopolski. Zniszczenie katedr w Poznaniu i Gnieźnie oraz wielu innych świątyń. Wywiezienie relikwii św. Wojciecha z Gniezna.
- poł. XI w. Przeniesienie centrum władzy politycznej do Krakowa po zniszczeniach Wielkopolski spowodowanych powstaniem i najazdem Brzetysława I.
- 1058 r. Bolesław II Śmiały zostaje władcą Polski po śmierci ojca, Kazimierza I Odnowiciela.

- 1076 r. Koronacja w katedrze gnieźnieńskiej Bolesława Śmiałego.
- 1079 r. Władysław I Herman zostaje władcą Polski.
- 1090 r. Walki o przyłączenie Pomorza do Polski.
- 1106 r. Bolesław III Krzywousty władcą Polski.
- 1113 r. Dalsze walki o przyłączenie Pomorza do Polski.
- 1124 r. Pierwsza wyprawa misyjna biskupa Ottona na Pomorze.
- 1136 r. Bulla papieża Innocentego II potwierdza metropolitalny charakter Gniezna.
- 1138 r. Bolesław Krzywousty w ustawie sukcesyjnej dzieli Polskę między synów. Część wschodnia Wielkopolski, z Gnieznem i Kaliszem, wchodzi w skład tzw. dzielnicy senioralnej. Poznań wraz z zachodnią Wielkopolską otrzymuje Mieszko III Stary.
- 1157 r. Wyprawa Cesarza Fryderyka I Rudobrodego na Polskę. Wojska niemieckie docierają do Poznania.
- 1227 r. Zamordowanie księcia Leszka Białego przez Pomorzan w Marcinkowie Górnym pod Gąsawą (koło Żnina).
- 1238 r. Gniezno, jako jeden z pierwszych ośrodków w Polsce, otrzymuje magdeburskie prawa miejskie.
- 1253 r. Poznań otrzymuje magdeburskie prawa miejskie.
- 1282 r. Mszczuj II, ostatni książę Pomorza Gdańskiego, zapisem dokonany w Kępnie przekazuje w przypadku swej śmierci włości Przemysławowi II, księciu wielkopolskiemu.
- 1294 r. Śmierć Mszczuja II w Gdańsku, przejęcie Pomorza przez Przemysła II.
- 1295 r. Koronacja Przemysła II w katedrze gnieźnieńskiej.
- 1296 r. Zabójstwo króla Przemysła II przez Brandenburczyków. Pogrzeb w katedrze poznańskiej.
- 1296-1300 r. Rządy Władysława Łokietka w Wielkopolsce.
- 1298 r. Utworzenie konfederacji miast wielkopolskich dla ochrony dróg handlowych przed grabieżami kupców.
- 1300 r. Wygnanie Władysława Łokietka z Wielkopolski. Koronacja Wacława II — ostatnia koronacja królewska w Gnieźnie.
- 1306 r. Władysław Łokietek ponownie władcą Polski.

- 1314 r. Władysław Łokietek zdobywa Poznań i prawie całą Wielkopolskę, w której od śmierci Wacława II rządzi książęta glogowscy.
- 1320 r. Władysław Łokietek koronowany na króla Polski w Krakowie. Odtąd Kraków staje się miejscem koronacyjnym królów polskich. Aktu koronacji dokonują jednak zawsze arcybiskupi gnieźnieńscy.
- 1331 r. Najazd Krzyżaków na Wielkopolskę, zniszczenie m.in. Gniezna. Zwycięstwo Władysława Łokietka pod Płowcami.
- 1333 r. Początek rządów Kazimierza Wielkiego.
- 1370 r. Śmierć Kazimierza Wielkiego. Koniec rządów królów z dynastii Piastów. Pogrzeb w katedrze krakowskiej.

Rozdzielenie to znalazło odbicie w późniejszym podziale administracyjnym na województwa. Pod koniec XIII i w XIV w. nastąpił intensywny rozwój gospodarczy tych ziem. Handel i rzemiosło sprzyjały zakładaniu miast. Wschodnie tereny, szczególnie Kujawy, często narażone były w tym czasie na najazdy krzyżackie.

Symbolicznym aktem zjednoczenia Polski była w 1295 r. koronacja w Gnieźnie króla Przemysła II. W 1314 r. cała Wielkopolska i Kujawy włączone zostały przez Władysława Łokietka do zjednoczonego państwa polskiego. W 1331 r. łupieżcza wyprawa Krzyżaków zniszczyła prawie wszystkie miasta leżące przy obecnym Szlaku Piastowskim.

Za Kazimierza Wielkiego na bazie dawnych dzielnic powstały województwa. Stolicami ich zostały Poznań i Inowrocław. Gniezno włączono do woj. kaliskiego. Dopiero w 1768 r. miasto to stało się na krótko — do rozbiorów — stolicą województwa. Od XV do XVIII w. region ten nie wyróżniał się specjalnie na tle reszty ziem Polski. Od XIII w. głównym miastem regionu był Poznań, w którym od czasów Kazimierza Wielkiego rezydował starosta generalny — najwyższy urządnik sądowy dla województw poznańskiego i kaliskiego.

Z końcem XVIII w. większość Wielkopolski i zachodnie Kujawy znalazły się pod panowaniem pruskim. Mieszkańcy tych ziem brali udział w powstaniach narodowych, zarówno w zaborze pruskim, jak i w położonym za niedalekim kordonem zaborze rosyjskim. W 2. poł. XIX w. nasiliła się pruska polityka germanizacyjna. Prusacy dążyli szczególnie do osłabienia polskości wokół Gniezna — kolebki państwowości polskiej. Miasto otoczono wieńcem kolonii niemieckich. Poczynania władz pruskich spotkały się z silną reakcją patriotyczną Polaków. Utworzone zostały liczne polskie organizacje gospodarcze i kulturalne. Lokalnymi ośrodkami polskiej działalności były Gniezno i Inowrocław. Na przełomie 1918 i 1919 r. Powstanie Wielkopolskie przyniosło tym ziemiom wolność. Punktem dyspozycyjnym władz powstańczych w tym regionie było Gniezno. Ciężkie walki stoczyli powstańcy o Inowrocław, Żnin i Szubin, położony nieopodal szlaku.

W dwudziestolecie międzywojennym rozwijał się tu w niewielkim stopniu przemysł rolno-spożywczy, mający zaplecze w stojącym na wysokim poziomie rolnictwie. Lokalnymi ośrodkami przemysłowymi były Gniezno, Inowrocław i Żnin.

We wrześniu 1939 r., po opuszczeniu Wielkopolski przez regularne oddziały Wojska Polskiego, w kilku miastach — m.in. w Gnieźnie, Klecku, Trzemesznie i Mogilnie — zorganizowano spontanicznie oddziały samoobrony dla ochrony przed dywersantami niemieckimi. W kilku miejscowościach oddziały te stoczyły walki z jednostkami Wehrmachtu. Po zajęciu miast przez hitlerowców mieszkańców spotkały liczne represje. Świadectwem martyrologii społeczeństwa polskiego są dziś pomniki i tablice upamiętniające miejsca kaźni, m.in. w Gnieźnie, Trzemesznie, Mogilnie, Strzelnie, Inowrocławiu. Cały region został włączony w granice Rzeszy, w ramach tzw. Kraju Warty. Siedzibami władz rejencji zostały Poznań i Inowrocław.

Spod okupacji hitlerowskiej oswobodziły tę część Wielkopolski i Kujaw w styczniu 1945 r. oddziały I Frontu Białoruskiego. Miejscowości położone w rejonie Szlaku uniknęły większych zniszczeń. Jedynie Poznań, zamieniony w twierdzę i będący miejscem ciężkich walk, ucierpiał bardzo mocno.

DZIEŃ DZISIEJSZY

Wielkopolska i Kujawy, przez które prowadzi Szlak Piastowski, to regiony o tradycyjnie wysokiej kulturze rolnej. Podążając wzdłuż szlaku, mija się liczne dobrze prowadzone gospodarstwa rolne. Zabudowa wielu wsi wyraźnie przypomina zabudowę miejską. Największym ośrodkiem przemysłowym na Szlaku Piastowskim (poza Poznaniem) jest Inowrocław. Są tam zakłady przemysłu metalowego, huta szkła, największa w kraju kopalnia soli i duże zakłady przemysłu chemicznego. Inne duże zakłady przemysłu chemicznego, zajmujące się głównie produkcją sody, znajdują się w sąsiednim Janikowie. Rejon Barcina to miejsce eksploatacji kamienia wapiennego. Czynne są tam duże kamieniołomy, piece wapiennicze i nowoczesna cementownia. Fabryki materiałów budowlanych: wełny mineralnej i nowoczesnych płyt dachowych znajdują się w Trzemesznie. Ośrodkiem przemysłu spożywczego jest Kruszwica, gdzie m.in. znajdują się duże zakłady przemysłu tłuszczowego. W Gnieźnie — drugim pod względem wielkości po Inowrocławiu ośrodku przemysłowym na Szlaku — istnieje wiele fabryk, m.in. największa w Europie fabryka baterii, fabryka maszyn do pakowania towarów, okien dachowych, koszul, dźwigów budowlanych.

Niekorzystnym skutkiem przemian społecznych i gospodarczych ostatniego okresu, które doprowadziły do likwidacji niektórych fabryk, jest stosunkowo duże bezrobocie w tym rejonie, jedno z wyższych w Wielkopolsce.

Regionalnymi ośrodkami oświaty i kultury są Gniezno i Inowrocław. W miastach tych działają liczne szkoły średnie. W Gnieźnie istnieją ponadto Wyższe Seminarium Duchowne, Kolegium Europejskie Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, a także teatr oraz dwie znaczące placówki muzealne. Muzea funkcjonują też w Inowrocławiu, Żninie, Biskupinie i nad jez. Lednica.

Poza Poznaniem, liczącym 580 tys. mieszkańców, największymi miastami na Szlaku są: Inowrocław mający 80 tys. mieszkańców i Gniezno z 70 tys. mieszkańców.

Wielkie jubileusze przypadające w ostatnich latach — tysiąclecie śmierci św. Wojciecha, uświetnione wizytą Ojca Świętego, i tysiąclecie

Zjazdu Gnieźnieńskiego — dały impuls do wielu inwestycji na terenie Gniezna. Miasto to stało się w ostatnich latach jednym z ładniejszych i ciekawszych w kraju i odwiedzane jest rocznie przez ponad 200 tys. pątników przybywających do grobu św. Wojciecha, a także turystów zwiedzających cenne pamiątki historyczne i zabytki.

O Szlaku Piastowskim
szczegółowo

POZNAŃ–POBIEDZISKA –LEDNICA–GNIEZNO 54 km

Trasa prowadzi drogą krajową nr 5 z Poznania do Gniezna. Z Lednogóry wariant trasy będzie przebiegał przez Imiołki do tzw. Ryby — miejsca spotkań młodzieży, i do Dziekanowic. Za Lednogórą trasa odbija na pn., do tzw. Małego Skansenu, położonego nad jez. Lednica.

Z Poznania, równolegle do szosy — lecz w stronę przeciwną w stosunku do kierunku jazdy — płynie rzeka Główna, mająca swój początek w jez. Lednica. Równolegle do szosy będzie przebiegała też linia kolejowa Poznań–Gniezno–Inowrocław. Między Kobylnicą a Pobiedziskami szosa będzie przebiegała przez lasy, od pn. łączące się z kompleksem Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka, po stronie pd. wchodzące w skład Parku Krajobrazowego Promno.

Przy szosie parkingi, restauracje i stacje benzynowe.

Z Poznania do Gniezna prowadzi trasa rowerowa, opisana w końcowej części przewodnika.

6 km POZNAŃ

Stolica Wielkopolski, miasto o bogatej historii, z licznymi pamiątkami historycznymi, zabytkami, muzeami i innymi atrakcjami turystycznymi; punkt wyjścia na Szlak Piastowski.

W okresie tworzenia się państwa polskiego, w X w., w rozlewiskach Warty i Cybiny, tam gdzie dziś znajduje się Ostrów Tumski, istniał jeden z głównych grodów piastowskich. Na jego podgrodzium w X w. powstała pierwsza w Polsce datowana świątynia chrześcijańska, a zarazem pierwsza katedra — w 968 r. utworzono tu pierwsze na ziemiach polskich biskupstwo. Katedra stała się miejscem pochówków władców z dynastii Piastów.

O Poznaniu i jego atrakcjach turystycznych informują liczne wydawnictwa, poświęcone zarówno samemu miastu, jak i całej Wielkopolsce.

Bezpośrednio z tematyką początków Polski i tym samym Szlaku Piastowskiego związane są w mieście następujące miejsca i budowle:

- **Ostrów Tumski**, teren grodu poznańskiego istniejącego od IX do XIII w., z katedrą mieszczącą w podziemiach relikty budowli wczesnoromańskich i romańskich oraz grobowce Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Okazała kaplica Przemysła II, w kaplicach Złotej i Królewskiej grobowiec i pomnik pierwszych władców Polski.

- **Zamek Przemysła** na Górze Zamkowej na Starym Mieście, siedziba książąt wielkopolskich i króla Przemysła II.
- **Muzeum Archeologiczne**, gromadzące liczne zabytki z terenu Wielkopolski, m.in. z okresu wczesnego średniowiecza i z czasów piastowskich.

- **Kościół św. Jana Jerozolimskiego** na Komandorii, zbudowany w stylu romańskim, jedna z pierwszych w Polsce budowli wzniesionych z cegieł.

Wyjazd z Poznania od Ronda Śródka ul. Zawady i dalej ul. Gnieźnieńską, szosą nr 5 (międzynarodową E 261) w kierunku Gniezna i Bydgoszczy.

8 km skrzyżowanie z ul. Bałtycką

Po lewej obiekty przemysłowej dzielnicy **Karolin**, m.in. duża fabryka opon, zakład rektyfikacji spirytusu i wysoki na 204 m komin elektrociepłowni. Widać też dolinę rzeki Główniej, ze znajdującymi się tam starym młynem wodnym i gospodarstwem rybackim Bogucin.

9 km LIGOWIEC

Osiedle podmiejskie powstałe po 1919 r. Po prawej, na rozległym płaskim terenie, lotnisko sportowe Aeroklubu Poznańskiego. Przy szosie liczne zakłady produkcyjne i hurtownie, powstałe po 1990 r.

12 km KOBYLNICA

Osiedle podmiejskie na skraju Puszczy Zielonka. Wieś znana od XV w. W końcu XIX w. popularna miejscowość letniskowa. Na pocz. XX w. Towarzystwo „Stella” organizowało tu pierwsze w Wielkopolsce kolonie letnie dla dzieci. Przy szosie po prawej budynek z tablicą poświęconą Bronisławowi Gąsiorowskiemu, protektorowi kolonii. Po lewej szkoła — pomnik Tysiąclecia zbudowana w 1968 r. (mieści się w niej schronisko młodzieżowe). Nieco dalej po prawej dom dziecka (z 1995 r.) o ładnej architekturze.

3 km na pn. zach. wieś **Wierzenica** nad rzeką Główna. W XIX w. własność Augusta Cieszkowskiego (1814–94) — wybitnego filozofa i społecznika, długoletniego prezesa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W gościnie u Cieszkowskich przebywał kilkakrotnie w latach 1843–45 poeta Zygmunt Krasiński. We wsi drewniany kościół św. Mikołaja z 2. poł. XVI w. kryty gontem, ostatnio gruntownie odnowiony. Do kościoła przylega od pn. grobowiec Cieszkowskich z ok. 1930 r. Wewnątrz kościoła m.in. drzwi imitujące wejście do grobowca, dłuta Teofila Lenartowicza (1872), i obraz *Matka Boska z Dzieciątkiem* (1636), dzieło malarstwa cechowego.

14 km Szosa przecina położony w lesie polodowcowy jar, zwany Jarem pod Uzarzewem.

15 km skrzyżowanie

1 km na pd. wieś **Uzarzewo**. Na skarpie doliny rzeki Cybina eklektyczny dwór z lat 1860–65, w latach 1976–77 odnowiony. Mieści się w nim (oraz w sąsiednich budynkach) **Muzeum Środowiska Przyrodniczego i Łowiectwa** (oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie), gromadzące trofea myśliwskie, okazy zwierząt, broń myśliwską, a także dzieła sztuki o tematyce łowieckiej.

Przy dworze park (6,9 ha) z XIX w. o charakterze naturalnym, z okazami drzew pomnikowych.

Muzeum czynne: wt.–pt. w godz. 9.00–15.00, sob. nd. 10.00–18.00.
Wstęp: bilet n. 5 zł, u. 3 zł, oddzielnie płatny wstęp do pawilonu — n. 5 zł, u. 3 zł.

Uzarzewo „Wielka piątka afrykańska”

Jesienią 2004 r. w specjalnie zbudowanym na skraju parku pawilonie muzealnym otwarto ekspozycję trofeów wielkopolskiego pasjonata myślistwa Adama Smorawińskiego. W dwóch salach zgromadzonych jest ponad 60 trofeów upolowanych przez niego zwierząt z Afryki, m.in. licznych antylop i gazel, zebra, hipopotama, pawiana i geparda. Klejnotem kolekcji jest „wielka piątka afrykańska”: trofea słonia, bawoła, nosorożca, lwa i lamparta. W drugiej sali prezentowane są trofea zwierząt z Europy, Azji i Ameryki Północnej, m.in. żubra i łosia, niedźwiedzia grizli i baribal, bobra, jelenia, danieli, wilka i rosomaka.

W dolinie rzeki malowniczy kościół św. Michała Archanioła z XVIII w., o konstrukcji szachulcowej, z wyposażeniem z okresu budowy, w 1998 r. pięknie odnowiony. Na wsch. od wsi niewielkie jezioro (11 ha). Przez Uzarzewo przechodzi turystyczny szlak rowerowy z Poznania do Pobiedzisk.

16 km skrzyżowanie

2 km na pn. czołowa zapora Jez. Kowalskiego (pow. 220 ha), powstałego w 1985 r. przez spiętrzenie wód Główniej. Nad jeziorem osiedla domków letniskowych. Przy zaporze parking.

17 km parking k. wsi Bugaj

Wiatrak koźlak z 1840 r. z Chomęcic k. Poznania, ustawiony tu w 1977 r. w ramach zagospodarowania Szlaku Piastowskiego.

18 km BISKUPICE, JERZYKOWO

Dwie wsie rozdzielone szosą, będącą w tym miejscu także granicą archidiecezji poznańskiej (z prawej) i gnieźnieńskiej (z lewej). Po prawej stronie szosy ciągnie się wieś Biskupice. Nazwa pochodzi od właścicieli w XIII w. — biskupów poznańskich. Po stronie lewej wieś Jerzykowo z neogotyckim kościołem Niepokalanego Serca NMP z 1901 r., zabytkowym domem szachulcowym z 1. poł. XIX w. i pomnikowymi dębami. 0,5 km na pn. Jez. Kowalskie.

Restauracja „Mieszko” w stylowym wnętrzu (jedzenie b. dobre, ceny wysokie), parking, osiedla domków letniskowych.

21 km PROMNO LETNISKO

Niewielkie osiedle willowe przy szosie i linii kolejowej, powstałe w okresie międzywojennym, ostatnio rozbudowane. Leży na skraju rozciągającego się na pd. od szosy interesującego kompleksu leśnego — Parku Krajobrazowego Promno, utworzonego w 1993 r., obejmującego obszar 2077 ha, z czego 62% stanowią lasy. Park chroni ciekawy krajobraz polodowcowy z głęboką doliną Cybiny i jeziorami oraz unikatową florą, m.in. urozmaicone lasy mieszane i liściaste.

Na jego terenie znajdują się 4 jeziora i 3 rezerваты. Na pn. ciągną się lasy Puszczy Zielonka, częściowo również stanowiące park krajobrazowy o pow. 12 000 ha.

Stylowy gościniec „Rzepicha” (noclegi, restauracja), parking, bar, przystanek kolejowy, węzeł szlaków znakowanych.

22 km POBIEDZISKA — LETNISKO LEŚNE

Po prawej duże osiedle willowe powstałe w głównej mierze po 1970 r. Przystanek kolejowy.

Po lewej urozmaicony teren dawnych kopalni kruszyw budowlanych. Na jego skraju, przy szosie, **Skansen Miniatur** Szlaku Piastowskiego. W tym miejscu utworzony w 1998 r., w roku jubileuszu 950-lecia Pobiedzisk, niektóre miniatury wykonywane były jednak już od 1994 r. Jedyny tego rodzaju obiekt w Polsce, obejmujący ok. 35 najważniejszych, a także i mniej znanych budowli z terenu Szlaku Piastowskiego oraz Wielkopolski. Wykonane zostały one z tworzywa sztucznego (PCV) w skali 1:20. Są tu m.in. miniatury katedr w Gnieźnie i Poznaniu, Starego Rynku w Poznaniu, grodu w Biskupinie, kolegiaty w Kruszwicy. Ciekawe jest porównanie wielkości katedr i drewnianych kościołów, np. z Wierzenicy.

Udogodnieniem dla turystów jest czas otwarcia skansenu: od godz. 8⁰⁰ do 20⁰⁰ we wszystkie dni tygodnia oprócz poniedziałków. Wstęp: bilet n. 5 zł, u. 4 zł.

24 km POBIEDZISKA

Miasto (8200 mieszkańców), położone w pagórkowatej okolicy, nad jez. Biezdruchowo (49 ha). Szosy lokalne do Kostrzyna, Tuczna i Kiszkowa. Jedno z satelickich miast Poznania. Nieduża huta szkła i wytwórnia farmaceutyczna. Centrum miasta położone jest ok. 0,5 km na pd. od szosy nr 5.

Legenda wiąże Pobiedziska z osobą księcia Kazimierza Odnowiciela, który miał założyć je w 1048 r., na miejscu zwycięskiej bitwy ze zbuntowanym Masławem. Od zwycięstwa — *pobiedy*, pochodzi nazwa miasta. Prawa miejskie otrzymały Pobiedziska w poł. XIII w. od księcia Przemysła I. Później stanowiły własność królewską i były siedzibą starosty. Królowie często zastawiali miasto różnym rodom magnackim w zamian za pożyczki. Na pocz. XIV w. znajdowały się tutaj zamek, dwa kościoły i szkoła. W 1331 r. miasto i zamek spalili Krzyżacy. W XV w. Pobiedziska należały do zamożniejszych miast w Wielkopolsce, na wyprawę malborską wystąpiły 15 pieszych. Czterokrotnie bawił tu Władysław Jagiełło. W okresie zaborów Pobiedziska wraz z okolicami stanowiły żywy ośrodek polskośći. Maksymilian Jackowski, dziedzic sąsiednich Pomarzanowic, zorganizował tu w 1873 r. kółko rolnicze. W Powstaniu Wielkopolskim 1918–19 mieszkańcy Pobiedzisk i okolic wystawili 4 kompanie, które walczyły na frontach pn. i zach.

Tajemnicze dołki na murach kościoła

Na zewnętrznych murach kościoła od strony pd. i wsch. znajdują się liczne tajemnicze dołki. Są to wydrążenia w ceglach o średnicy ok. 1–5 cm i głębokości 2–4 cm. Z ich powstaniem związane są różne domysły i legendy. Jedni uważają, że dołki zostały wywiercone palcami przez średniowiecznych pątników, pokutujących w ten sposób za swoje grzechy, według innych są skutkiem ucierania proszku posiadającego ponoć właściwości lecznicze. W rzeczywistości powstały w XIV–XV w. w czasie krzesania ognia tzw. świdem ogniowym podczas obrzędów Wielkiej Soboty. Podobne dołki znaleźć można w wielu kościołach w Wielkopolsce, a także na Pomorzu i Warmii. Najwięcej jest ich na murach świątyni w Pobiedziskach — ponad 1000.

Centrum Pobiedzisk ma zabudowę charakterystyczną dla małych miasteczek wielkopolskich, pochodzącą głównie z końca XIX i pocz. XX w. Pośrodku miasta znajduje się stosunkowo duży Rynek, na którym stoi pomnik Powstańców Wielkopolskich o ciekawej formie. Przy wsch. pierzei dom z XVIII w., kryty łamanym dachem polskim. W sąsiedztwie Rynku jeden z najstarszych gotyckich **kościółów** w Wielkopolsce, **św. Michała Archaniola**, zbudowany zapewne na przełomie XIII i XIV w., w 1331 r. spalony przez Krzyżaków, później

odbudowany, a w XVI w. przebudowany. Jednonawowe wnętrze nakryte płaskim, drewnianym stropem. Polichromia i ozdobne sgraffita Anny i Leonarda Torwirtów z Torunia (1956–60). Późnogotycka rzeźba Madonny z XVI w.

Przy Rynku 9 cukiernia m.in. z pysznymi pączkami i nie tylko pączkami, pod nr 6 restauracja „Grecka” z ciekawym menu.

W rynnie jeziornej na wsch. od Rynku w ostatnich latach odkryto relikty zamku z XIV w.

W kierunku pn.-zach. ciągnie się ku Murowanej Goślinie rynna jeziorna, wkraczająca w lasy Puszczy Zielonka. 5 km na pn.-zach. od

Pobiedzisk, przy szosie, wieś **Wronczyn**, położona nad Jez. Wronczyńskim Małym (21 ha), nieopodal Jez. Wronczyńskiego Wielkiego (41 ha). Na pocz. XX w. stanowiła własność Tadeusza Jackowskiego, syna patrona Kótek Rolniczych — Maksymiliana. Dworek z XVIII w., przebudowany na pocz. XX w. W okresie międzywojennym gościło u Jackowskich we Wronczynie wiele znanych osób, m.in. Jan Lechoń, Kornel Makuszyński, Juliusz Osterwa. Park (2,7 ha). Na cmentarzu grób Maksymiliana Jackowskiego (1815–1905) i jego żony. Nowoczesny kościół św. Stanisława, zbudowany na miejscu drewnianego, spalonego w 1945 r. Dzwonnica z 1762 r.

5 km na pn.-wsch., przy lokalnej szosie do Latalic, wieś **Węglewo**. Urodził się tu Józef Kostrzewski (1885–1969), profesor Uniwersytetu Poznańskiego, wybitny archeolog, m.in. pierwszy badacz grodu w Biskupinie. Drewniany, urokliwy kościół św. Katarzyny z 1818 r. archaicznej konstrukcji sumikowo-łątkowej. Na belce tęczowej gotycki krucyfiks (koniec XIV w.). W ołtarzu głównym obraz NMP *Pani z wyspy* z XVI w., według tradycji przeniesiony w XII w. (sic!) z Ostrowa Lednickiego.

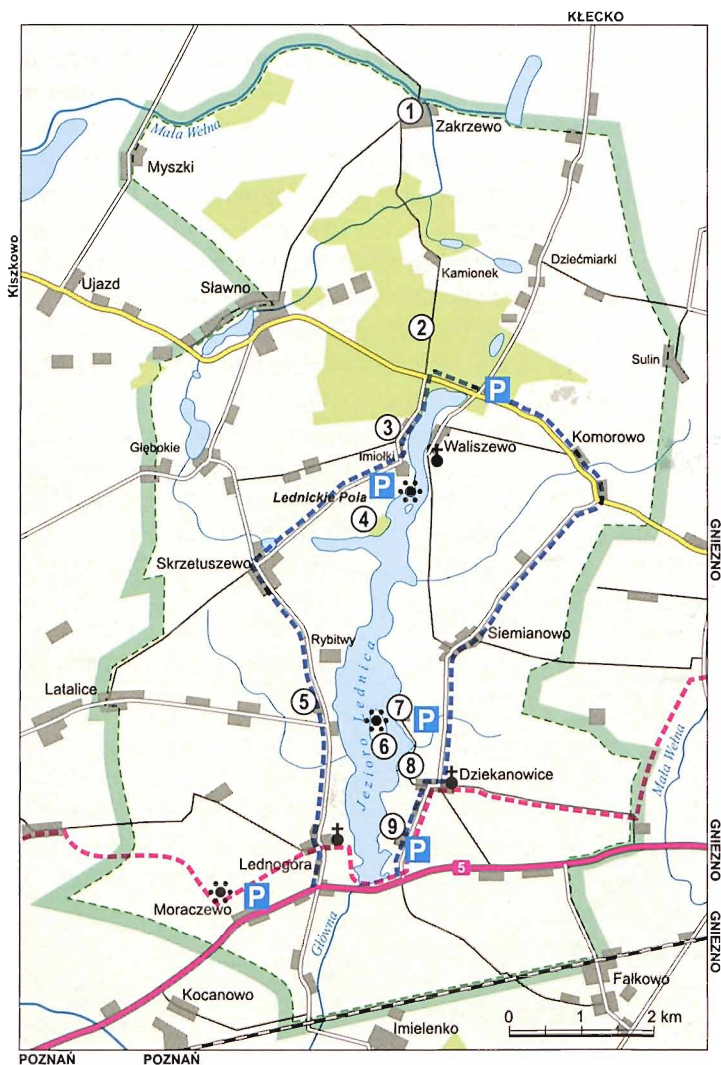
28 km 0,2 km na prawo od szosy pagórek z kapliczką (1983). Cmentarzysko sprzed ok. 2500 lat oraz późniejsze, wczesnośredniowieczne.

Przed Moraczewem trasa wkracza na teren Lednickiego Parku Krajobrazowego. Park, utworzony w 1988 r., obecnie zajmuje obszar 7652 ha i chroni krajobraz rolniczy oraz teren bogaty w zabytki z okresu piastowskiego. Jego centrum stanowi jez. Lednica.

29 km MORACZEWO

Wieś o luźnej zabudowie, położona ok. 0,5 km na pn. od szosy nr 5. Przy szosie na wzgórzu znajdują się **trzy wiatraki** koźlaki z XIX w., w latach 1977–79 podczas zagospodarowywania Szlaku Piastowskiego, przeniesione ze Swadzimia k. Poznania oraz Sędziwojewa i Sołeczna k. Wrześni, a także **zagroda młynarska** — chałupa z 1829 r. z Gębarzewa k. Gniezna (przeniesiona w 1986 r.) i stodoła z 1801 r. z Dąbrówki Kościelnej k. Kiskowa (w 1991 r.).

 Parking, z niego dojście do grodziska.

Lednicki Park Krajobrazowy

1 — ośrodek szkoleniowy Wielkopolskiego Banku Kredytowego, 2 — pomnikowe dęby, 3 — stacja harcerska, 4 — Brama Trzeciego Tysiąclecia, 5 — zespół zabytkowych budowli, 6 — grodzisko na Ostrowie Lednickim, 7 — Mały Skansen, 8 — folwark, dyrekcja Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, 9 — Wielkopolski Park Etnograficzny

Od szosy 0,5 km na pn. dobrze zachowane **grodzisko** o wymiarach wewnętrznych 73×42 m. Miejsce badań archeologicznych w latach 70. XX w. Pierwszy gród powstał tu w VIII w., a w X w. znacznie go rozbudowano. Otoczony potężnym wałem o szer. u podstawy 20 m i wys. 17 m. Wewnątrz odkryto relikty dużej chaty drewnianej i kilku mniejszych. Starsza część grodu powstała wcześniej niż siedziba Piastów na Ostrowie Lednickim. Według hipotez gród w Moraczuwie spełniał funkcje centrum władzy wojskowej dla książęcego Ostrowa Lednickiego. Zagładę przyniósł mu najazd Brzetysława I w 1038 r. W 1978 r. dokonano sensacyjnego odkrycia kamiennej łąwy z VIII w. po zewnętrznej stronie wałów.

30 km **LEDNOGÓRA**

Wieś przy pd. krańcu jez. Lednica. Szosa na pn. do Stawnia i na pd. do przystanku kolejowego Lednogóra. Znana jest od XVI w. Wcześniej istniała tutaj zapewne osada, położona przy trakcie z Poznania do Gniezna. W 1961 r. zbudowano szkołę — pomnik Tyśiąclecia im. Mieszka I. Nad jeziorem niewielki park krajobrazowy (2,9 ha). Eklektyczny kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z pocz. XX w., pierwotnie ewangelicki.

Zasadnicza trasa odcinka 1. szlaku prowadzi drogą nr 5 w kierunku Gniezna. W Lednogórze rozpoczyna się wariant 1A, wiodący wokół jez. Lednica, m.in. na pola lednickie, miejsce religijnych spotkań młodzieży.

WARIANT 1A

0 km **LEDNOGÓRA**

Wyjazd szosą lokalną na pn. w kierunku Stawnia.

2,5 km **RYBITWY**

Wieś przy zach. brzegu jez. Lednica. W latach 1977–93 przeniesiono do Rybitw drewnianą chatę z 1737 r. osadnika olęderskiego z Marianowa k. Wielenia w dolinie Noteci, szkołę ludową

z pocz. XIX w. z Czarniejewa, wiatrak z 1888 r. z Ganiny k. Gniezna, stodołę z 2. poł. IX w. ze wsi Chojniki k. Nowego Tomyśla oraz lamus z XVIII w. z Gniezna. Oryginalny jest dwór z końca XIX w. o formach eklektycznych. Obiekty te, położone w pn. części wsi, oglądać można tylko z zewnątrz.

6 km SKRZETUSZEWO

Wieś. Trasa skręca w prawo wąską asfaltową drogą w kierunku wsi Imiołki.

7,5 km POLA LEDNICKIE

Po prawej stronie drogi rozległy, 40-hektarowy obszar Pól Lednickich, miejsce corocznych spotkań młodzieży i innych uroczystości religijnych. Centralnym punktem jest wzniesiona w 1997 r., na usypanym pagórku, **Brama Trzeciego Tysiąclecia**. Budowla o ażurowej, stalowej konstrukcji (dł. 36 m i wys. 9 m) ma kształt ryby, przez pierwszych chrześcijan uznawanej za symbol Chrystusa. Do „Ryby” prowadzi „droga procesyjna”, po bokach której ustawiono głazy narzutowe — stacje Drogi Krzyżowej. Nieopodal bramy stoi ażurowa dzwonnica z dzwonem „Jezus Chrystus”, ufundowanym w 2000 r. przez poznańską gminę Tarnowo Podgórne. Dzwon odlany został w znanej ludwisarni Jana Felczyńskiego w Przemyśle.

W zach. części pola wznosi się murowany **ośrodek duszpasterski** — Szkoła Wiary. Mieści on m.in. kaplicę, salę zgromadzeń, hostel i zaplecze organizacyjno-techniczne zgromadzeń na Polach Lednickich. W ośrodku od wiosny 2006 r. mieści się też Muzeum Jana Pawła II z multimedialną prezentacją życia Ojca Świętego i jego pielgrzymek. W przyszłości w sąsiedztwie przewiduje się budowę Świątyni Chrztu Polski. Na początku kwietnia 2006 r., w przeddzień 1. rocznicy śmierci Jana Pawła II, ustawiono przy ośrodku potężny głaz-pomnik (o masie ok. 25 ton) przewieziony z kopalni węgla brunatnego „Konin”.

Odbywają się tu zgromadzenia młodzieży z całej Polski, liczące do 100 tys. osób. Kulminacją trwających kilka godzin obrzędów jest msza św. i przejście uczestników pod „Rybą”. Pierwsze spotkanie

na Lednicy odbyło się w 1997 r., w przeddzień wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II w Gnieźnie. Papież przeleciał nad Polami Lednickimi helikopterem i przekazał zgromadzonym specjalne pozdrowienia. Młodzież przybywa tu pieszo, rowerami, autobusami. Na przystanku kolejowym Lednogóra, oddalonym od Pól o 9 km, zatrzymują się wówczas wszystkie pociągi, łącznie z pośpiesznymi. Inicjatorem spotkań lednickich jest dominikanin z klasztoru poznańskiego, duszpasterz akademicki o. Jan Góra. W spotkaniach uczestniczą biskupi z różnych diecezji, rektorzy poznańskich uczelni, znane osobistości świata kultury, nauki, gospodarki i polityki. Każdego roku spotkaniu towarzyszy inne przesłanie duchowe zaczerpnięte z Pisma Świętego.

Tereny Pól Lednickich, zagospodarowywane stopniowo przez sadzenie drzew, budowę dróg i parkingów, są odwiedzane nie tylko przez pielgrzymów, ale i coraz częściej przez turystów.

8,5 km IMIOŁKI

Niewielka wieś nad jez. Lednica, znana od poł. XIII w. Ok. 0,5 km na pd. od wsi nad jeziorem wznosi się grodzisko stożkowe, pozostałość po grodzie istniejącym tu w XI i XII w. Dojście do grodziska ścieżką nad jeziorem od wsi lub przez las od Pól Lednickich. Na pn. od zabudowań wsi położona jest stacja harcerska — miejsce obozów letnich. Z Imiołek widok na położony na wsch. brzegu jeziora drewniany kościół św. Katarzyny z XVII w. w Waliszewie.

9,5 km Szosa Gniezno–Kiszkowo.

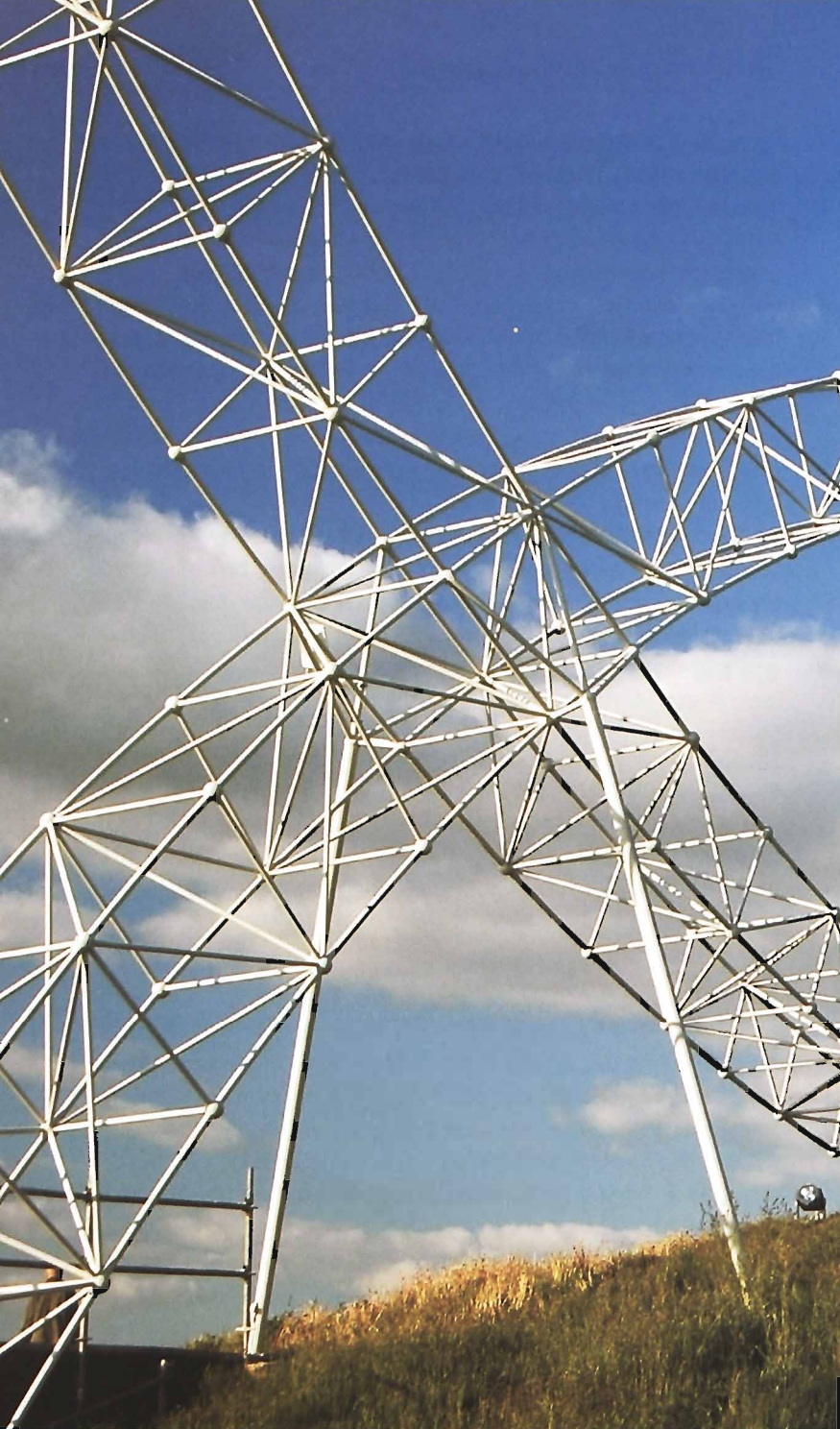
Niewielki kompleks urozmaiconych lasów mieszanych i liściastych.

Trasa skręca w prawo, w kierunku Gniezna.

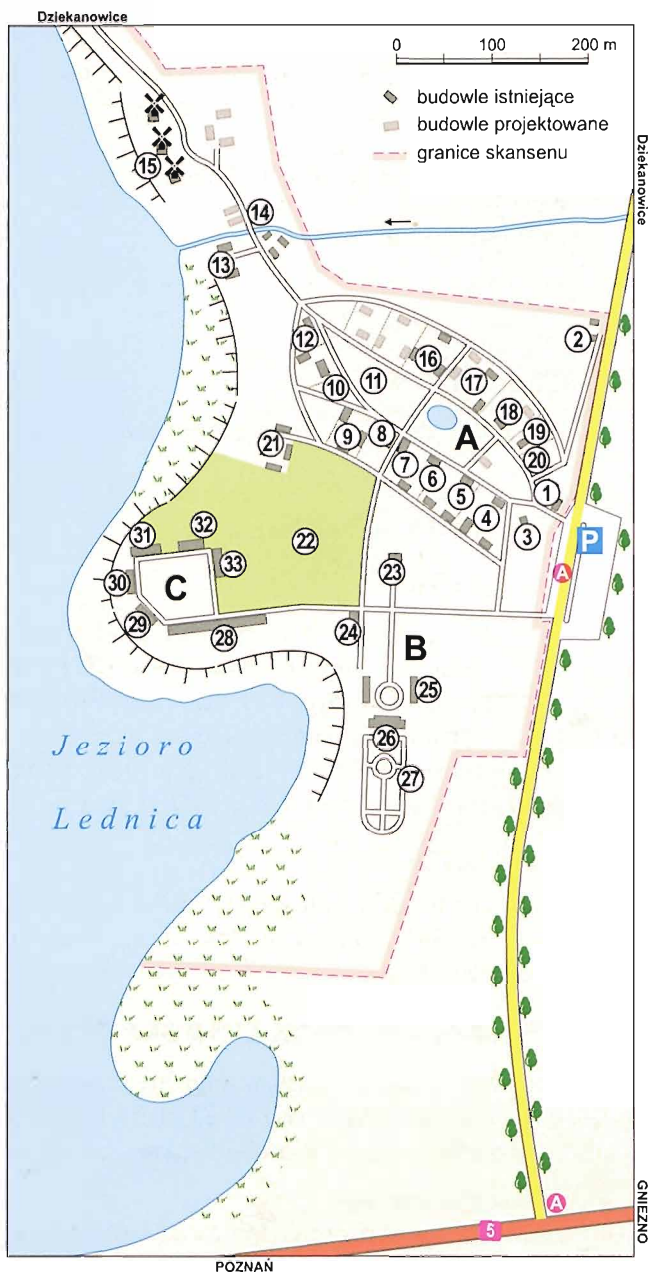
10,5 km Pn. skraj jez. Lednica.

Skrzyżowanie z szosą do Klecka — na pn. i do Waliszewa — na pd.

Punkt wyjścia do okrężnej ścieżki dydaktycznej Lednickiego Parku Krajobrazowego, długości ok. 6 km, wiodącej przez las, nad dwoma niewielkimi jeziorami.

13 km KOMOROWO

Wieś. W centrum kilka ładnych zabudowań z końca XIX i pocz. XX w., m.in. o drewnianej konstrukcji szkieletowej (z tzw. muru pruskiego).

Trasa skręca w prawo, lokalną drogą do Dziekanowic.

16 km SIEMIANOWO

Wieś wzmiankowana w XIII w. Szkolne schronisko wycieczkowe.

18 km DZIEKANOWICE

Koniec wariantu 1A. Połączenie z 1. odcinkiem trasy.

c.d. zasadniczego odcinka 1.**30,5 km JEZ. LEDNICA**

Akwen rozciągający się na pn. od szosy, jeden z najbardziej znanych w Polsce. Jezioro rynnowe o pow. 339 ha, dł. 7,3 km, szer. 0,8 km, maks. głęb. 15,1 m. Wyływa z niego rz. Główna, uchodząca do Warty w Poznaniu. Brzegi niskie, w większości bezleśne — niewielki las rośnie przy krańcu pn. Na jeziorze pięć wysp, z czego trzy w części pd.: Ledniczka, Ostrów Lednicki i Wyspa Mewia.

31 km skrzyżowanie

Trasa szlaku skręca w lewo, w lokalną szosę prowadzącą do wsi Dziekanowice i Komorowo oraz do tzw. Małego Skansenu, gdzie znajduje się przeprawa promowa na Ostrów Lednicki.

31,5 km WIELKOPOLSKI PARK ETNOGRAFICZNY

Jeden z największych skansenów w Europie (pow. 21 ha), będący częścią Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Od 1975 r. przenoszone są tu różnego rodzaju budowle wiejskie, obecnie jest

◀ Wielkopolski Park Etnograficzny

Liczby na planie odpowiadają numeracji opisu obiektów w tekście. A — wieś, B — zespół dworski, C — folwark

ich ok. 70 w większości drewnianych z XVIII i XIX w., z terenu historycznej Wielkopolski. Otoczenie budynków utrzymane jest w „normalnym” wiejskim charakterze: z ogródkami, zagrodami ze zwierzętami, sadami, co podnosi ich autentyczność i stwarza specyficzną atmosferę. Każdego roku na terenie skansenu organizowane są dwie imprezy folklorystyczne: w marcu „Topienie Marzanny”, zaś w czerwcu „Żywy skansen” (przedstawienie życia wsi wielkopolskiej z pocz. XX w.).

Cały skansen podzielony został na dwie części: wieś oraz zespół dworski i folwark. Folwark, zabudowany również zabytkowymi budynkami, stanowi zaplecze techniczne muzeum i nie jest przeznaczony do zwiedzania.

Muzeum czynne jest oprócz poniedziałków i dni poświęconych: od 15 II do 30 IV w godz. 9.00–15.00, od 1 V do 30 VI w godz. 9.00–18.00 i od 1 VII do 31 X w godz. 9.00–17.00. Przy wejściu do Parku Etnograficznego i przy Małym Skansenie znajdują się parkingi.

Wstęp: oddzielnie Park lub wyspa — bilet n. 6 zł, u. 3 zł, bilet łączny — n. 10 zł, u. 5 zł.

Zwiedzanie całego Parku zajmuje 2–3 godz., Małego Skansenu i wyspy Ostrów Lednicki ok. 2 godz. Przy bardziej pobieżnym

zwiedzaniu na Park należy przeznaczyć ok. 1,5 godz., a na całość obiektów Lednicy ok. 3 godz.

Proponowana trasa zwiedzania Parku Etnograficznego obejmuje wieś i zespół dworski. Podane numery obiektów odpowiadają numerom na szkicu Parku. Obiekty szczególnie warte zwiedzenia zaznaczono gwiazdką.

1. Chata z Lubczynka na Pałukach z ok. 1800 r. oraz murowana obórka z XIX w. z Gałęzewa (obecnie kasa, sprzedaż pamiątek, bufet, sanitariaty).

2. Tzw. poniatówka — dom mieszkalny z podcieniem i budynek inwentarski z 1936 r. z Fałkowa k. Gniezna (obiekt nie jest przeznaczony do zwiedzania). Budynki tego rodzaju wznoszono dla rolników na kresach zach. i wsch. Rzeczypospolitej w ramach parcelacji ziem wykupionych przez rząd. Inicjatorem przedsięwzięcia był minister rolnictwa Juliusz Poniąkowski, od jego nazwiska przyjęła się nazwa budynku.

Dalsze budynki rozmieszczone są wokół owalnego placu, zwanego półwsią, a także przy drogach prowadzących na tzw. zapłocie.

3. Kuźnia z końca XVIII w. ze Skrzetusza k. Ryczywołu.

* **4. Zagroda z okolic Kalisza.** Drewniana chata z Wolicy z 1841 r., z bezstłupowym podcieniem, kryta czterospadowym dachem. Wewnątrz wyposażenie mieszkania zamożnego gospodarza z przełomu XIX i XX w. Ponadto w skład zagrody wchodzi: budynek inwentarski, sołek (budynek do przechowywania zboża) i stodoła z 1. poł. XIX w., przeniesione z Godziesza Wielkich k. Kalisza.

5. Zagroda z Dobrcza k. Kalisza. Chata z 1882 r., drewniana, z kilkoma izbami. Budynek inwentarski z końca XIX w. i stodoła z 1885 r. (przykład obejścia bogatego gospodarza). W zagrodzie niewielka pasieka.

* **6. Chata z Godziesza Wielkich k. Kalisza.** Drewniana, z 1895 r. Budynek i jego wyposażenie są przykładem mieszkania najuboższej warstwy ludności wiejskiej — komorników.

* **7. Zagroda z okolic Kalisza.** Chata z Ołoboku z 1. poł. XIX w. Charakterystyczna dla gospodarstwa średniozamożnego, ma wewnątrz cztery pomieszczenia, sień, komorę i zapiecek. Ponadto w skład zagrody wchodzi: stodoła z 1894 r. z Kościuszkowa, sołek z XIX w.

z Wrzącej oraz budynek inwentarski i piwnica z XIX w. z Końskiej Wsi.

* **8. Karczma z Sokółowa Budzyńskiego** k. Chodzieży z końca XVIII w., z pięciosłupowym podcieniem. Wewnątrz cztery pomieszczenia, m.in. duża izba przeznaczona na wyszynk.

9. Zagroda z Goździna k. Grodziska Wlkp. Chata z 1815 r. W izbie głównej zdobione belki stropowe i ościeżnice drzwiowe. Wnętrze mieści wyposażenie domu zamożnej rodziny chłopskiej z przełomu XIX i XX w. W skład zagrody wchodzi też stodoła i budynek inwentarski z XIX w.

10. Figura św. Rocha ze wsi Górki Dąbskie koło Kcyni, wykonana w 2. poł. XIX w. ze sztucznego kamienia (odlew betonowy).

11. Kościół z Wartkowic koło Poddębic na Ziemi Sieradzkiej, za wsch. granicą Wielkopolski, z 1719 r. Przeniesiony w 1997 r., w 2001 r. po rekonstrukcji uroczystie poświęcony przez metropolicę gnieźnieńskiego i łódzkiego (na terenie tej archidiecezji leżą Wartkowice). Wewnątrz m.in. cenna polichromia z XVIII w., ołtarz główny barokowy z obrazem św. Anny Samotrzeć — kopia obrazu z 1535 r. (oryginał został w nowym kościele w Wartkowicach), ambona, ławy kolatorskie.

12. Chata ze Zdroju k. Grodziska Wielkopolskiego z 1602 r. — najstarszy obiekt w skansenie (częściowo zrekonstruowany).

W sąsiedztwie krzyż przydrożny z Żegrza (obecnie dzielnicy Poznania) z 1935 r. Na krzyżu kopia blaszanej sylwetki Chrystusa z XIX w.

13. Zagroda „olęderska” z rejonu Nowego Tomyśla — przykład zabudowy osad olęderskich w zach. i pn. Wielkopolsce. Chata z Nowego Tomyśla z 1823 r., stodoła z Paproci z 1883 r. oraz budynek inwentarski ze wsi Sątopy z 1865 r.

14. Zagroda młynarza i młyn wodny z XIX w. z Wierzenicy k. Poznania. W kopii budynku mieści się nowoczesna oczyszczalnia ścieków norweskiej firmy „Biovac” (1998 r.), służąca wsiom Dziekanowice i Lednogóra, a w młynie sala wystawowa.

* **15. Na wzgórzu grupa trzech różnego typu wiatraków** z okolic Gniezna, wyposażonych w oryginalne urządzenia młynarskie:

- paltrak z Kędzierzyna z 1887 r.
- koźlak z Mierzewa z 1801 r.
- wiatrak wieżowy (holender) z Trzuskotonia z XIX w.

16. Zagroda z zach. Wielkopolski. Chata drewniana z Pakośla k. Lwówka z 1834 r., stodoła ze Sworzyc.

17. Zagroda: drewniana chata ze Sławna k. Gniezna z 1844 r., stodoła z Rogalina k. Mosiny z XIX w.

18. Zagroda z Dzierżanowa z okolic Krotoszyna. Drewniana chatupa z 1840 r. i budynek inwentarski konstrukcji szkieletowej z 1. poł. XIX w.

19. Chata garncarza ze Sulmierzyc z 1750 r.

* **20. Chata z Gaju** k. Trzemeszna, konstrukcji sumikowo-łatkowej, z 2. poł. XIX w. Wyposażenie wnętrza charakterystyczne dla bogatego gospodarza z okresu międzywojennego.

* **21. Zagroda ze Starej Krobi** k. Gostynia. Obejmuje zespół budynków z terenów Biskupizny, składający się z chaty z 1834 r., budynku inwentarskiego z XIX w. i stodoły z ok. 1840 r. z dobudowaną muraowaną owczarnią.

22. Rzeźba Chrystusa upadającego pod krzyżem, wykonana z piaskowca w końcu XIX w. Dalsze budowle położone są w zespole dworskim, stanowiącym rekonstrukcję barokowego założenia z 2. poł. XVIII w.

* **23. Kaplica i cmentarz.** Zbudowana w 1765 r. kaplica pochodzi spoza obszaru historycznej Wielkopolski, z Otłoczyna k. Torunia, i jest darem prymasa Stefana Wyszyńskiego. Skromne wnętrze zdobi barokowy ołtarz z XVIII w. Przy kaplicy ekspozycja różnych rodzajów nagrobków i krzyży cmentarnych, głównie z XIX w. Wśród nich dwa groby z dwóch cmentarzysk odkrytych na tym terenie: popielnicowego z pochówkiem ciałaopalnym kultury pomorskiej oraz szkieletowego z okresu wczesnego średniowiecza.

24. Lamus z Mikołajewic k. Sieradza z przełomu XVIII i XIX w., wewnątrz pomieszczenie do urządzania wystaw czasowych.

25. Oficyny dworskie — dwie kopie oficyn z ok. 1770 r. znajdujących się w Łomnicy k. Zbąszynia. Dachy kryte gontem. Pomieszczenia w oficynach zaadaptowano na pracownie i mieszkania służbowe.

* **26. Kopia dworu ze Studzieńca** koło Rogoźna z 1. poł. XVIII w. Murowany, z dwoma alkierzami, pokryty łamanym dachem gontowym. Liczne oryginalne meble, obrazy, szkło, porcelana. Wystrój i wyposażenie pomieszczeń prezentują dom rodziny ziemiańskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. Na piętrze wyposażenie gabinetu prof. Michała Ćwirko-Godyckiego, badacza Ostrowa Lednickiego w okresie międzywojennym.

Na zach. od zespołu dworskiego, na półwyspie jez. Lednica, zrekonstruowano zespół folwarczny, stanowiący obecnie zaplecze techniczne muzeum (nie przeznaczony do zwiedzania).

27. Kopia murowanego domu inwentarskiego z Wysocka Wielkiego k. Ostrowa Wlkp. z 2. poł. XIX w.

28. Owczarnia z Sasinowa k. Mosiny z XIX w.

29. Spichrz ze wsi Dębe k. Czarnkowa z 2. poł. XVIII w. Łamany dach pokryty gontem.

30. Stodoła z Nowego Tomyśla z 2. poł. XIX w.

31. Stodoła z Zielęcina k. Grodziska Wlkp. z 2. poł. XIX w., konstrukcji szkieletowej.

32. Stodoła z Jaromierza k. Wolsztyna z XVIII w.

33. Gołębnik z Mirosławic k. Strzelna z 1927 r.

32,5 km DZIEKANOWICE

Wieś przy wsch. brzegu jez. Lednica. O dawnym osadnictwie na tych terenach świadczy znalezienie na terenie wsi grobów kultury pomorskiej (ok. 400 lat p.n.e.) z urnami twarzowymi. Pierwotna nazwa wsi pewnie brzmiała *Lednica*, dopiero później — po przejściu

wsi na własność duchowieństwa — nastąpiła zmiana. We wsch. części wsi kościół św. Marcina z 1865 r. Przed kościołem pomnik zbudowany z ciosów kamiennych, z tablicami upamiętniającymi mieszkańców okolicznych wsi poległych podczas I i II wojny światowej oraz w Powstaniu Wielkopolskim. W centrum wsi figura św. Benona z XIX w. i chałupa mieszkalna z XVIII w., zrekonstruowana od fundamentów w 1987 r. (obecnie mieści sklep).

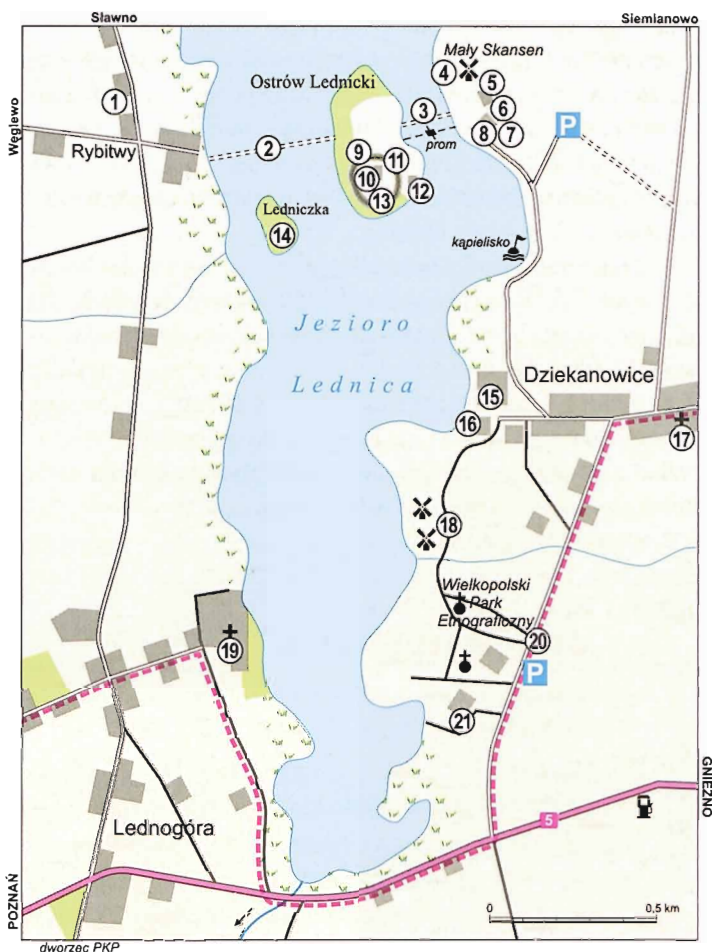
W zach. części zespół dworsko-folwarczny, przejęty przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w 1994 r. W budynku stojącym na miejscu dawnego dworu mieści się dyrekcja muzeum. W otoczeniu budynku park (6,1 ha), sięgający brzegu jeziora. W spichrzu z 1. poł. XIX w. od 1996 r. mieści się magazyn archeologiczny i wystawa, na której eksponowana jest m.in. dziesięciometrowa łódź z X w., wyłowiona z jeziora w latach 60. ubiegłego wieku. W dawnej stodole przebudowanej do celów muzealnych urządzone są wystawy czasowe o tematyce historycznej.

33,5 km MAŁY SKANSEN

 Parking dla autobusów znajduje się na wsch. od skansenu.

Położony na wsch. brzegu jeziora, w miejscu przeprawy promowej na Ostrów Lednicki. Jest to niewielki teren, zagospodarowany parkowo, na który przeniesiono kilka zabytkowych budowli z terenu Wielkopolski oraz zbudowano nowe, stylizowane obiekty. W przeszłości w tym miejscu znajdowała się osada rzemieślnicza, której ludność trudniła się wytopem żelaza z rudy darniowej. W ostatnich latach odkryto i zbadano dużą część cmentarzyska z XI i XII w., które znajdowało się w rejonie obecnego skansenu. Dotychczas natrafiono na ponad 400 grobów. Odkryto tu m.in. grób rycerza z mieczem oraz czaszki ludzkie ze śladami trepanacji. Na teren skansenu droga wiedzie przez duży, stylizowany budynek bramny, postawiony w 1973 r. Kolejno, obok parkingu, wzdłuż drożki biegnącej w prawo od wjazdu, stoją następujące budynki:

1. Skarbczyk. Wzniesiona w 1990 r. pomniejszona kopia poznańskiego kościoła św. Jana Jerozolimskiego. Wewnątrz, na dwóch konygnacjach, eksponowane są najcenniejsze znaleziska z Ostrowa

Okolice Lednogóry, Dziekanowic, Ostrowa Lednickiego

1 — zespół zabytkowych budowli w Rybitwach, 2 — przebieg d. mostu zach., 3 — przebieg d. mostu wsch.; Mały Skansen: 4 — wiatrak z Gryżyny, 5 — spichrz z Majakowa, 6 — cmentarzysko, 7 — skarbczyk, 8 — brama wjazdowa; Ostrów Lednicki: 9 — d. brama grodu, 10 — d. kościół grodowy, 11 — wały grodziska, 12 — d. schronisko PTTK, 13 — palatium; wyspa Ledniczka: 14 — dzwonnica z XVII w.; w Dziekanowicach: 15 — d. folwark, 16 — d. dwór, siedziba dyrekcji Muzeum, 17 — kościół; 18 — grupa wiatraków; 19 — kościół w Lednogórze, 20 — główne wejście do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego, 21 — kopia dworu ze Studzieńca

Lednickiego i okolic, m.in.: militaria (miecz, topory, hełmy), wydobyta z dna jeziora łódź dębiana, ozdoby i przedmioty codziennego użytku. Na piętrze znajduje się gipsowa rzeźba, przedstawiająca siedzącego na królewskim tronie Mieszka II, wzorowana na wizerunku monarchy z tzw. *Kodeksu Matyldy*.

2. Drewniana chata (kopia) z XVIII w. z pobliskiego Imielna, zamieszkała obecnie przez dozorcę.

3. Drewniany spichrz dworski z Majkowa (kaliskie), pochodzący z końca XVIII w. Wewnątrz wystawa pt. *Nekropolia Lednicka*, przedstawiająca wyniki badań archeologicznych na średniowiecznym cmentarzysku na Ostrowie Lednickim.

4. Wiatrak koźlak z Gryżyny k. Kościana z 1585 r. — najstarszy datowany w Polsce wiatrak, przeniesiony do skansenu w 1967 r.

5. Przy brzegu jeziora rybakówka, **drewniany budynek** z 1972 r. Obecnie sprzedawane są tu bilety i pamiątki.

6. W sąsiedztwie rybakówki wystają z jeziora pale — **pozostałość** wsch. części **mostu** łączącego w X–XII w. Ostrów Lednicki z lądem.

OSTRÓW LEDNICKI

Przeprawa na wyspę promem czynnym od 15 IV do 30 X w godzinach otwarcia ekspozycji.

Wyspa o pow. 7,5 ha, w pd. części jez. Lednica. Niegdyś przebiegał przez nią szlak łączący Poznań i Gniezno. Była jednym z głównych ośrodków obronnych i administracyjnych państwa Polan oraz Polski Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Obecnie znajduje się tam rezerwat archeologiczny, wchodzący w skład Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Ruiny budowli zachowane na Ostrowie Lednickim od wieków są inspiracją podań i legend. Jedna z historii mówi o nieznanym królu, który wraz z całym hufcem rycerzy legł na dnie jeziora; inna twierdzi, że w grodzie na wyspie przyszedł na świat Bolesław Chrobry, syn Mieszka I i Dąbrowki. Tutaj podobno Kazimierz Odnowiciel miał „wizję”, które zwiastowało zwycięstwo nad reakcją pogaństwa. Na terenach wokół wyspy toczy się akcja popularnej powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego *Stara baśń*. Na Ostrowie autor umieścił święty ogień pogański, strzeżony przez kapłanów i „westalki”.

Militaria i precjoza lednickie

Niezwykle bogaty jest plan badań archeologicznych na terenie Ostrowa Lednickiego, na obszarach wokół jez. Lednica i badań podwodnych. Szczególnie często znajdowane są militaria oraz precjoza.

Pozyskana z prac archeologicznych kolekcja militariów z poł. X i początku XI w. nie ma równej sobie w Polsce i należy do najbardziej znaczących w Europie. Różnorodne znalezione zabytki tej grupy stanowiły wyposażenie zarówno rodzimego rycerstwa, jak i najemnych doborowych formacji wojowników ze Skandynawii — Wikingów. W przeważającej części pochodzą one z czasu walk polsko-czeskich w 1038 r. i znalezione zostały w wodach jeziora, przy mostach łączących wyspę i przy brzegach wyspy. Są to np. wyposażenie pancerne wojownika, hełm z nosalem, kolczuga (o masie 10 kg), liczne oznaczone inskrypcjami miecze (m.in. pochodzące z Nadrenii i Fryzji), groty oszczepów (m.in. wikińskich). Niezwykle bogata jest kolekcja toporów i siekier (150 sztuk), również pochodzenia skandynawskiego.

Liczny jest także zbiór przedmiotów związanych z istniejącą tu rezydencją książęcą i królewską. Są to złote ozdoby, m.in. kabłączek, szpila, obrączka, a także wyroby ze srebra, brązowe misy, ozdobne wyroby z żelaza, biżuteria szklana, monety. Potwierdzają one opisywany w ówczesnych kronikach przepych dworu Piastów. Na szczególne wyróżnienie zasługują pektorał (ozdobny krzyż zawierający relikwie) z grecką inskrypcją oraz używany w liturgii grzebień z kości słoniowej. Być może zostały one ofiarowane Bolesławowi Chrobremu przez cesarza Ottona III. Część z tych znalezisk prezentowana jest na wystawie w tzw. skarbczyku na terenie Małego Skansenu.

Wyspa była zamieszкана już w młodszej epoce kamiennej. Ok. 6 tys. lat temu istniała na niej osada ludności kultury pucharów lejkowatych, zajmującej się łowiectwem i uprawą niewielkich pól. W początkach naszej ery docierali tu prawdopodobnie kupcy z Cesarstwa Rzymskiego. Osada wczesnośredniowieczna powstała w VIII w. Była otwarta, z domami półziemiankowymi. U schyłku IX w. w pd. części wyspy powstała osada obronna — gród. Otoczona wałem drewniano-ziemnym o średnicy ok. 50 m. W 2. poł. X w. zbudowano potężny kompleks obronny, jeden ze znaczniejszych w państwie Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

Wały, górujące dziś nad wyspą, obejmowały przestrzeń ok. 100×120 m, tj. ok. 1,5 ha. Ich konstrukcja (tzw. hakowa) podobna była do konstrukcji wałów gnieźnieńskiego i poznańskiego. W środku znajdowało się murowane palatium książęce, z baptysterium i murowanym kościołem. Najbliższe otoczenie władcy mieszkło w drewnianych chatach. Na pn. od grodu rozciągało się podgrodzie. Wyspę z lądem stałym łączyły dwa mosty: zach. o dł. 428 m (poznański) i wsch. o dł. 174 m (tzw. gnieźnieński). Mosty, szerokie na ok. 5 m, składały się z drewnianej płyty wspartej na palach wbitych w dno jeziora (maks. głębokość pod mostem wynosiła 11,7 m). W zach. części Ostrowa (od strony wyspy Ledniczki) znaleziono ślady przystani dla łodzi.

Prawdopodobnie na Ostrowie Lednickim Bolesław Chrobry przyjmował cesarza Ottona III, który stąd wędrował pieszo do Gniezna po drodze ustanej szkarłatnym suknem. Gród uległ zniszczeniu podczas najazdu księcia czeskiego Brzetysława I w 1038 r., zniszczono wówczas również mosty. W czasie poszukiwań prowadzonych przez pletwonurków natrafiono na liczne ślady bitwy, m.in. w bezpośrednim sąsiedztwie zniszczonego mostu wsch. znaleziono militaria i hełm czeskiego wojownika. Odkryto też sterzące do wysokości paru metrów pale oraz łodzie zatopione pod ciężarem walącego się mostu. Po najeździe Brzetysława odbudowano baptysterium, dodając wieżę wzniesioną z kostek granitowych na zaprawie wapiennej. Odbudowano też most wsch. Osadnictwo przetrwało na wyspie zapewne do XIV w., jednak rola grodu spadła po przeniesieniu stolicy do Krakowa. Później Ostrów Lednicki pełnił funkcję cmentarza.

Stosunkowo późne są źródła pisane dotyczące Ostrowa Lednickiego. Po raz pierwszy wymieniony został w bulli papieża Innocentego II z 1136 r. Większe zainteresowanie zachowanymi na wyspie ruinami budowli pojawiło się w XIX w. Pierwsze teksty poświęcone tym obiektom napisali m.in. Joachim Lelewel i Edward Raczyński. Wyspa była też często celem wycieczek krajoznawczych co znaczniejszych osobistości odwiedzających Wielkopolskę. W poł. XIX w. od rządu pruskiego

nabył Ostrów Lednicki Albin Węsierski z Zakrzewa, później własność przeszła w ręce Kwileckich z Wróblewa — m.in. na ich koszt zabezpieczono ruiny w 1929 r. W 1936 r., z inicjatywy gnieźnieńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, wzniesiono drewniane schronisko, które spłonęło w 1965 r. Na jego miejscu znajduje się obecnie drewniany budynek kryty strzechą.

Pierwsze eksploracje archeologiczne przeprowadzono na Ostrowie Lednickim w poł. XIX w. Po badaniach w latach 1932–35, od 1948 r. rozpoczęto systematyczne już prace archeologiczne. Od 1982 r. prowadzone są badania o szerokim, interdyscyplinarnym charakterze. W okresie międzywojennym wykopano na wyspie ok. 1500 szkieletów i czaszek — był to najbogatszy tego typu materiał w Polsce. Na jego podstawie określono m.in., że wiek ponad 50 lat przekroczyło 8% mężczyzn i 5% kobiet oraz że wzrost mężczyzn wynosił średnio 165 cm, a kobiet — 153 cm. Badania na wyspie i brzegach jeziora trwają nadal. Każdego roku odkrywane są zabytki wzbogacające wiedzę o tym ważnym dla historii Polski miejscu.

Trasa zwiedzania wyspy wiedzie od przystani promu w kierunku pd., do grodziska. Po drodze **drewniany budynek**, stojący na miejscu schroniska PTK. Po przekroczeniu wałów wkracza się na teren grodu z 2. poł. X w. W przeszłości wejście do grodu znajdowało się tylko od strony pn.-zach., czyli od podgrodzia. Obecnie **wały** grodu wznoszą się na wysokość 9 m ponad poziom jeziora. W pd. części grodu widnieje postawiona w 1978 r. wiata, przykrywająca zespół architektoniczny **palatium i kaplicy** — jedną z najcenniejszych pozostałości architektury przedromańskiej w Polsce.

Część centralna pierwszej budowli pochodzi z 2. poł. X w. Jak wykazały w ostatnich latach badania pełniła ona funkcję baptysterium (miejsca do udzielania chrztu). Jej powstanie połączone jest z rozpoczęciem akcji chrystianizacji przez Mieszka I w 966 r. Zbudowano ją na planie równoramiennego krzyża greckiego, ze sklepieniem wspartym na czterech filarach, z półkolistą absydą od wsch. oraz przedsionkiem i emporą książącą od strony zach. Przy wiodących na emporę schodach istniała studnia, z której prawdopodobnie czerpano wodę do polewania chrzczonych w basenach, usytuowanych symetrycznie po bokach budowli. Odsłonięcie w latach 1988–89 mis basenów pozwoliło na wysunięcie hipotezy, iż właśnie tu, na Ostrowie Lednickim,

przyjął chrzest Mieszko I wraz ze swym najbliższym otoczeniem (należy nadmienić, że dużą misę chrzcielną odkryto w 1950 r. w podziemiach katedry poznańskiej, która do czasu nowego odkrycia uznawana była za miejsce chrztu Mieszka I). Później kaplica została przebudowana.

Po zniszczeniach spowodowanych najazdem Brzetysława świątynię odbudowano, dostawiając doń od strony zach. wieżę, której dolne partie dotrwały do dnia dzisiejszego. Do świątyni od zach. przylegała prostokątna budowla o wymiarach 32×14 m, z obszerną salą 14×14 m, stropem wspartym na dwóch filarach i dachem krytym płytkami ołowianymi — była to rezydencja książęca, palatium. Na uwagę zasługuje technika układania większości murów. Wznoszono je z łamanych kamieni granitowych, zalewanych silną zaprawą gipsową, co tworzyło jak gdyby mur monolityczny (betonowy). Podłoga wykonana była z drewna.

W dniu 24 maja 1992 r., podczas obchodów tysięcznej rocznicy śmierci Mieszka I, odbyła się w kaplicy uroczysta msza św. koncelebrowana przez ks. Prymasa Józefa Glempa. Pamiątką tej rocznicy jest stojący w absydzie brązowy krzyż w kształcie średniowiecznego pektorału, wykonany przez Wawrzyńca Sampa z Gdańska. Wówczas to połączono na parę dni wyspę z lądem wojskowym mostem pontonowym; po raz drugi most pontonowy przerzucono przez jezioro w końcu kwietnia 2000 r., aby na wyspę mogli przejść postowie biorący udział w specjalnej sesji sejmiku w Gnieźnie.

Ok. 70 m na pn. od głównej budowli odkryto **relikty murowanej świątyni**. Są to fundamenty i części ścian, o regularnym kształcie, wzniesione z kamieni i brył martwicy wapiennej. Według innych hipotez świątynia była drewniana, zbudowana na kamiennym cokole. Po badaniach, w 1985 r. wyeksponowano zarys murów (8×11 m). Budowla ta, wzniesiona równocześnie z baptysterium i palatium, pełniła funkcję kościoła grodowego oraz prawdopodobnie miejsca pochówku członków rodziny Mieszka I. W sąsiedztwie rozciągało się rozległe **cmentarzysko** z XI–XIV w. Wówczas to podczas kopania grobów zniszczono wiele śladów dawniejszej zabudowy grodu.

Po ponownym przekroczeniu wału wchodzi się na teren dawnego **podgrodzia**. W tej części wałów w XI w. znajdowała się brama łącząca gród z podgrodziem. Podgrodzie — osada otwarta, zabudowana

domami drewnianymi — zamieszkane było przez służbę dworską, rzemieślników i kupców. Przechodząc przez łąkę, zajmującą dziś obszar dawnego podgrodzia, dochodzi się do miejsca dawnej przystani i przyczółka mostu zach. Stąd na przełaj przez łąkę w kierunku wsch. powrót do przystani promu. Na łące rekonstrukcja wzniesionej z drewna zagrody średniowiecznej.

■ WYSPA LEDNICZKA

Położona w sąsiedztwie, na pd. zach. od Ostrowa Lednickiego, zwana też Kucharką lub Kuchnią Królewską. Znajduje się na niej grodzisko — pozostałość grodu z końca XIV w. Na grodzisku, jako wieża obserwacyjna, wznosi się pochodząca z Sokołowa Budzyńskiego drewniana dzwonnica z XVIII w. Wyspa nie jest dostępna dla turystów.

Z Małego Skansenu powrót do szosy nr 5.

36 km skrzyżowanie, trasa szlaku prowadzi w lewo, w kierunku Gniezna.

42 km ŁUBOWO

Rozległa, bardzo dobrze zagospodarowana wieś, siedziba urzędu gminy, znana od XIII w. W XV–XVI w. Łubowo było miastem. Po prawej, przy rozwidleniu dróg z Gniezna do Poznania i Kostrzyna, drewniany **kościół św. Mikołaja** z ok. 1660 r., kryty gontem, malowniczo położony w otoczeniu wysokich drzew. Wyposażenie wnętrza jednolite, barokowe, o charakterze ludowym. Na profilowanej belce tęczowej grupa Ukrzyżowania z XVIII w. Ołtarze: główny i dwa boczne z XVIII w., ozdobione starymi obrazami i rzeźbami. Na skrajach wsi od pn. i wsch. dwa grodziska wczesnośredniowieczne.

Współczesna wieś posiada wszystkie elementy nowoczesnej infrastruktury technicznej: sieć wodociągową i kanalizacyjną z oczyszczalnią ścieków, gazową i telefoniczną, nieopodal składowisko odpadów.

Restauracja, hotel „Viktoria”, ekskluzywny wystrój.

Na skrzyżowaniu przy kościele „Oberża”, w której serwują wyśmienite golonki.

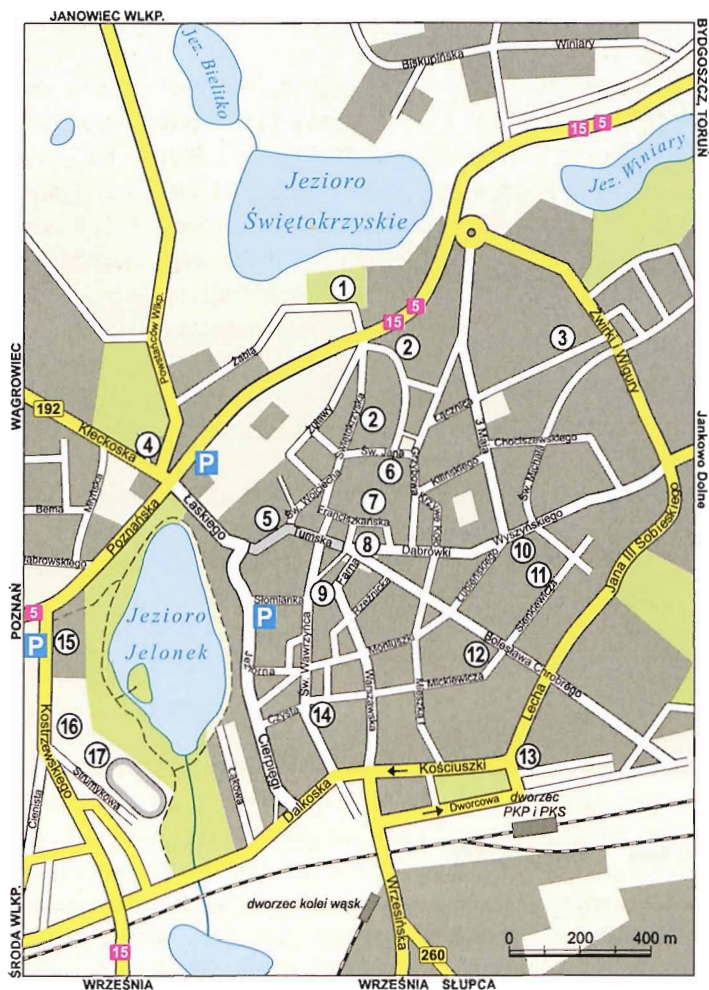

54 km **GNIEZNO**

Na zwiedzanie najciekawszych obiektów Gniezna: Muzeum Początków Państwa Polskiego, katedry i jej otoczenia, Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Rynku wraz z sąsiedztwem należy przeznaczyć 4–5 godz., a przy pobieżnym zwiedzaniu ok. 3 godz.

Dogodny parking strzeżony znajduje się przy pl. św. Wojciecha, nieopodal katedry (wjazd od ul. Łaskiego). Parking niestrzeżony położony jest przy Muzeum Początków Państwa Polskiego, przy ul. Kostrzewskiego. W centrum miasta obowiązuje strefa ograniczonego parkowania (w 2006 r.: 1,5 zł za godz. postoju samochodu osobowego; karty postojowe można nabyć m.in. w kioskach z prasą).

Miasto o bogatej historii, z którym najsilniej związane są początki państwa polskiego. Położone w paśmie pagórków moreny czołowej,

Gniezno. Schematyczny plan miasta

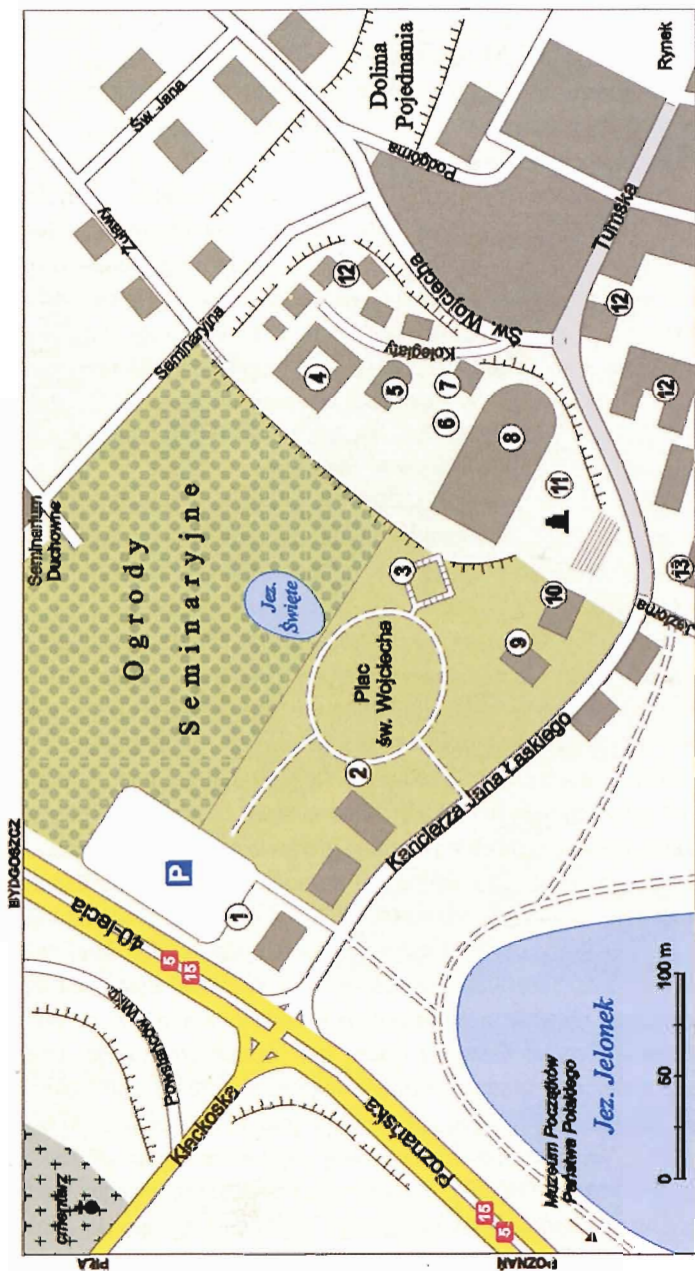
1 — kościół Świętego Krzyża, 2 — szpital, 3 — hotel „Lech”, 4 — kościół śś. Piotra i Pawła, 5 — Wzgórze Lecha, katedra, 6 — kościół św. Jana, 7 — kościół Franciszkanów, 8 — Rynek, 9 — kościół farny Św. Trójcy, 10 — pogotowie ratunkowe, 11 — Starostwo Powiatowe, 12 — Teatr im. A. Fredry, 13 — Urząd Miejski, 14 — kościół św. Wawrzyńca, 15 — Muzeum Początków Państwa Polskiego, 16 — Kolegium Europejskie, 17 — hotel „Mieszko”

z centrum nad trzema jeziorami: Jelonek (14 ha), Świętokrzyskim (13 ha) i Winiary (14 ha).

Współczesne miasto, jedno z większych w Wielkopolsce, liczy 70 200 mieszkańców. Węzeł kolejowy (linie Poznań–Inowrocław oraz do Jarocina) i drogowy (szosy E 261 — nr 5 Poznań–Bydgoszcz, nr 15 Września–Toruń, do Piły, Konina). Ośrodek przemysłowy: m.in. nowoczesna fabryka baterii (ogniów alkalicznych), fabryka maszyn pakujących, zakłady przemysłu metalowego, odzieżowego, spożywczego, okien dachowych. W mieście znajdują się dwa muzea, teatr, kino, domy kultury. Szkolnictwo reprezentują: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Kolegium Europejskie Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne, Gnieźnieńska Wyższa Szkoła Humanistyczno-Menedżerska „Milenium”, kilka szkół średnich.

W latach 1995–97 oraz w 2000 r. zrealizowano w obrębie starego miasta i otoczenia katedry szereg inwestycji, przygotowujących Gniezno do dwóch znaczących rocznic milenijnych: w 1997 r. śmierci św. Wojciecha i w 2000 r. — Zjazdu Gnieźnieńskiego.

Początki Gniezna giną w pomroce dziejów. Brak źródeł pisanych i niepełne jeszcze badania archeologiczne nie pozwalają na jednoznaczne określenie genezy grodu gnieźnieńskiego. Nie ulega kwestii, że początki Gniezna jako ośrodka władzy — wpierw plemiennej, a później państwowej — związane są ze Wzgórzem Lecha, nad którym dziś dominuje bazylika archikatedralna. Do niedawna przypuszczano, że wieloczołowe założenia grodowe na Wzgórzu wznoszono przez dwa stulecia, od końca VIII do pocz. XI w. Obecnie historycy przyjmują, że na przełomie VIII i IX w. powstała na Wzgórzu Lecha osada otwarta, a ok. 940 r. dwuczłonowe (gród i podgrodzie) założenie grodowe, obejmujące centralną część Wzgórza. Było ono otoczone wałami drewniano-ziemnymi. W kolejnych latach X w. od pd. dobudowany został następny człon, tzw. drugie podgrodzie. Dalsza faza rozbudowy grodu gnieźnieńskiego przypadła na czasy panowania Bolesława Chrobrego i Mieszka II, czyli od przełomu X i XI w. do 1038 r. Wzmocniono wówczas wały najstarszej części grodu, a od pn. dobudowano kolejny, czwarty człon zespołu grodowego, uznawany dziś za zasadniczy gród książęcy. Człon pd., sięgający do jez. Jelonek, zapewne w latach 20. XI w. został otoczony nowymi wałami

drewniano-ziemnymi w miejsce dotychczasowej palisady i fosy. Równolegle z grodem rozwijały się rozlokowane wokół niego osady.

Wielkość grodu gnieźnieńskiego, jego znaczenie polityczne i gospodarcze, są podstawą do uznania jego stołecznej roli najpierw w państwie Polan, w tzw. państwie gnieźnieńskim, a potem w krzepającym państwie polskim. W X w. Gniezno niewątpliwie posiadało największe znaczenie wśród grodów wielkopolskich. Tutaj najczęściej przebywał książę, a potem król. Według Galla Anonima w czasach Bolesława Chrobrego Gniezno wystawiało największy kontyngent sił zbrojnych: 1500 pancernych i 5000 tarczowników.

Wcześniej gród zapewne był ośrodkiem kultu pogańskiego. Istnieją hipotezy, że pierwsza świątynia chrześcijańska powstała na Wzgórzu Lecha jeszcze w IX w., a prekursorami nowej wiary byli mnisi irlandzcy. W X w. w chrystianizującej się Polsce Gniezno zaczęło odgrywać kluczową rolę. Po 966 r. wzniesiono w kompleksie grodowym pierwszy kościół. Stąd w 997 r. biskup Wojciech wyruszył na wyprawę misyjną do kraju Prusów. W 1000 r. nowy, obszerny kościół wybudowany przez Chrobrego na podgrodzium został podniesiony do rangi świątyni arcybiskupa, sprawującego nadzór nad diecezjami w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu. W tymże 1000 r. przybył do Gniezna z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha cesarz niemiecki Otton III. W tutejszej katedrze odbyła się w 1025 r. koronacja pierwszego króla Polski — Bolesława Chrobrego, a wkrótce także jego syna Mieszka II. Liczne niepowodzenia i wojny, jakie w następnych latach spadły na kraj, boleśnie dotknęły Gniezno. W 1038 r. zostało spustoszone przez najazd Brzetysława I. Za panowania Kazimierza Odnowiciela miasto powoli dzwignęło się z ruin, lecz nie odzyskało już dawnej świetności. Przeniesienie ośrodka władzy politycznej do mniej zniszczonego Krakowa miało decydujący wpływ na dalsze losy miasta. W 1076 r. koronował się w Gnieźnie Bolesław Śmiały.

◀ Gniezno. Wzgórze Lecha i jego otoczenie

1 — pawilon recepcyjny PTTK, 2 — pawilon sterowania światłem i dźwiękiem, 3 — schody na wzgórze, 4 — Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej w kanonii Potockiego, 5 — kościół św. Jerzego, 6 — relikty kaplicy św. Stanisława, 7 — dzwonnica, 8 — katedra, 9 — d. lamus, 10 — pałac biskupi, 11 — pomnik Bolesława Chrobrego, 12 — kanonie, 13 — pałac arcybiskupa

Św. Wojciech

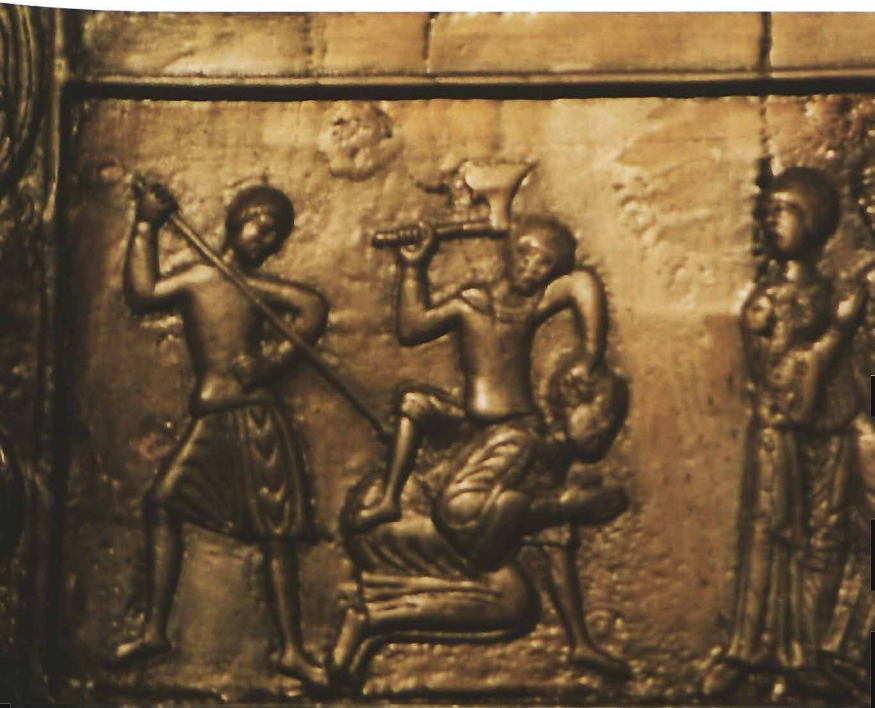
Urodził się w Czechach ok. 955 r., w książęcej rodzinie Sławnikowiców. Wychowany w Niemczech, tam otrzymał święcenia kapłańskie. W 983 r. został biskupem praskim. Wskutek konfliktów z rządzącą dynastią Przemyślidów i mieszkańcami Pragi, którzy nie chcieli podporządkować się regułom Kościoła, w 989 r. opuścił Czechy. Przebywał we Włoszech, u benedyktynów na Monte Casino, a później w Rzymie na Awentynie. Tu przybrał zakonne imię Adalbert. Na zaproszenie króla Czech Bolesława II (brata późniejszej żony Mieszka I Dobrawy) powrócił w 992 r. do Pragi. Po dwóch latach ponownie wyjechał do Rzymu, gdzie zamieszkał na Awentynie, prowadząc żywot mnicha. Przebywał też we Francji, w klasztorach benedyktyńskich. Wcześniej, przebywając na dworze cesarskim, zaprzyjaźnił się z cesarzem Ottonem III. Za jego sprawą udał się na misję. Pierwotnie zamierzał prowadzić działalność na Węgrzech, jednak ostatecznie udał się do Polski na dwór Bolesława Chrobrego.

W Gnieźnie przebywał bardzo krótko, zaledwie kilka tygodni. Otrzymawszy eskortę — 30 zbrojnych, w towarzystwie brata Radzima Gaudentego i subdiakona Boguszy udał się na wyprawę misyjną do kraju Prusów, w okolice Gdańska i Elbląga. Tam zginął w czasie, jak głosi legenda, sprawowania mszy św. Bolesław Chrobry polecił sprowadzić ciało do Gniezna. Z faktem tym wiąże się legenda o wdowym groszu: Prusowie zażądali od wysłanników Chrobrego tyle złota, ile ważyło ciało męczennika. Gdy zabrakło kruszca do zapłaty, przechodząca wdowa rzuciła na szalę grosz, który przeważył cały ciężar ciała Wojciecha. W 999 r. Wojciech został kanonizowany, a sarkofag z jego ciałem umieszczono w kościele w Gnieźnie, w 1000 r. podniesionym do godności archikatedry. Do tej świątyni przybył cesarz Otton III, by oddać hołd świętemu.

Bardzo szybko rozprzestrzenił się wśród wiernych kult świętego. Powstały liczne gloryfikujące go utwory, a archikatedra stała się celem pielgrzymek. Grób św. Wojciecha jest najstarszym miejscem pielgrzymkowym w Polsce.

W 1238 r. lub na początku 1239 r. Gniezno otrzymało prawa miejskie od Władysława Odonica. Lokowano je na Wzgórzu Panieńskim, z centrum w miejscu dzisiejszego Rynku. Zapewne w końcu XIII lub w poł. XIV w. miasto zostało otoczone murami, w których znajdowały się trzy bramy. Wzgórze Lecha znalazło się poza ich obrębem, stając się miejscem rezydowania arcybiskupa i kapituły. W 1295 r., po 219-letniej przerwie, odbyła się w katedrze gnieźnieńskiej koronacja króla Przemysła II. Był to doniosły etap na drodze zjednoczenia Polski. W 1300 r. koronował się w Gnieźnie Wacław II.

Miasto było w XIV i XV w. poważnym ośrodkiem kulturalnym. W końcu XIV w. archidiakon Janko z Czarnekowa napisał tutaj swoją *Kronikę* — największe osiągnięcie historiografii polskiej przed Długoszem. Do XVI w. Gniezno należało do najznacniejszych miast polskich. W XVI i XVII w. bogaciło się na handlu ze Wschodem, głównie skórami i futrami. Niektóre towary docierały tu aż z Syberii. W latach 1768–93 Gniezno było miastem wojewódzkim. Pod koniec XIX w. stało się znaczącym ośrodkiem walki z naporem germańskim. W grudniu 1918 r. Gniezno jako jedno z pierwszych miast w Wielkopolsce

Arcybiskupi gnieźnieńscy

Decyzją papieża Sylwestra z 999 r., ogłoszoną w Gnieźnie w 1000 r. przez cesarza Ottona III, powstała metropolia Kościoła katolickiego — arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Arcybiskupi gnieźnieńscy z racji wyjątkowej pozycji w Kościele polskim posiadali rozliczne prawa i przywileje, decydujące o ich znaczącej roli również w systemie sprawowania władzy państwowej. Arcybiskupi gnieźnieńscy uważani byli za zwierzchników całego Kościoła polskiego. Arcybiskup Mikołaj Trąba (1414–1418 r.) uzyskał dla siebie i swoich następców na soborze w Konstancji tytuł prymasa Polski. Na soborze laterańskim w 1515 r. przyznano arcybiskupom gnieźnieńskim tytuł „legata urodzonego”. Wielu z nich piastowało godność kardynała.

Arcybiskupi gnieźnieńscy od czasu powstania metropolii byli koronatorami królów polskich, najpierw w Gnieźnie, od XIV w. w Krakowie i później w Warszawie. Formalnie prawo wyłączności koronacji przyznał im legat papieski w 1375 r., a potwierdzili królowie i, w XVII w., konstytucje sejmowe. Arcybiskupi gnieźnieńscy mieli przywilej błogosławienia królewskich związków małżeńskich, koronowania królowych i prowadzenia pogrzebów króla i członków jego rodziny. Arcybiskup gnieźnieński — od XV w. prymas — był drugą po królu osobą w państwie polskim. Miał prawo upominania króla, a pod nieobecność władcy, w nagłej potrzebie mógł zwoływać sejm. Prymasi obejmowali władzę królewską w państwie po śmierci króla, zawiadamiali o niej inne dwory królewskie, zwoływali sejmy konwokacyjne i elekcyjne, odbierali przysięgę od nowego króla.

W dziedzinie gospodarczej posiadali od XIII w. prawo bicia własnej monety, prawo zakładania miast oraz ustanawiania w nich targów i jarmarków. Posiadali też liczne przywileje sądowe.

Po rozbiorach arcybiskupi gnieźnieńscy utracili przywileje polityczne. W odrodzonej Polsce godność prymasa Polski została przywrócona. W 1992 r. godność tę „zabrał do Warszawy” kardynał Józef Glemp, gdy po reformie administracyjnej kościoła został arcybiskupem warszawskim. W ciągu ponad 10 wieków godność arcybiskupa gnieźnieńskiego piastowało 88 biskupów. Obecnie pełni ją ks. arcybiskup Henryk Muszyński, mianowany na stolicę gnieźnieńską w 1992 r.

odzyskało niepodległość i stało się głównym punktem dowodzenia na pn.-wsch. odcinku Powstania Wielkopolskiego. W 1945 r. miasto uniknęło zniszczeń, ucierpiało tylko katedra.

Dziś Gniezno należy do najznacniejszych miast Wielkopolski. Historyczną rangę Grodu Lecha podniosły obchody istotnych nie tylko w skali kraju rocznic: 1000-lecia śmierci św. Wojciecha i 1000-lecia Zjazdu Gnieźnieńskiego. W 1997 r. po raz wtóry (pierwszy raz w 1979) odwiedził Gniezno Ojciec Święty Jan Paweł II, który spotkał się tu m.in. z prezydentami siedmiu państw Europy: Czech, Litwy, Niemiec, Polski, Słowacji, Ukrainy i Węgier. W 1000. rocznicę wizyty w Gnieźnie Ottona III, 12 marca 2000 r. odbyło się kolejne spotkanie prezydentów, na które przybyły głowy państw z Litwy, Niemiec, Polski, Słowacji i Węgier oraz legat papieski Angelo Sodano. W dniu 28 kwietnia tegoż roku do Gniezna przybyli premierzy czterech państw: Czech, Polski, Słowacji, Węgier oraz kanclerz Niemiec.

W zach. części miasta, nad jez. Jelonek, na skraju Parku Piastowskiego wznosi się **kompleks budynków mieszczący muzeum i szkołę** — pomnik Tysiąclecia, zaprojektowany przez architektów z Poznania: Bogdana Celichowskiego, Jerzego Schmidta i Włodzimierza Wojciechowskiego. W kompleksie budynków, wzniesionym na rzucie litery „U” i przekazanym do użytku w 1978 r., znajdują się: aula,

muzeum i liceum ogólnokształcące. Z placu pomiędzy budynkami — otwartego w kierunku wsch. — rozciąga się widok na zabytkową część Gniezna. Na skraju placu wznoszą się spiżowe postacie Mieszka I i Bolesława Chrobrego — dzieło Józefa Kopczyńskiego. Większość zewnętrznych ścian budynków licowana jest kremowym trawertynem, a w części cokołowej — piaskowcem i granitem.

Północne skrzydło zajmuje aula — sala widowiskowa. W jej długich, wąskich oknach znajdują się witraże wykonane według projektu Stanisława Teisseyre'a. Aula została wewnątrz gruntownie przebudowana w początku 2000 r. w związku z uroczystościami jubileuszowymi. W dniu 29 kwietnia 2000 r. odbyło się w niej wyjazdowe uroczyste posiedzenie Sejmu (pierwsze w III Rzeczypospolitej poza Warszawą), a w dniach 8–10 września V Kongres Krajoznawstwa Polskiego.

W skrzydle środkowym znajduje się **Muzeum Początków Państwa Polskiego**. Główne wejście do muzeum i zarazem do kompleksu budynku ozdobione jest pocztą orłów polskich — od najdawniejszych po godło współczesne.

Muzeum czynne od wtorku do niedzieli w godz. 10.00–17.00.

Wstęp: bilet n. 5,50 zł, u. 3,50 zł.

Muzeum prezentuje zbiory dotyczące historii Gniezna i średniowiecznych dziejów Wielkopolski. Prezentacja multimedialna „Wielkopolska średniowieczna” (przezrocza, film, muzyka, komentarze) ukazuje dzieje regionu i jego rolę w tworzeniu Państwa polskiego oraz zabytki z tamtych czasów. Seans trwa 30 min. Ponadto wystawy stałe przedstawiają Gniezno średniowieczne i nowożytne, oręż od VIII do XVIII w., rzeźbę romańską oraz malarstwo (obrazy związane z Piastami i portrety dostojników gnieźnieńskich). Organizowane są też wystawy okresowe.

Skrzydło pd. zajmuje Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego. Dziś nie wyróżnia się niczym szczególnym, ale w momencie budowy (1978) był to najnowocześniejszy obiekt szkolny w kraju. Elewacja budynku szkolnego od strony dziedzińca ozdobiona jest mozaikowym zegarem z kurantami.

Na dziedzińcu po stronie pd. stoją licowane czarnym kamieniem graniastosłupy z datami ważnych dla Wielkopolski i kraju wydarzeń.

W pn. części dziedzińca, przy ścianie auli, umieszczono w 2000 r. symboliczne płyty grobowe władców z dynastii Piastów.

Na pd. od szkoły — pomnika Tysiąclecia znajduje się okazały budynek **Kolegium Europejskiego** — Collegium Europaeum Gnesnense, zbudowany w 2003 r. według projektu architektów warszawskich pod kierownictwem Krzysztofa Frąckowiaka i przekazany do użytku w obecności prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego oraz wielu innych osobistości. Kolegium jest pomnikiem Zjazdu Gnieźnieńskiego z 1000 r. Idea jego utworzenia narodziła się w 2000 r., w czasie obchodów tysięcznej rocznicy wizyty Ottona III w Gnieźnie — wówczas to wmurowano kamień węgielny.

Trzykondygnacyjny nowoczesny budynek mieści 12 sal wykładowych, aulę dla 200 osób i pomieszczenia naukowe. W sąsiedztwie znajdują się dom akademicki i amfiteatr. Kolegium jest jednostką Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prowadzi studia i badania naukowe z zakresu historii, współdziałania państw europejskich w przeszłości i obecnie w ramach Unii Europejskiej. Studia prowadzone są na trzech kierunkach: pedagogika — edukacja europejska, filologia — komunikacja europejska i politologia — administracja europejska.

Od najnowszych obiektów Gniezna trasa spacerowa wiedzie dróżkami parkowymi nad jez. Jelonek do katedry i najstarszej części miasta.

Katedra wznosi się na **Wzgórzu Lecha**, zwanym też Górą Królewską. Na wzgórzu otoczonym od wsch. i pd. doliną strumienia, a od zach. i pn. rynną jeziorną zbudowana została pierwsza osada. Prace wykopaliskowe, prowadzone w okresie międzywojennym i po 1948 r., odkryły wiele tajemnic obronnego zespołu grodowego, istniejącego tu prawdopodobnie od ok. 940 r. Gród był siedzibą księcia, a w czasach pogańskich — według Długosza — także zapewne miejscem kultu boga Nya. Na przełomie X i XI w. zajmował najwyższą, pn. część wzgórza. Od pd. przylegały doń podgrodzia, również otoczone wałami drewniano-ziemnymi; na terenie tzw. pierwszego podgrodzia wzniesiono w końcu X w. kościół, podniesiony w 1000 r. do rangi archikatedry.

O wysokim poziomie budownictwa tego okresu świadczą odkryte fragmenty wałów. Ich szer. u podstawy sięgała 20 m., a wys. 10 m. Budowa 1 m bieżącego wału pochłaniała ok. 45 m³ drewna dębowego oraz sporo ziemi i kamieni zabezpieczających drewno przed podpaleniem. Wnętrze grodu zabudowane było domami drewnianymi. Zapewne na terenie grodu znajdował się także murowany zamek — rezydencja księcia, z kościołem o założeniu centralnym jako kaplicą przeznaczoną dla dworu książęcego. Analogie do istniejących fragmentów budowli Ostrowa Lednickiego i odkrytych ostatnio w Poznaniu z X w. przemawiają za taką hipotezą.

Tereny na zach. od Wzgórza Lecha zajmuje zbudowany w latach 1996–97 **pl. św. Wojciecha**. Na jego skraju, przy trasie nr 5, znajduje się duży parking i pawilon obsługi turystów (wjazd od ul. Łaskiego). Z parku na Wzgórze wiodą granitowe schody. Pośrodku skarpy wznosi się platforma ołtarzowa, gdzie w czasie ważniejszych uroczystości kościelnych odprawiane są nabożeństwa. Dnia 3 czerwca 1997 r. odprawił tu mszę św. Ojciec Święty Jan Paweł II.

Wschodni narożnik ulic Łaskiego i Jeziornej zajmuje **pałac arcybiskupi**, wzniesiony w latach 1830–36 według planów znanego architekta Karola Fryderyka Schinkla, przebudowany ok. 1928 r. i rozszerzony o skrzydło wsch. w 1994 r.

Nieco dalej, przy ul. Łaskiego, stoi kilka zabytkowych **kanonii**, m.in. całkowicie odrestaurowana w 1961 r. kanonia z czerwonych

cegieł, pierwotnie zbudowana w 1613 r. Obok, pod nr 5, kanonia z XIX w., tzw. oficjałka, gruntownie odrestaurowana w latach 1976–78. Na zach. od ul. Jeziornej przy ul. Łaskiego 2 znajduje się pałac biskupi z XIX w., ozdobiony czterokolumnowym portykiem. Przed katedrą rozciąga się rozległy plac, na którym stoi **pomnik Bolesława Chrobrego**, dzieło wybitnego rzeźbiarza wielkopolskiego Marcina Rožka. Pomnik odstonięto w 1925 r. z okazji 900-lecia koronacji pierwszego króla; zburzony w 1940 r. przez hitlerowców, zrekonstruowany został w 1985 r. według projektu Jerzego Sobocińskiego.

Zwiedzanie katedry w dni powszednie w godz. 9.00–17.00, w niedziele i święta 13.00–14.30 i 16.00–17.30. Bilety do katedry: n. 1,50 zł, u. 1 zł, przewodnik dla grupy 22 zł; Drzwi Gnieźnieńskie: n. 2 zł, u. 1,50 zł plus 6 zł przewodnik dla grupy; podziemia: n. 2 zł, u. 1,50 zł plus 6 zł przewodnik; taras widokowy na wieży: n. 2 zł, u. 1,50 zł; dzwony: n. 1 zł, u. 0,50 zł. Informacje tel. 061 4241389.

Katedra — Bazylika Prymasowska Wniebowzięcia NMP, pomnik kultury polskiej o najwyższym znaczeniu, gromadzi olbrzymią liczbę dokumentów historycznych i zabytków sztuki. Według pewnych hipotez, pod koniec IX w. na terenie podgrodzia powstał najstarszy kościół, zbudowany zapewne na planie prostokąta. W podziemiach obecnej katedry zachowały się relikty świątyń powstałych w X i XI w. w formach przedromańskich. Nie pozwalają one na jednoznaczne określenie kształtu pierwszej czy też kolejnych najstarszych budowli.

W 997 r. złożono w świątyni zwłoki Dobrawy, później znalazły się tam doczesne szczątki św. Wojciecha. W 1000 r. pierwszym arcybiskupem gnieźnieńskim został Radzim Gaudenty, brat św. Wojciecha. Już w pocz. XI w. przy katedrze istniała prawdopodobnie szkoła. Po 1018 r. wzniesiono trójnawową bazylikę, zburzoną przez Brzetysława I w 1038 r. Brzetysław wywiózł z Gniezna m.in. relikwie św. Wojciecha. Ok. 1064 r. odbudowano romańską katedrę; o jej bogactwie świadczą m.in. odkryte w czasie prac wykopaliskowych piękne ceramiczne, glazurowane posadzki, układane w różne desenie geometryczne.

W 2. poł. XIV w. wybitny arcybiskup Jarosław Bogoria Skotnicki zaczął wznosić nową, gotycką świątynię. W pierwszym etapie powstało prezbiterium, z piaskowca brzezińskiego, z ambitem i wieńcem kaplic.

Budowa gotyckiej świątyni, realizowana etapami, trwała do końca XVI w. W 1613 r. pożar zniszczył dachy, hełmy wież i szczyt zach. W latach 1641–52 nastąpiła odbudowa: powstał późnorennesansowy szczyt, wewnątrz nadano cechy barokowe, zamurowano arkady gotyckie i prześwity do ambitu oraz z naw do kaplic, przebudowano kaplice gotyckie na barokowe, dodano portale barokowe. W 1760 r. pożar zniszczył dachy, hełmy wież, sklepienia prezbiterium i nawy głównej. W odbudowie, trwającej do ok. 1790 r., wieże otrzymały nowe hełmy według projektu Efraima Szregera, nawa główna i prezbiterium — sklepienia kolebkowe z lunetami i klasycystyczny wystrój architektoniczny, a część kaplic uległa przebudowie.

Hitlerowcy usunęli barokową konfesję św. Wojciecha, a katedrę zamienili na salę koncertową. W 1945 r. pożar zniszczył hełmy wież, dachy, chór organowy, częściowo sklepienie nawy głównej. Nietknięte pozostały gotyckie nawy boczne i kaplice.

Odbudowa i regotyżacja dokonana została w latach 1945–61. Odkryto wówczas mnóstwo gotyckich detali architektoniczno-rzeźbiarskich i fragmenty polichromii średniowiecznej. W prezbiterium i nawie głównej zrekonstruowano pierwotne sklepienie gotyckie. Jednocześnie z odbudową przeprowadzono badania archeologiczne. W ostatnich latach przywrócono w katedrze m.in. barokową konfesję, zmieniono aranżację prezbiterium, odnowiono kaplice, udostępniono do zwiedzania podziemia. Na początku III tysiąclecia świątynia promieniuje pełnym blaskiem swej dostojności i piękna.

Katedra gnieźnieńska była miejscem koronacji pięciu królów Polski: Bolesława Chrobrego i Mieszka II (1025), Bolesława Śmiałego (1076), Przemysła II (1295), Wacława II (1300). Od 1418 do 1992 r. arcybiskupi gnieźnieńscy piastowali godność prymasa Polski.

Katedra, nosząca od 1931 r. tytuł bazyliki mniejszej, jest obecnie budowlą gotycką, trójnawową z ambitem, otoczoną wieńcem kaplic.

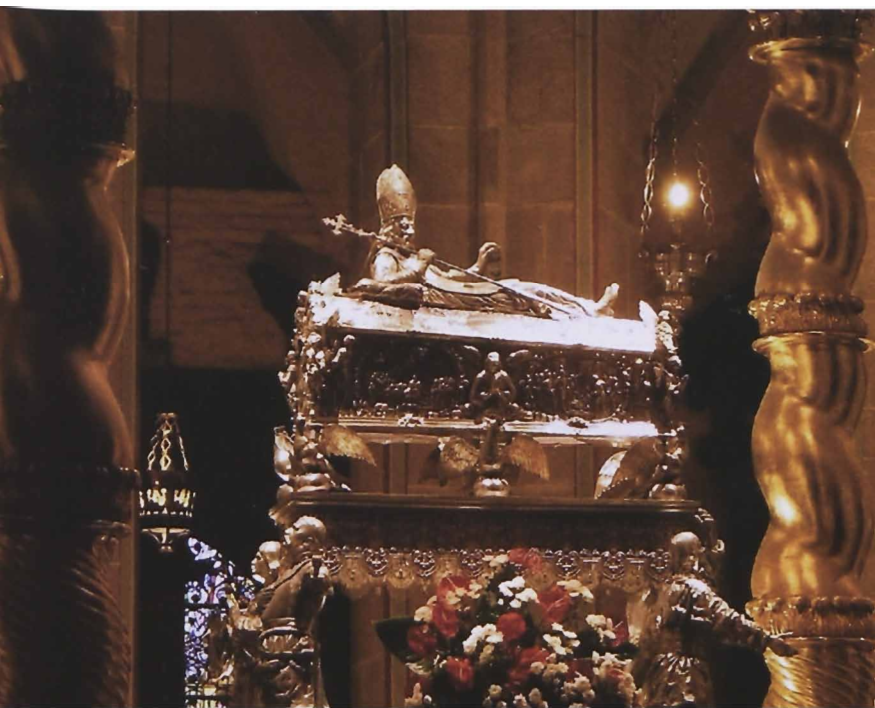
Od zach. ozdobą budowli są dwie potężne **wieże**, nakryte barokowymi hełmami (E. Szreger, 1779), zrekonstruowanymi w 1952 r. Wokół, na murach kaplic, widnieją postacie polskich świętych i błogosławionych (M. Rożek, 1932–36).

Przy wieży pd. znajduje się dawne główne wejście, dziś kruchta, w której eksponowane są sławne **Drzwi Gnieźnieńskie** — jeden

Uratowanie relikwii św. Wojciecha w 1941 r.

Wkrótce po zajęciu Gniezna przez hitlerowców katedra gnieźnieńska została zamknięta i przestała pełnić funkcję świątyni dostępnej dla Polaków. Rządy w diecezji sprawował, w bardzo ograniczonym zakresie, mianowany w maju 1939 r. wikariuszem generalnym i tolerowany przez władze okupacyjne ks. infułat Edward van Blericq. W lipcu 1941 r. został on zmuszony przez gestapo do opuszczenia Gniezna. Krótco przed wyjazdem przekazał do niemieckiego księdza, duszpasterza parafii w Inowrocławiu — Paula Mattausza, wiadomość o zagrożeniu wywiezieniem lub zniszczeniem relikwii św. Wojciecha. Ksiądz ten zorganizował akcję potajemnego wywieżenia relikwii z Gniezna i ukrycia ich w Inowrocławiu. Relikwiarz zapakowany w skrzynkę przewiózł pociągiem niemiecki żołnierz, szef Biura Nadzoru i Uzupełnienia Wojskowego w Komendzie Wojskowej w Inowrocławiu, sierżant Urban Thelen. Już wcześniej współpracował on z ks. Mattauszem, dostarczając jako kurier dokumenty kościelne, m.in. dotyczące sytuacji w okupowanej Polsce, do arcybiskupa wrocławskiego, kardynała Adolfa Bertrama, sprawującego jurysdykcję kościelną nad zagarniętymi terenami Wielkopolski i Kujaw. W nocy U. Thelen dostarczył relikwie ks. P. Mattauszowi, który ukrył je w specjalnej kryjówce pod posadzką kościoła św. Mikołaja w Inowrocławiu. Po przejściu działań wojennych, w 1945 r. ks. Mattausz zwrócił relikwie do katedry gnieźnieńskiej. U. Thelen przeżył wojnę, później m.in. przez 23 lata był organistą w Düren w Nadrenii. W 1997 r. na zaproszenie arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Muszyńskiego przybył on do Gniezna na uroczystości 1000-lecia śmierci św. Wojciecha, gdzie papież Jan Paweł II złożył mu gratulacje i podziękowanie za uratowanie relikwii świętego.

z ważniejszych zabytków plastyki romańskiej w Europie (zwiedzanie za opłatą, zgłoszenia w zakrystii w nawie pn.). Nazywano je niegdyś klejnotem Królestwa — *Gemma civitatis*. Czas ich powstawania i warsztat, który je wyprodukował, stanowią przedmiot dociekań licznych badaczy od 150 lat. Większość historyków datuje ich powstanie na koniec XII w. (ok. 1170 r. — dar Mieszka III). Podwoje gnieźnieńskie składają się z dwóch skrzydeł odlanych z brązu, prawie równej wielkości (prawe 323 x 83 cm, lewe 328 x 84 cm) i grubości od 1,5 do 2,5 cm. Odlew wykonano na tzw. wosk tracony (lewe skrzydło w całości, prawe — w 24 częściach). Osobno odlane zostały kołatki w postaci lwich łbów. Drzwi wykonano zapewne w Polsce, pod wpływem sztuki mozańskiej. W 18 kwaterach przedstawione są sceny z życia św. Wojciecha — zaczynając od dolnej kwatery lewego skrzydła, a kończąc na dolnej prawego. Skrzydła obramowane tzw. bordiurą z ornamentem roślinnym, figurami ludzi i zwierząt, scenami pracy, polowań i walk. Ten cenny zabytek odnowiono w 1997 r. i w tym też roku zaaranżowano nowy sposób ekspozycji.

Obramowaniem drzwi jest piękny gotycki **portal** z 2. poł. XIV w., wykonany ze sztucznego kamienia. Później zamurowany i odkryty dopiero w 1963 r. Częściowo odrestaurowany w 1997 r. Bogato profilowane ościeża zwieńczone są głowami podtrzymującymi gzyms ozdobiony motywami figuralnymi i zwierzęcymi, symbolizującymi cnoty i grzechy ludzkie. Centralą część portalu zajmuje tympanon ze sceną Sądu Ostatecznego. Na ścianach kruchty umieszczono dwa z najnowszych dzieł plastycznych w katedrze: na ścianie zach. tablicę upamiętniającą 138 księży archidiecezji, którzy ponieśli śmierć w latach II wojny światowej; na ścianie wsch. tablicę z 1974 r. upamiętniającą koronacje królewskie w katedrze, odstoniętą w 700-lecie koronacji Przemysła II (1995).

Obecnie **główne wejście** do świątyni prowadzi przez kruchtę znajdującą się od strony pd., pośrodku długości kościoła. Całkowita dł. świątyni wynosi 85 m, nawy głównej i prezbiterium — 55 m, wys. nawy głównej — 22 m, naw bocznych — 11 m.

Łuk tęczyowy oddziela nawę od prezbiterium. Na belce tęcowej znajduje się cenny gotycki krucyfiks z 1. ćwierci XV w. Prezbiterium otrzymało w ostatnich latach całkowicie nowy wystrój. Znajdują się tu zarówno cenne zabytki, jak i dzieła współczesne.

Stojący pod łukiem tęcowym **ołtarz ofiarny** (1997) jest dziełem niemieckiego artysty Heinricha Bücknera. Forma nawiązuje do romańskich ołtarzy z pocz. XI w. Wykonano go z ciosów kamiennych przykrytych płytami ze złoczonego brązu, zdobionego scenami i symbolami religijnymi. Fronton przedstawia pośrodku Chrystusa Zmartwychwstałego, po bokach znajdują się sceny z życia Pana Jezusa. Ołtarz jest darem episkopatu Niemiec.

Środkową część prezbiterium zajmuje **barokowa konfesja** z 2. poł. XVII w., wzorowana na watykańskiej konfesji św. Piotra. W ciągu wieków wzbogacana o różne detale, usunięta przez hitlerowców, została z pietyzmem odnowiona w 1997 r. Pod ozdobnym baldachimem, na wysokim cokole licowanym czarnym marmurem, znajduje się srebrna trumna z relikwiami św. Wojciecha, z rzeźbioną postacią świętego na trumnie, wykonana w Gdańsku (1662) przez Piotra van der Rennen, a na bokach trumny i na wieku widnieje 10 płaskorzeźb ze scenami z życia św. Wojciecha. W 1986 r. dokonano zachwalej kradzieży części elementów trumny — sprawcy poważnie

uszkodzili postać świętego i płaskorzeźby. Złodziei aresztowano w Gdańsku i odzyskano skradzione, lecz już przetopione srebro, z którego w 1987 r. odtworzono zniszczone części. Trumna wspierana jest przez cztery postacie — symbole czterech stanów (Władysław Marcinkowski, 1897).

Po bokach prezbiterium **trony**: prymasowski i biskupi oraz stalle (1988, wykonane w Swarzędzkich Fabrykach Mebli).

W tylnej części prezbiterium znajduje się (najlepiej widoczna z ambitu) zrekonstruowana w 1997 r. **gotycka tumba** — dawny grobowiec św. Wojciecha, mistrzowskie dzieło gdańskiego rzeźbiarza Hansa Brandta z ok. 1480 r. Wieńczy ją płyta z czerwonego marmuru, przedstawiająca świętego w biskupich szatach pontyfikalnych. Pierwotnie stanowiła ona centralny element późnogotyckiej konfesji. Na bokach tumby umieszczono m.in. sceny przedstawiające chrzest św. Stefana i męczeństwo św. Wojciecha oraz nowe tablice upamiętniające m.in. tysiąclecie śmierci św. Wojciecha, powstania arcybiskupstwa i wizytę Ojca Świętego Jana Pawła II.

W zach. części nawy głównej, w ścianie pod chórem organowym, osadzono dwie cenne **późnogotyckie płyty nagrobne**: arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego z czerwonego marmuru, ze stojącą postacią zmarłego, dłuta Wita Stwosza (1495) i płytę z brązu, arcybiskupa Jakuba z Sienna (zm. 1480) — dzieło anonimowego artysty flandryjskiego.

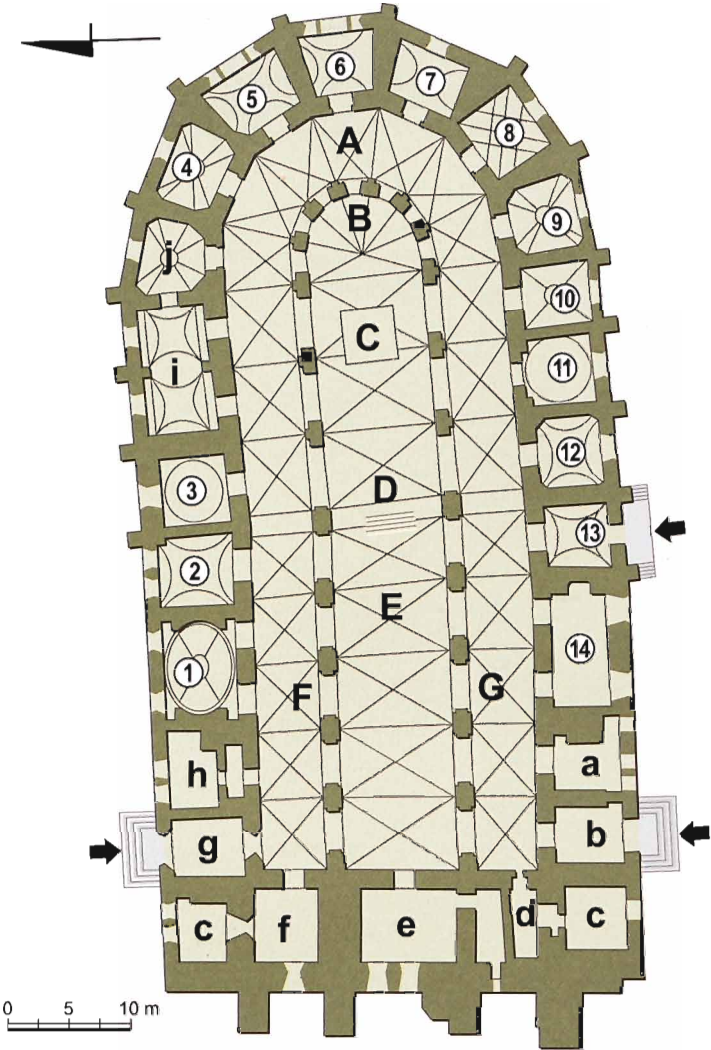
Między tymi płytami, na osi świątyni, znajduje się wejście do starego kapitułarza — **kaplicy bł. Bogumiła**. Wnętrze bardzo okazałe. Kolebkowe sklepienie zdobią barokowe malowidła z XVII w.

Pod wieżą pn. znajduje się wejście do **podziemi katedry** (zwiedzanie w grupach, z przewodnikiem katedralnym). Podziemia, nakryte współczesnym stropem, powstały w latach 1957–64 po przeprowadzeniu badań archeologicznych. Udostępnione są dla turystów od 1993 r. Można tam obejrzeć odkryte w toku badań i częściowo zrekonstruowane fragmenty pierwszych świątyń przedromańskich i romańskich oraz kamienne grobowce usytuowane w przeszłości pod posadzką. W krypcie międzywieżowej dobrze zachowany mur romański z XI w. i kopia płyty z najstarszą w Polsce inskrypcją z 1006 r. (oryginał w innym miejscu podziemi, niedostępny). Pośrodku głównej krypty fragmenty paleniska kultowego (boga Nyi z VIII w.?),

Per merita S. Mariæ
inquit xpi preces

a nieco dalej w kierunku wsch. relikty pierwszych świątyń. Na plan-szach w ścianach przedstawiono hipotetyczne kształty przekrojów tych budowli. Interesujący jest fragment ceramicznej, romańskiej posadzki z XI w. W części pd., pod nawą pd., znajduje się nekropo-lia arcybiskupów gnieźnieńskich: trumny ze szczątkami pięciu arcy-biskupów (najstarsza Jana Łaskiego, zm. 1531) oraz urny z serca-mi trzech arcybiskupów, których ciała spoczywają w katedrze poznańskiej.

Dalszy ciąg zwiedzania katedry od kruchty pn.

Znajduje się tu cenny **gotycki portal** ze sztucznego kamienia z ok. 1400 r., ozdobiony sceną Ukrzyżowania. Z kruchty tej prowa-dzi wejście do Archiwum Archidiecezjalnego, obejmującego także Bibliotekę Katedralną.

Z kruchty prowadzi wejście do kiosku z pamiątkami i książkami oraz kasy biletowej i informacji.

Wspaniałe pomniki kryje **czternaście kaplic** otaczających wieńcem katedrę. Prowadzą do nich marmurowe barokowe portale, zamknię-te kratami pochodzącymi z okresu od XV do XVIII w. Zarówno porta-le, jak i kraty stanowią w skali kraju zespoły wyjątkowe. Nadają na-wom bocznym katedry unikatowy charakter. Kraty gnieźnieńskie to najpiękniejszy zestaw monumentalnych krat architektonicznych w Polsce. Nawy boczne nakryte są oryginalnymi sklepieniami z XV w., krzyżowymi, z ciekawymi zwornikami.

W zach. części nawy pn., po lewej drewniane monumentalne **drzwi** wykonane w 1900 r. w Wenecji, z popiersiami czterech uczonych

◀ Gniezno. Przekrój poziomy katedry

A — ambit, B — tumba św. Wojciecha, C — konfesja św. Wojciecha, D — łuk tęczyowy, E — nawa główna, F — nawa boczna pn., G — nawa boczna pd.; a — nowy kapitułarz, b — kruchta Drzwi Gnieźnieńskich, c — pomieszczenie przywieżowe, d — wieża pd., wejście na chór muzyczny, e — stary kapitułarz, f — wieża pn., wejście do podziemi, g — kruchta pn., h — wejście do bibliote-ki, i — zakrystia wikariacka, j — zakrystia prałacka; 1 — kaplica Potockiego, 2 — kaplica Sporowskiego (Bożego Ciała), 3 — kaplica Doktorów (św. Jana Nepomucena), 4 — kaplica św. Walentego, 5 — kaplica Pana Jezusa (Święte-go Krzyża), 6 — kaplica Gembickiego (Niepokalanego Poczęcia NMP), 7 — kaplica Kołudzkich, 8 — kaplica Olszowskiego (św. Andrzeja), 9 — kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej (Bogorii), 10 — kaplica Sufragańska (św. Sta-nisława), 11 — kaplica Baranowskiego, 12 — kaplica Dzierżgowskiego (św. Mikołaja), 13 — kaplica Skrzetuskiego (św. Józefa, obecnie kruchta pd.), 14 — kaplica Łubieńskich

— duchownych (Mikołaja Kopernika, Jana Łaskiego, Stanisława Hozjusza, Piotra Skargi), wiodą do biblioteki (dziś wejście z kruchty pn.). Obok późnogotycka (1460) **tablica erekcyjna** kaplicy Bożego Ciała z herbem Odrowąż pośrodku.

Kaplica Potockiego (1), zbudowana w latach 1727–30 według projektu Pompeo Ferrariego, późnobarokowa, nakryta owalną kopułą, jedna z najładniejszych kaplic katedry. Jednolite wyposażenie wnętrza, ściany pokryte sztucznym marmurem, polichromia J. Meyera (1728). Nagrobek przyścienny arcybiskupa Teodora Potockiego (zm. 1738), który po śmierci Augusta II ogłosił królem Stanisława Leszczyńskiego, epitafium Ignacego Krasickiego — poety i arcybiskupa gnieźnieńskiego (zm. 1801).

Kaplica Bożego Ciała (2), zbudowana w 1460 r., restaurowana w 1613 r., odbudowywana w 1783 r. Portal wczesnobarokowy z różnobarwnych marmurów, w nim gotycka krata żelazna z 2. poł. XVII w. Polichromia z 1783 r.

Kaplica Doktorów (3), zbudowana w XIV w., przebudowana ok. 1780 r. Późnorenesansowy nagrobek z 1612 r. kanoników gnieźnieńskich — Tomasza Josickiego, doktora praw, i Wincentego Oczki, doktora medycyny — z klęczącymi postaciami zmarłych, wykonany jeszcze za życia upamiętnionych. Renesansowa płyta nagrobna kanonika Jana Grotha, z brązu, ze stojącą postacią zmarłego (1532), przypuszczalnie z pracowni H. Vischera z Norymbergii. Tablica marmurowa poświęcona pamięci braci Jana i Jędrzeja Śniadeckich (1884). Na ościeżach portalu po stronie wewnętrznej fragmenty dekoracji rzeźbiarskiej w sztucznym kamieniu z XIV w. — m.in. polowanie na jelenie i walka rycerza ze smokiem.

Dalej znajdują się **dwie zakrystie** (wikariacka i prałacka) z zabytkowym wyposażeniem wnętrza. W pięknej oprawie gotyckiej arkady stoi pomnik Prymasa Tysiąclecia — kardynała Stefana Wyszyńskiego (1901–1981), arcybiskupa gnieźnieńskiego i warszawskiego wybitnego kapłana i męża stanu, więzionego przez władze PRL. Pomnik (1984) jest dziełem artysty gdańskiego Wawrzyńca Sampa. Obok, na ścianach nawy bocznej liczne **nagrobki i epitafia**, m.in. cztery wczesnorenesansowe płyty nagrobne fundacji kanclerza Jana Łaskiego, wykonane na Węgrzech z czerwonego marmuru przez Jana z Florencji (1516–23), które pierwotnie znajdowały się w rozebranej

kaplicy św. Stanisława, na zewnątrz katedry. Nieco dalej nagrobek Marcina Brudzyńskiego (zm. 1575) z wierszowanym napisem epitafijnym w języku polskim (warto się potrudzić i odczytać).

Kaplica św. Walentego (4) z poł. XIV w., odbudowana w latach 1780–85. Portal późnobarokowy z 1785 r., późnobarokowe epitafium kanonika Kaspra Chudzyńskiego (zm. 1698) z czarnego marmuru.

Kaplica Pana Jezusa (5) z XIV w., gruntownie przebudowana po 1760 r. Portal wczesnobarokowy z różnobarwnych marmurów, zamknięty renesansową kratą gdańską (XVII w.). Epitafium kanonika Stanisława Strzałkowskiego (zm. 1646) z brązu i późnobarokowe epitafium z białego i czarnego marmuru arcybiskupa Adama Komorowskiego (zm. 1759) z portretem.

Kaplica Gembickiego (6) z XIV w. Portal wczesnobarokowy z ok. 1640 r. z żelazną kratą z 1. poł. XVI w. Renesansowy, piaskowcowy nagrobek arcybiskupa Jana Łańcuckiego (zm. 1540) i monumentalny wczesnobarokowy nagrobek z czarnego marmuru arcybiskupa Wawrzyńca Gembickiego (zm. 1624), dłuta Sebastiana Sali — wybitnego rzeźbiarza krakowskiego.

Kaplica Kołudzkich (7) z XIV w., przebudowana w 1647 r. Jedno-
lite wyposażenie wnętrza o pięknej kompozycji sprawia, że należy ona do najładniejszych kaplic katedry. Na sklepieniu polichromia z poł. XVIII w. z personifikacjami czterech części świata. Portal wczesnobarokowy z gdańską kratą renesansową z XVII w. Misternie wykonana krata jest jednym z najlepszych dzieł kowalstwa w Polsce (warto zwrócić na nią szczególną uwagę). Tablica fundacyjna kaplicy z portretem Szymona Kołudzkiego (zm. 1656), jego epitafium i płyta nagrobna.

Kaplica Olszowskiego (8) z XIV w., przebudowana w poł. XVII w. W barokowym portalu żelazna krata gotycka z poł. XV w., najstarsza z krat gnieźnieńskich. Na sklepieniu późnorenesansowa dekoracja stiukowa. W arkadzie, po stronie wewnętrznej, na gotyckich kapitelach słupów z XV w. rzeźbione sceny rodzajowe przedstawiające Żydów z wołem i ze świnią karmiącą prosięta. Barokowy nagrobek prymasa Andrzeja Olszowskiego z czarnego marmuru i alabastru. Renesansowy nagrobek piaskowcowy sufragana gnieźnieńskiego Stanisława Falęckiego (zm. 1585) z popiersiem zmarłego.

Kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej (9) z poł. XIV w., w obecnej postaci z 1785 r. W zwieńczeniu barokowego portalu z różnobarwnych marmurów renesansowa krata gdańska. Nad portalem w ostrołukowatej arkadzie gotycka polichromia z XV w., odsłonięta w 1960 r. Okazały nagrobek arcybiskupa Edmunda Dalbora (zm. 1926), dzieło Efrema Klawitera z 1938 r., w ścianie urna z sercem arcybiskupa Mieczysława Ledóchowskiego (zm. 1902), obrońcy polskości, więzionego przez Prusaków. Urnę zakrywa epitafium, dzieło Władysława Marcinkowskiego.

Kaplica św. Stanisława (10), w obecnej postaci z 1653 r. Wczesnobarokowy portal z różnobarwnych marmurów, zamknięty renesansową kratą gdańską. Na sklepieniu późnorenesansowa dekoracja stiukowa z poł. XVII w. W ołtarzu obrazy z poł. XVII w. przedstawiające św. Stanisława przed sądem królewskim.

Kaplica Baranowskiego (11) z XIV w., przebudowana w 1. ćwierci XVII w., wczesnobarokowa. W portalu renesansowa krata żelazna pochodzenia gdańskiego. Nad portalem w ostrołukowej arkadzie polichromia gotycka i renesansowa, odsłonięta w 1960 r. Nagrobek arcybiskupa Wojciecha Baranowskiego (zm. 1615), wczesnobarokowy z różnokolorowych marmurów (największy z nagrobków katedry). Wczesnobarokowy ołtarz drewniany z obrazami z XVII w. Fragment gotyckich stalli z ok. 1480 r. wykonanych przez cystersów w Oliwie.

Kaplica św. Mikołaja (12), zwana też kaplicą Dzierzgowskiego, z XIV w., zamknięta renesansową kratą gdańską. W arkadzie gotyckiej, odsłoniętej w 1960 r., pozostałości rzeźbiarskiej dekoracji gotyckiej z XIV w. w sztucznym kamieniu, ze scenami myśliwskimi i polichromia renesansowa z ok. poł. XVI w. Ozdobą kaplicy są dwa bardzo cenne renesansowe nagrobki: pierwszy z czerwonego marmuru, z leżącą postacią arcybiskupa Andrzeja Krzyckiego, humanisty i polityka (zm. 1573), powstały w warsztacie wybitnego artysty włoskiego działającego w Krakowie Bartolomeo Berecciego; drugi — arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego (zm. 1559), stronnika Bony i przeciwnika małżeństwa Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną, wykonany z piaskowca i czerwonego marmuru przez równie wybitnego rzeźbiarza włoskiego Hieronima Canavesiego. W zwieńczeniu okrągłe tondo z Madonną, dzieło jeszcze jednego znanego mistrza włoskiego — Jana Marii Padovana.

Kaplica św. Józefa (13), zbudowana w latach 1780–88. Pierwotnie i obecnie kruchta, w której znajdowały się dawniej słynne Drzwi Gnieźnieńskie. Wejście to nazwano *Porta regia* (Drzwi królewskie). W 1961 r. odsłonięto nad barokowym portalem wnękę ostrołukową z barokową polichromią. Polichromia kaplicy pochodzi z ok. 1780 r. W ołtarzu obraz z pracowni Marcelego Bacciarellego z tego samego okresu, ze sceną śmierci św. Józefa. Na ścianach barokowe epitafium z marmuru ks. Stanisława Grabińskiego (zm. 1684) z portretem na blasze i wczesnoklasycystyczne epitafium z blachy miedzianej kanonika Maksymiliana Skrzetuskiego (zm. 1791) z jego portretem.

Kaplica Łubieńskich (14), powstała z połączenia w latach 1642–48 dwóch kaplic średniowiecznych, przebudowana w 1778 r. w formach wczesnoklasycystycznych. Portale wczesnobarokowe z ok. 1640 r. z marmuru, zamknięte renesansowymi kratami gdańskimi. Nad portalem wsch. odsłonięta w 1961 r. arkada ostrołukowa z gotyckim wystrojem rzeźbiarskim w sztucznym kamieniu z XIV w., bogato polichromowana. Wczesnobarokowy nagrobek arcybiskupa Macieja Łubieńskiego (zm. 1652) z marmuru i alabastru. Na obrazie ołtarzowym z 1646 r. sportretowani są członkowie rodziny Łubieńskich.

Ostatni z barokowych portali obramowuje piękną kratę renesansową, z XVII w., zamykającą wejście do znajdującego się na piętrze **nowego kapitułarza**. Prowadzą doń schody z balustradą wykonaną w 1788 r. W części nowego kapitułarza mieści się wystawa zabytków starego piśmiennictwa ze zbiorów Biblioteki Katedralnej (udostępniana zwiedzającym w dni robocze w godz. 9–14).

Kilka godnych uwagi obiektów położonych jest w **najwyższej części Wzgórza Lecha**, na pn. od katedry. Niegdyś między katedrą a kościołem św. Jerzego przebiegał wał obronny, oddzielający podgrodzie (z katedrą) od grodu książęcego. Przy wsch. części katedry wznosi się zrekonstruowana od fundamentów w latach 1971–75 **dzwonnica** w formie barokowej (pierwotnie zbudowana w 1620 r., rozebrana w 1931 r.). Wisi na niej jeden z najcięższych dzwonów w Polsce — Wielki św. Wojciech, o średnicy 2,08 m i masie 6280 kg. Przywieziony w 1621 r. przez księcia Władysława Wazę z Moskwy, był później dwukrotnie przetapiany. Ponadto na dzwonnicy wiszą cztery mniejsze dzwony rokokowe z 1760 r.

Biblioteka Katedralna

Biblioteka Katedralna w Gnieźnie, wchodząca w skład Archiwum Archidiecezjalnego, posiada jeden z najcenniejszych w Polsce zbiorów starych dokumentów i wydawnictw, znaczący też w skali europejskiej. Powstała zapewne około 1000 r., wiarygodne zapisy o jej istnieniu pochodzą z XII w. Mimo licznych na przestrzeni wieków grabieży i zniszczeń zbiory są dziś imponujące. Liczą prawie 1000 rękopisów pergaminowych i papierowych — najstarszych z XI w., ponad 1200 inkunabułów (ksiąg drukowanych od połowy XV w., czyli od czasu, gdy wynaleziono czcionkę, do 1500 r.), ponad 40 tysięcy starodruków z XVI–XVIII w., map i drzeworytów. Wśród rękopisów wyróżnia się ponad 70 woluminów wspianale ilustrowanych, w tym dzieło najstarsze, z IX w., zwane *Ewangeliażem świętego Wojciecha* i pochodzące z Francji, a także *Ewangeliaż Gnieźnieński*, pochodzący prawdopodobnie z Bawarii z XI w.; *Ewangeliaż Kruszwicki* (Niemcy, XII w.); *Dekrety Gracjana* (Włochy, XIII w.); *Biblia* z 1373 r., zakupiona przez arcybiskupa Skotnickiego. Bogaty jest zbiór muzykaliów, zawierający głównie utwory kompozytorów polskich z XVI–XVIII w.

Rękopisy do XVI w. pisano w języku łacińskim, dopiero na przełomie XVI i XVII w. zaczęto powszechniej używać języka polskiego. Zbiory biblioteki udostępniane są dla celów badawczych naukowcom nie tylko z Polski, ale i z zagranicy.

Na zach. od dzwonnicy, między katedrą a kościołem św. Jerzego, znajdują się **relikty kaplicy św. Stanisława**. Są to resztki okrągłej budowli z absydami, wzniesionej w 1523 r. przez arcybiskupa Jana Łaskiego jako kaplica grobowa fundatora. Ozdobą budowli były cztery renesansowe tablice, wmurowane później w ścianą części pn. ambitu katedry. W XVIII w. zaniedbana kaplica została rozebrana. W trakcie badań, m.in. w latach 1965 i 1987, wyeksponowano zarys jej fundamentów.

Powyżej wznosi się niewielki **kościół św. Jerzego**. Gruntownie przebudowany w końcu XVIII w., z wykorzystaniem wtórnie użytych romańskich ciosów. Nad barokowym portalem rzeźba św. Jerzego

(Marcin Rożek, 1936). Wyposażenie wnętrza utrzymane jest w jednolitym, barokowym stylu. W czasie badań archeologicznych w 2000 r. odkryto przy kościele św. Jerzego, poniżej poziomu terenu swego rodzaju kamienny „kopiec” o miąższości 4,5 m. Jego przeznaczenie nie jest znane. Może był to pogański kopiec kultowy, może grób założyciela grodu albo tron książęcy. Powstał zapewne w IX w.

Za kościołem św. Jerzego znajduje się grupa zabytkowych budowli — **kanonii**. Wzdłuż wąskiej ul. Kolegiaty stoją rezydencje kanoników i księży z XVIII i XIX w. Część z nich została w ostatnich latach w znacznym stopniu zrekonstruowana. Największa z kanonii, tzw. kanonia Potockiego, zbudowana w latach 1736–38, została w latach 1983–89 odbudowana od fundamentów. Obecnie mieści się w niej **Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej**.

Czynne: od V do IX — pon.–sob. godz. 9.00–17.30; od X do IV — wt.–sob. godz. 9.00–16.00; wstęp: bilet n. 4 zł, u. 3 zł. Informacje: tel. 061 426 37 78.

Bogate zbiory zapewniają tej placówce miejsce wśród najciekawszych muzeów kościelnych w Polsce. Ekspozycja obejmuje duży zbiór wyrobów ze złota i srebra od czasów romańskich do współczesnych, pochodzący ze skarbca katedralnego, m.in.: srebrny kielich z ok. 1170 r., zwany kielichem Dąbrówki, srebrny kielich tzw. królewski z ok. 1190 r., złote pierścienie biskupie z XII i XIII w. Obszerne jest kolekcja szat liturgicznych, rzeźb i obrazów pochodzących z różnych kościołów archidiecezji (m.in. *Madonna na lwie* z XV w. z Powidza, *Oplakiwanie Chrystusa* z XV w. z Gościeszyna). Bogata kolekcja portretów trumiennych obejmuje 54 dzieła z XVII i XVIII w. Na poddaszu umieszczono dział pamiątek prymasowskich, z darami przekazanymi przez kardynałów Stefana Wyszyńskiego i Józefa Glempa. W piwnicy znajduje się „magazyn do oglądania” — zbiór rzeźb i obrazów oczekujących na opracowanie i konserwację.

Na wsch. od Wzgórza Lecha rozciąga się centrum Gniezna, obejmujące m.in. obszar dawnego miasta średniowiecznego z Rynkiem pośrodku. Od katedry na Rynek prowadzi ul. **Tumska**, zabudowana w dużej części domami z 1. poł. XIX w. W połowie tej ulicy stała od XIII do pocz. XIX w. Brama Tumska, zwana też Poznańską. Zarys jej upamiętnia czerwony bruk i szklana piramida informacyjna.

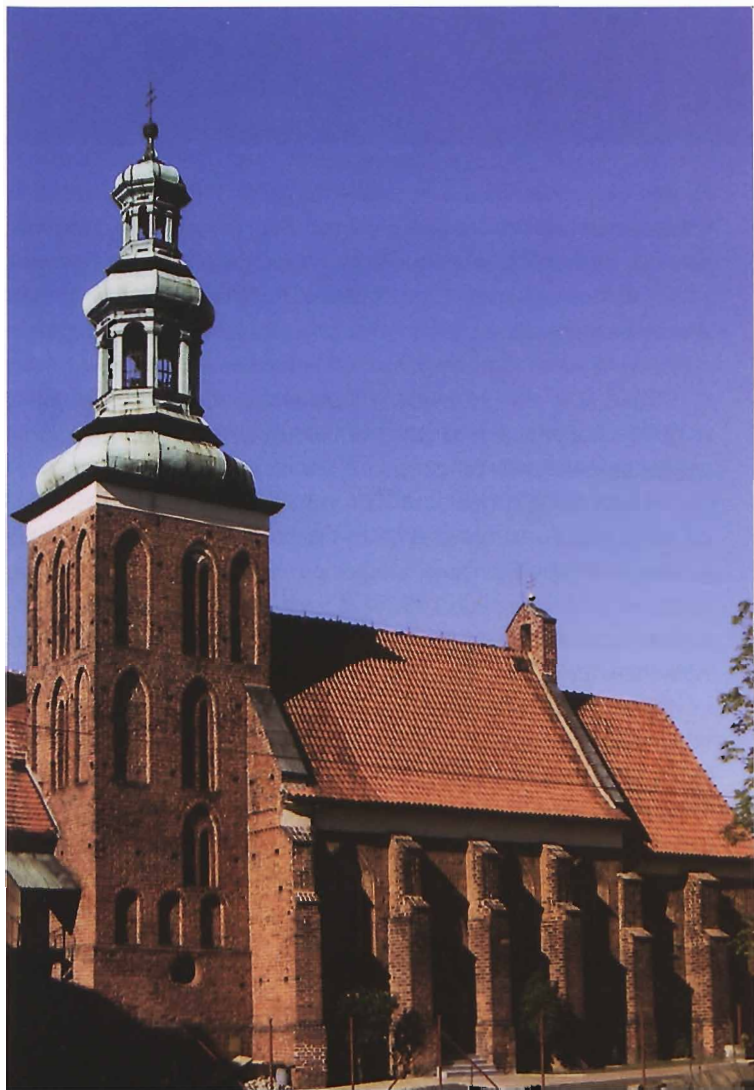
Stare Miasto obejmuje **Rynek** i najbliższe jego otoczenie. Niegdyś Rynek zajmował wyższą część wzgórza, zwanego Wzgórzem Panieńskim (od klasztoru panien Klarysek). Na wzgórzu tym zbiegały się drogi handlowe z Pomorza, Kruszwicy, Giecza, Poznania i Kłecka. Miasto otoczone było murami z trzema bramami: Poznańską, Toruńską i Pyzdryską (Warszawską). Pożar w 1819 r. i późniejsza regulacja zniekształciły pierwotne rozplanowane urbanistyczne. Obecna zabudowa Rynku i sąsiednich ulic pochodzi w większości z 1. poł. XIX w.

Całkowicie nowa, acz dopasowana stylowo, jest zabudowa piekarei pd. (1980). W ramach przygotowań do jubileuszu tysiąclecia śmierci św. Wojciecha Rynek otrzymał nową nawierzchnię, odrestaurowano także liczne kamienice.

W nową nawierzchnię wmurowano tzw. **krąg darczyńców** — mośiężne herby miast, które wspomogły prace renowacyjne (turystom godzi się poszukać w kręgu herbu swojego miasta). Czerwoną kostką zaznaczono zarys budynków stojących dawniej na Rynku, m.in. ratusza i wagi.

Po stronie pd., 100 m od Rynku, **kościół farny Św. Trójcy** — gotycki, powstały ok. 1420–30 r., odbudowany po pożarze w 1613 r. Jest to świątynia jednonawowa, z prezbiterium wielobocznie zamkniętym i wieżą gotycką przykrytą hełmem barokowym z 1687 r. Do nawy od pd. dobudowano kaplicę Bractwa Literackiego (1611). Towarzystwo to, istniejące od 1594 r., stawiało sobie za cel naukę czytania i pisania. Statut nakładał na członków obowiązek nauczania rocznie czytania i pisania trzech mężczyzn lub... jednej kobiety. Wyposażenie wnętrza kościoła pochodzi głównie z XVIII w. Zwraca uwagę ambona z 1787 r. w kształcie łodzi. W ołtarzu kaplicy Bractwa Literackiego obraz *Koronacja Najświętszej Marii Panny* z 1. ćwierci XVII w. Drzwi do zakrystii, gotyckie, z blachy żelaznej z 1. poł. XV w. Na wieży **zegar z kurantami**, wybijającymi o godz. 12 i 15 melodię najstarszej polskiej pieśni religijnej, *Bogurodzicy*. Z okna poniżej wysuwa się figura św. Wojciecha. Kuranty i figurę zbudowano w jubileuszowym 2000 r. W murze otaczającym dziedziniec przykościelny od pd. **fragmenty średniowiecznych murów obronnych**. Przy ul. Warszawskiej, na wysokości kościoła, zaznaczono przebieg murów i miejsce, gdzie stała **Brama Warszawska**.

Po pn. stronie Rynku **kościół i klasztor Franciszkanów**, sprowadzonych do Gniezna przez Bolesława Pobożnego w 1259 r. Obecna budowla powstała przez połączenie dwóch świątyń: Franciszkanów i Klarysek. Nawa główna to dawny kościół Franciszkanów, wczesnogotycki z końca XIII w., z wieżą z XV w., odbudowany po pożarze w 1613 r., odnowiony w 2. poł. XVIII w., regotyzowany w latach 30. XX w. Sklepienie prezbiterium krzyżowo-żebrowe z XIII w., podobne

jest zrekonstruowane w nawie głównej. Okna ostrołukowe, z maswerkami, w większości rekonstruowane. Wyposażenie wnętrza głównie z XVIII w. Ławy rokokowe z lat 1760–70, stalle rokokowe z 1767 r. W barokowym ołtarzu głównym obraz *Madonna z Dzieciątkiem* z XVII w. W nawie bocznej (dawnym kościele Klarysek) nowy ołtarz z 1954 r., a w nim relikwiarz bł. Jolenty (zm. 1303), wykonany w 1892 r. Na ścianach obrazy z XVII i XVIII w. Od wsch. do kościoła przylegają barokowe zabudowania klasztoru, wzniesione zapewne na fundamentach gotyckich w XVII w., z wirydarzem pośrodku.

Opodal kościoła, bardziej na zach., budynki dawnego **więzienia i sądu** (dziś Sąd Rejonowy), stojące na miejscu dawnego klasztoru Klarysek, rozebranego po 1837 r. W sądzie gnieźnieńskim odbył się proces rodziców dzieci biorących udział w strajku szkolnym we Wrześni w 1901 r.

Na pn. od kościoła Franciszkanów, pomiędzy ul. św. Wojciecha i Grzybowo, położona jest naturalna dolina oddzielająca niegdyś Stare Miasto od osady Grzybowo. W 2000 r. teren ten nazwano **Doliną Pojednania** i utworzono na nim park. W kwietniu premierzy czterech państw (Czech, Słowacji, Węgier i Polski) oraz kanclerz Niemiec posadzili w dolinie pamiątkowe dęby. W dolinę prowadzą od Rynku Schody Franciszkańskie.

Od Rynku w kierunku wsch. biegnie ul. **Bolesława Chrobrego** — główna ulica miasta, w części przyrynkowej zamieniona na deptak.

Przy niej m.in. budynek **ratusza** z 1831 r. (narożnik ul. Rzeźnickiej), po drugiej stronie ulicy eleganckie hotel i **restauracja Pietrak**. W jadłospisie restauracji m.in. zestawy obiadowe, jakimi podejmowano goszczących w Gnieźnie w latach 1997 i 2000 prezydentów państw i premierów. Podawane są też znacznie tańsze obiady dla „zwykłych” gości. Dalej **kościół poewangelicki**, obecnie katolicki NMP Królowej Polski, zbudowany w latach 1838–42. Przy kościele pomnik św. Wojciecha (Jerzy Sobociński, 1997), poświęcony przez papieża Jana Pawła II. Naprzeciw ładny, neogotycki budynek **poczty** z 1901 r. Nieco dalej gmachy: PKO (1999) i **teatru im. A. Fredry** (fasada z lat 40.; zespół teatralny istnieje od 1945 r., jako zawodowy — od 1949 r.).

Na pn. od Rynku, na terenie dzielnicy **Grzybowo**, przy ul. św. Jana znajduje się najcenniejszy po katedrze zabytek Gniezna: **kościół św. Jana**. Jego układ przestrzenny i zasadniczy masyw ukształtowane zostały w 2. poł. XIV w., nieco później zbudowano klasztor. Starszą częścią kościoła jest prezbiterium, powstałe jeszcze w XIII w., wieżę zaś dobudowano w XV w., a w 1666 r. pokryto ją barokowym hełmem. W czasie prac konserwatorskich w latach 1916–20 odsłonięto unikatową polichromię, pochodzącą z 3. ćwierci XIV w.

Kościół jest budowlą jednonawową, z węższym prezbiterium, wzniesionym z cegieł w układzie polskim. Wnętrze posiada gotyckie sklepienie krzyżowo-żebrowe. Żebra, zworniki i wsporniki wykonano ze sztucznego kamienia. Największą atrakcją jest gotycka polichromia prezbiterium *al secco* na cienkiej pobiałej wapiennej. Na polach sklepiennych przedstawiono 17 głów królów i proroków Starego Przymierza i jedną głowę kobiecą. Na ścianach rozmieszczone w dwóch kondygnacjach sceny z życia Chrystusa, NMP, św. Jana Chrzciciela i figury świętych. Podziw budzi ich świetny rysunek i realistyczne oddanie całości. Niestety, mimo zabiegów konserwatorskich, z wolna tracą koloryt i niektóre szczegóły się zacieśniają. Na pd. ścianie zewnętrznej nawy i prezbiterium liczne dołki wywiercone w cegle (patrz kościół w Pobiedziskach). W ostatnich latach świątynia została z pietyzmem odrestaurowana i otrzymała nowe witraże.

Zwiedzanie kościoła codziennie o godz. 17.30, w innych terminach po uzgodnieniu (tel. 061 426 21 02).

Do kościoła przylegają zabudowania klasztorne, niegdyś gotyckie, przebudowane w okresie baroku. Obecnie mieści się w nich ośrodek szkolno-wychowawczy.

Na wsch. od starego miasta, przy ul. ks. Prymasa S. Wyszyńskiego, na wzgórzu, w miejscu średniowiecznego grodu, wznosi się **kościół św. Michała**. Pochodzi on z XV w., restaurowany po pożarach w 1613 i 1815 r. Jest budowlą trzynawową, halową, orientowaną. Wieża z 1900 r. Wewnątrz, w prezbiterium, sklepienie krzyżowo-żebrowe z XV w., o żebrach, zwornikach i wspornikach ze sztucznego kamienia (m.in. ornamenty ze scenami polowań). W nawach sklepienia kolebkowe z 1815 r. Ołtarze z pocz. XIX w., po części ozdobione starszymi rzeźbami. Gotycka chrzcielnica i krucyfiks z 1. poł. XVI w. wykonane są z piaskowca. Na murze zewnętrznym epitafia z XVIII w., a przy prezbiterium — charakterystyczne dotki wiercone w ceglach (patrz kościół w Pobiedziskach). Każdego roku w ramach obchodów święta św. Wojciecha, które przypada w niedzielę po 23 kwietnia, odbywa się wielka procesja z relikwiami Męczennika z katedry do kościoła św. Michała (w sobotę) i z powrotem (w niedzielę).

We wsch. części centrum miasta rozciąga się **park Miejski**. W jego sąsiedztwie stoją budynki dawnych koszar 69. pułku piechoty, wstawionego w 1939 r. w bitwie nad Bzurą. Park powstał w 1898 r., a rozszerzony został w 1908 r. Ma bogaty, urozmaicony drzewostan, m.in. wiele drzew egzotycznych. W części pn. parku — grodzisko wczesnośredniowieczne.

Na pd. od Rynku, opodal pl. 21 Stycznia — **kościół św. Wawrzyńca**, o starej metryce, spalony w 1331 r. przez Krzyżaków; obecna budowla z XVI w. znacznie przebudowana. Wewnątrz obraz z końca XVIII w. przedstawiający św. Wawrzyńca.

W zach. części miasta, za Trasą 40-lecia, na cmentarzu, **kościół św. św. Piotra i Pawła** z XVII w., znacznie przebudowany. Na cmentarzu szereg ciekawych grobowców i nagrobków, m.in. pomnik powstańców wielkopolskich i ks. Mateusza Zabłockiego, komendanta obrony miasta w 1939 r., zamordowanego przez hitlerowców.

Jeszcze dalej na zach. zabudowania **Stada Ogierów**, hodującego ogiery rasy wielkopolskiej.

Gnieźnieńska Kolej Powiatowa

Na pd. od centrum miasta, za wiaduktem kolejowym, przy ul. Wrzesińskiej znajduje się stacja kolei wąskotorowej. Linia z Gniezna do Witkowa i Powidza zbudowana została w 1896 r. dla dowozu buraków do cukrowni w Gnieźnie. Później trasa została wydłużona do Anastazewa, wsi położonej na granicy zaborów pruskiego i rosyjskiego. Po 1915 r. połączona została z siecią wąskotorowych kolei kujawskich. Do lat 50. XX w. sieć kolei sięgała aż do Zgierza pod Łodzią. Obecnie kolej podlega Starostwu Powiatowemu w Gnieźnie i obsługuje ruch towarowy i turystyczny na trasie długości 38 km do Anastazewa. Pociągi osobowe kursują na specjalne zamówienie. Szczególnie ciekawy jest ostatni odcinek trasy, wiodący wzdłuż brzegów Jez. Powidzkiego. Wielką atrakcją są parowozy ciągnące wagony z poł. XX w. Informacje: tel. 061 426 11 30.

Na pn. od Rynku, na cmentarzu przy **kościelisku św. Krzyża** (ufundowanego w XII w., obecnie neogotyckiego z XIX w.), grób Józefa Chociszewskiego (1837–1914) — pisarza i bojownika o polskość.

Wzdłuż ul. Roosevelta — wylotowej na Inowrocław — rozciąga się **Osiedle Tysiąclecia**, zbudowane w latach 1960–77, zamieszkiwane przez ok. 10 000 osób, a wzdłuż ul. 22 Lipca — wylotowej na Bydgoszcz — dzielnica **Winiary** z budowanym od 1971 r. osiedlem mieszkaniowym dla ok. 25 000 osób. W 1997 r. oddano do użytku nowoczesną arterię komunikacyjną w kierunku Bydgoszczy, będącą fragmentem drogi krajowej nr 5, a w 2005 r. — odgałęzienie drogi nr 15 w kierunku Torunia.

ODCINEK 2

GNIEZNO– TRZEMESZNO– MOGILNO–STRZELNO– KRUSZWICA 61 km

Odcinek 2. szlaku wiedzie szosą nr 15, w Wylatowie skręca w lewo lokalną szosą do Mogilna. Później wraca do szosy nr 15 i ostatni fragment prowadzi szosą nr 62 ze Strzelna do Kruszwicy (tu ciekawostka: szosa krajowa nr 62 wiedzie ze Strzelna aż do Siemiatycz na Podlasiu).

Tereny urozmaicone pagórkami morenowymi i jeziorami. Niewielki kompleks leśny przed Strzelnem.

W miejscowościach przy trasie restauracje, stacje benzynowe i hotele.

0 km GNIEZNO

Wyjazd z Gniezna Trasą 40-lecia — szosą nr 5 i 15.

3 km GNIEZNO, rozwidlenie szos nr 5 i 15

Skręt w prawo, w nowoczesną arterię — szosę nr 15 w kierunku Inowrocławia i Torunia.

Z Gniezna do Jankowa Dolnego szlak biegnie północną obwodnicą Gniezna — drogą krajową nr 15. Szosa ta powstała w latach 2004–05 kosztem prawie 100 mln zł. Budowa prowadzona była w trudnych warunkach terenowych i wymagała m.in. przejścia przez rzekę Wełna. Długość trasy 6,3 km. Przy budowie przemieszczono 350 tys. m² ziemi, wylano 41 tys. ton mas asfaltowych, zbudowano 8 mostów, wykonano 2,2 km ekranów dźwiękochłonnych, m.in. ze szkła organicznego grubości 5 cm, posadzono 20 tys. drzew i krzewów.

8 km Trasa przecina rzekę Wełna. Ładne widoki.

9 km Węzeł drogowy JANKOWO DOLNE

0,3 km na zach., przy „starej” szosie, na skraju głębokiej doliny Wełny wieś **Jankowo Dolne**. W średniowieczu należała do rodu Porajów. W czasie prac archeologicznych na początku lat 90. XX w. odkryto na wzgórzu nad Jez. Jankowskim fragmenty obronnego dworu z XIV–XV w. Znalezione m.in. liczne kafle gotyckie z XV w., dziś eksponowane w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. W 1939 r. ludność Jankowa Dolnego walczyła z Niemcami. Przypomina to tablica pamiątkowa w centrum wsi. Zachowany korpus wiatraka typu holenderskiego z 1896 r. Na pd. wsch. od wsi, między szosą i linią kolejową, w głębokiej dolinie rozciąga się **Jez. Jankowskie (33 ha)**, otoczone wąskim pasmem lasu. Przeływa przez nie Wełna. Przy pd.-wsch. brzegu ośrodek wypoczynkowy (domki letniskowe, kąpielisko — dojazd od szosy, 1,5 km na wsch. za Jankowem Dolnym — 10,5 km szlaku).

10 km Trasa przecina pasmo pagórków moreny czołowej. Ładne widoki.

16 km skrzyżowanie

Szosa nr 15 omija centrum miasta. Szlak skręca w prawo do Trzemeszna.

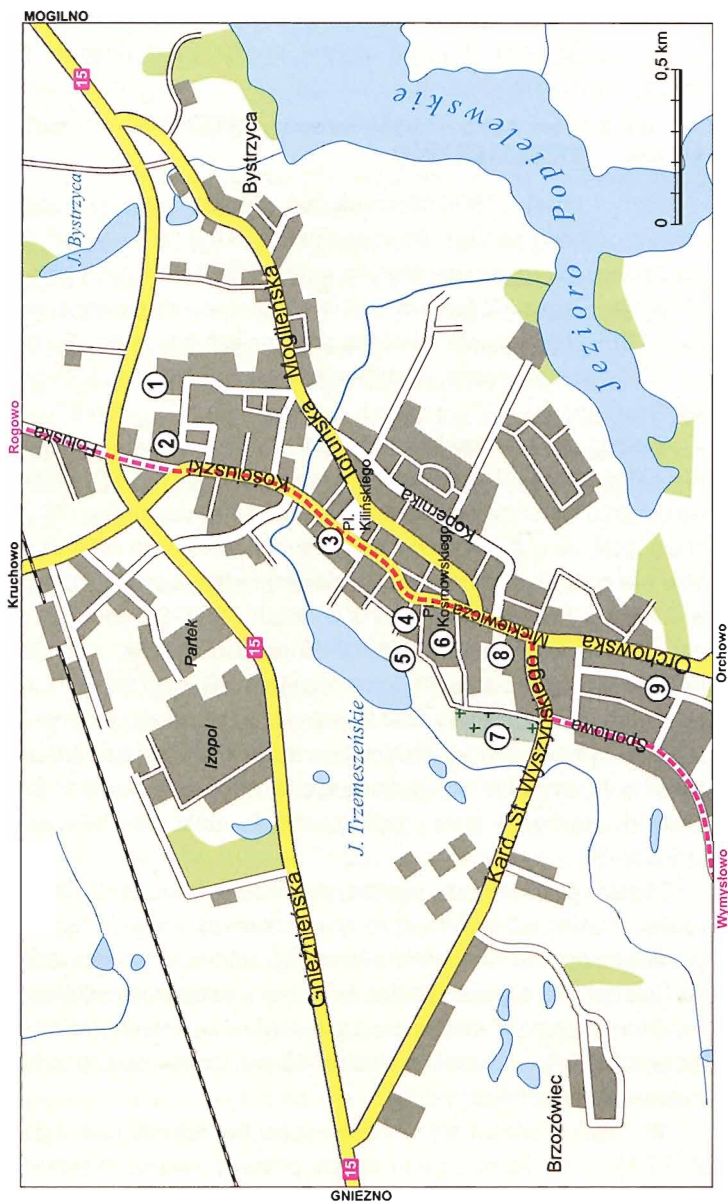
18 km TRZEMESZNO

Miasto (7800 mieszkańców), położone w paśmie wzgórz moreny czołowej nad Jez. Trzemeszeńskim (8 ha). W pn. części miasta zakłady przemysłowe: fabryka nowoczesnych falistych płyt dachowych „Eurofala”, fabryka wełny mineralnej, zbudowana w latach 1969–75, obecnie należąca do fińskiego koncernu „Partek”, i zakłady ziemniaczane, produkujące m.in. krochmal i skrobię ziemniaczaną.

Według podania nazwa miasta pochodzi od krzewu czeremchy. W X i XI w. nad Jez. Trzemeszeńskim, w sąsiedztwie obecnego kościoła, istniał gród obronny. Utrwalona tradycja związana ze św. Wojciechem głosi, że w X w. założył on w Trzemesznie klasztor Benedyktynów i że ciało jego spoczywało w tutejszej świątyni przed złożeniem w Gnieźnie. Badania prowadzone w latach 1987–95 dowiodły jednak, że pierwszy klasztor powstał tu na pocz. XII w. z fundacji Bolesława Krzywoustego dla sprowadzonych z Flandrii kanoników regularnych (norbertanów). Osada wymieniona została w źródłach w 1145 r. Prawa miejskie otrzymała przed 1368 r. Częstym gościem bywał w Trzemesznie Władysław Jagiełło, po zwycięstwie pod Grunwaldem odbył stąd pieszą pielgrzymkę do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie.

Miasto, położone przy ruchliwym trakcie z Gniezna do Torunia i dalej na Litwę, w XV–XVI w. przeżywało okres rozwoju. Na wyprawę malborską przeciw Krzyżakom wysłało 10 żołnierzy, tj. połowę tego co Gniezno. Po okresie upadku w XVII w., kolejny czas dobrej koniunktury nastąpił w XVIII w. i związany był m.in. z rozwojem sukienictwa. Działało wówczas w mieście 40 warsztatów sukienniczych. Produkowano tu także szkło.

W 1760 r. urodził się w Trzemesznie Jan Kiliński (zm. 1819). W 1794 r., krótko po zajęciu miasta przez Prusaków, mieszkańcy czynnie poparli powstanie kościuszkowskie. W 1848 r. miasto opalone zostało przez powstańców. Dużo splendoru przysporzyło

Trzemesznu założone w XVIII w. gimnazjum, będące w XIX w. ważnym ośrodkiem polskości.

Mieszkańcy Trzemeszna i okolicznych wsi wzięli liczny udział w powstaniu wielkopolskim 1918–19 i obronie miasta przed wojskami hitlerowskimi w 1939 r.

Trzemeszno ma nieregularny **układ urbanistyczny**, z dwoma rynkami. Zabudowa centrum pochodzi z XIX i pocz. XX w. Pośrodku dawnego Starego Rynku, obecnie **pl. Kilińskiego**, stoi kuta w piaskowcu pomnik bohaterskiego szewca (Z. Dunajewski, 1960), odsonięty w dwusetną rocznicę jego urodzin.

Plac położony w zach. części miasta nosi imię opata **Michała Kosmowskiego**, twórcy sławnego gimnazjum trzemeszeńskiego. Przy jego pd. pierzei wznosi się budynek **kolegium** (obecnie gimnazjum) ufundowanego w 1773 r. na wzór *Collegium Nobilium* Konarskiego w Warszawie. Jest to niewielka, trójskrzydłowa budowla barokowa. Na łuku bramnym płaskorzeźba przedstawiająca medalion z popieraniem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a powyżej herby: króla (ciotek) oraz Polski i Litwy. Fundacja utworzona z kilku majątków ziemskich pozwalała na bezpłatne utrzymanie w internacie dwunastu uczniów pochodzenia szlacheckiego i ośmiu ubogich uczniów pochodzenia chłopskiego lub mieszczańskiego. Wychowankami gimnazjum trzemeszeńskiego byli m.in. Jędrzej Śniadecki, Stefan Garczyński, Marian Langiewicz, Jędrzej Moraczewski, Klemens Tomczek, Józef Chociszewski, Hipolit Cegielski. W powstaniu styczniowym wzięło udział 60 uczniów tej szkoły. Spowodowało to zamknięcie gimnazjum przez władze pruskie.

Zach. pierzeję placu zajmuje **kościół Wniebowzięcia NMP**. W XII w. zakonnicy wzniesli tu trzynawową bazylikę romańską. W XIII w. kościół ten rozbudowano, dodając transept i wydłużając prezbiterium. W poł. XIV i w XV w. świątynia otrzymała formę gotycką (w XV w. dodano m.in. gotycką fasadę zach.). W 1441 r. ranga klasztoru i kościoła wzrosła dzięki utworzeniu opactwa. W 2. poł.

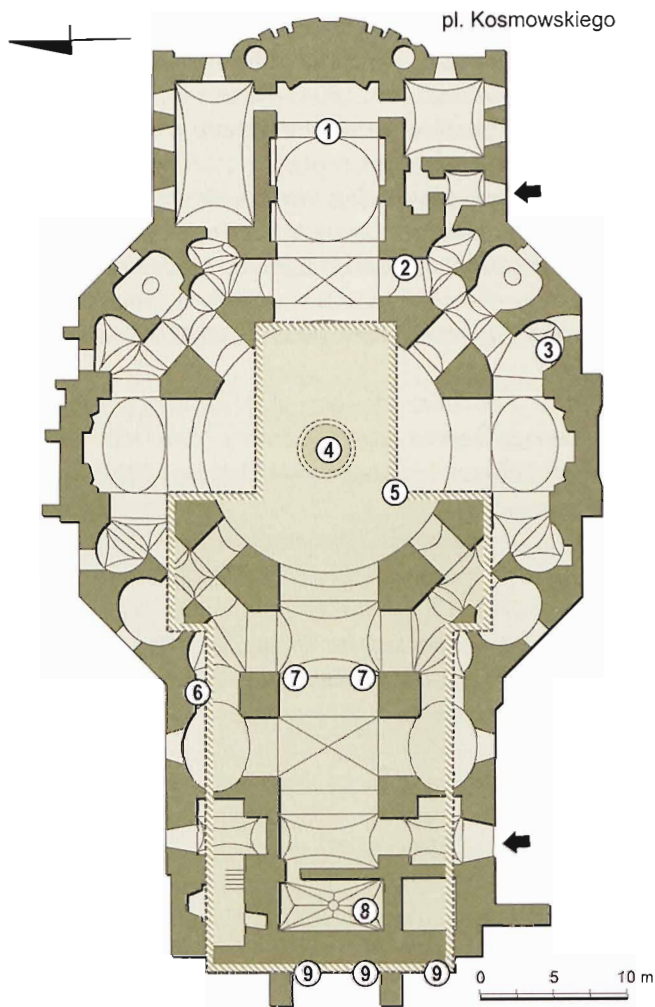
◀ Trzemeszno. Schematyczny plan miasta

1 — hala sportowa, 2 — hotel „Pietrak”, 3 — pomnik J. Kilińskiego, 4 — hotel „Czeremcha”, 5 — kościół poklasztorny, 6 — alumnat, 7 — cmentarz, 8 — d. szpital św. Łazarza, 9 — wieża ciśnień

XVIII w. dokonano gruntownej przebudowy kościoła, inspirowanej przez opata Michała Kosmowskiego, w wyniku której powstała budowla barokowa. Jeszcze w XIII w. wzniesiono murowany klasztor, rozebrany w 1836 r. przez władze pruskie. W czasie II wojny światowej kościół został zamieniony na magazyn kozuchów i odzieży wojskowej. W 1945 r. Niemcy podłożyli ogień pod świątynię — wewnątrz wypaliło się doszczętnie, a pod wpływem wysokiej temperatury w niektórych miejscach nadtopiły się cegły. Kościół odbudowywano do 1960 r. Odnowiony został w latach 90. XX w.

W wieży pd. części fasady zach. widoczny jest fragment romańskiego muru z ciosów granitowych. Między wieżami duże ostrołukowe okno, nad nim skromny szczyt barokowy. Kościół jest trzynawową bazyliką, zbudowaną na planie krzyża, z kopułą. Część centralna otoczona jest nawą obiegającą i wieńcem ośmiu kaplic. Przy chórze, w nawie głównej, widoczne są dwie okazałe kolumny romańskie odkryte po 1945 r. w murach gotyckich. W lewej bocznej nawie fragment muru z cegłą nadtopioną od żaru w 1945 r. Na czaszy kopuły polichromia Franciszka Smuglewicza, zrekonstruowana (1955–56) przez Zofię Wilińską. Murowane ołtarze barokowe, zrekonstruowane. W głównym obraz Z. Wilińskiej *Wniebowzięcie Najświętszej Marii*

Trzemeszno. Przekrój poziomy kościoła poklasztornego

1 — ołtarz główny, 2 — nagrobek M. Kosmowskiego, 3 — tablica J. Kilińskiego, 4 — latarnia na kopule, 5 — zarys kościoła romańskiego, 6 — fragment nadtopionego muru, 7 — kolumny romańskie, 8 — fragmenty świątyni gotyckiej (mury, sklepienia), 9 — fragmenty murów romańskich

Panny (kopia zniszczonego obrazu F. Smuglewicza). Przy prezbiterium dwa nagrobki opatów: Aleksandra Mieleńskiego (zm. 1548) oraz Michała Kosmowskiego (zm. 1804). Na ścianach filarów nawy obiegającej tablice epitafijne, m.in. ufundowana w 100. rocznicę śmierci Jana Kilińskiego.

Od kościoła czterorzędowa aleja wiedzie na zach. do **cmentarza**, na którym znajduje się m.in. stary, wykonany z ciosu granitowego, nagrobek Grzegorza Kłejpudy (zm. 1867 r.) „żołnierza Kościuszki”; mogiła 11 powstańców z 1848 r., mogiła 53 mieszkańców miasta rozstrzelanych przez hitlerowców i grób 16 powstańców wielkopolskich.

Na pd. od pl. Kosmowskiego, przy ul. Mickiewicza, **kompleks szpitala św. Łazarza** (kaplica, budynek główny i dwa ładne alkierze nakryte dachem łamanym), ufundowany w latach 1781–85 przez opata M. Kosmowskiego.

Zabytkiem o ponadstuletnim rodowodzie jest wysoka **wieża ciśnień**, stojąca od 1905 r. w pd. części miasta i do dziś pełniąca swoją funkcję.

W budynku Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. Śniadeckich 18 mieści się otwarte w 2004 r. **Muzeum Regionalne** ze zbiorami przedstawiającymi dzieje miasta od czasów najdawniejszych do II wojny światowej.

9 km na pn. od Trzemeszna, na skraju urozmaiconego terenu (pagórki, lasy, jeziora), niewielka wieś **Ławki**, miejsce urodzenia Hipolita Cegielskiego (1818–1868), nauczyciela, filologa, twórcy zakładów HCP w Poznaniu. Przy domu w dawnym gospodarstwie Cegielskich tablica pamiątkowa (1981). Na wsch. od Ławek, w sąsiedztwie wsi Połudzie Dolne i Przyjma znajduje się **kopalnia soli „Mogilno”**. Przy użyciu wody pompowanej pod olbrzymim ciśnieniem, z potężnego wysadu solnego leżącego na głębokości ponad 1500 m pozyskiwana jest solanka, rurociągami transportowana do zakładów chemicznych w Janikowie i Inowrocławiu. W wyeksportowanych komorach solnych w 1998 r. uruchomiono **zbiorniki rezerwowe gazu ziemnego**, dostarczanego m.in. z Rosji. Kawernowy Podziemny Magazyn Gazu to 20 wielkich zbiorników-komór, ich pojemność wynosi ponad 1 mld m³. Zgromadzony gaz stanowi rezerwę na zimę i inne okresy zwiększonego zapotrzebowania.

Jest to także rezerwa strategiczna na wypadek wstrzymania dostaw z zagranicy.

19 km Tuż za Trzemesznem widok na Jez. Popielewskie (pow. 308 ha, głęb. 45,8 m, najgłębsze jez. Wielkopolski), ciągnące się ponad 9 km równolegle do szosy, aż do Wydartowa. Brzegi jeziora, po części strome, bezleśne, zarośnięte są wąskim pasmem trzin. Ze względu na znaczny spadek dna, warunki do kąpieli niedogodne.

27 km WYDARTOWO, stacja kolejowa

Pn. kraniec Jez. Popielewskiego. Granica woj. wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego.

Wał Wydartowski

W odległości 4 km na zach. od przejazdu kolejowego, przy stacji kolejowej, znajduje się centrum wsi Wydartowo. Tu, na skrzyżowaniu, ciekawa kamienno-ceglana dawna kuźnia z XIX w. Od kuźni 2 km na pn. (dojazd lub dojście drogami gruntowymi umocnionymi, z drogowskazami), na terenie wsi Duszno, znajduje się najwyższe wzniesienie Pojezierza Gnieźnieńskiego — Wał Wydartowski, 167 m n.p.m., kulminacja moreny czołowej, pierwszorzędny punkt widokowy. Staraniem Oddziału PTTK w Gnieźnie na szczycie wzniesiono w 2004 r. wieżę widokową. Przy dobrej pogodzie rozciąga się stąd niezwykle rozległy widok, jakiego „pozazdrościć” może wiele szczytów górskich. Widoczne są Gniezno (oddalone o 20 km), Trzemeszno, cementownia w Barcinie (wieża), Mogilno, zarys Inowrocławia (30 km), kopuła bazyliki w Starym Licheniu (55 km), kominy elektrowni w Koninie (50 km). W 1942 r. Niemcy postawili na szczycie wysoką na 70 m drewnianą wieżę obserwacyjną, która spłonęła w 1956 r. od uderzenia pioruna. Później stały tu jeszcze 2 wieże: drewniana o wysokości 50 m, zbudowana przez wojsko, i metalowa o wysokości 25 m (rozebrana ok. 1965 r.).

28 km WYLATOWO

Wieś na skraju długiej rynny jeziornej przy pn. krańcu Jez. Szydłowskiego (pow. 140 ha, dł. 5 km). Szosy do Mogilna i Szydłowa.

Stara osada, wymieniana już w XII w. jako włość klasztoru trze-meszeńskiego. Od XIV w. do 1871 r. miasto. Zachowany skromny układ urbanistyczny z rynkiem pośrodku. Na wyniosłym pagórku (grodzisku?) drewniany kościół św. św. Piotra i Pawła z 2. poł. XVIII w., z rzadko spotykanym w kościołach drewnianych trójnawowym wnętrzem. Wyposażenie w większości z XVII i XVIII w.

Piktogramy w Wylatowie

Od kilku lat Wylatowo jest sławne, jednak nie z racji położenia na Szlaku Piastowskim i ciekawego kościoła drewnianego, ale za sprawą powstających latem na polach zbóż piktogramów, jak się tu określa tajemnicze rysunki „kosmiczne”. Od 2000 r. w końcu czerwca lub w lipcu w łanach zbóż pojawiają się różnej wielkości odkształcenia: okręgi, trójkąty, często wzajemnie się przenikające, tworzące skomplikowane formy geometryczne.

Największe z piktogramów obejmowały powierzchnię 43×70 m. Łodygi zbóż w miejscach „wygniecionych” są nagięte pod kątem prostym, ale nie złamane. Kształty figur są odtworzone z geodezyjną wręcz dokładnością. Badacze zjawiska tylko co do jednego są zgodni: tak precyzyjne wykonanie piktogramów w ciągu paru nocnych godzin, i to w tajemnicy przed innymi, przekracza możliwości człowieka. Pierwszy piktogram powstał w nocy 21 lipca 2000 r., były to cztery okręgi połączone korytarzem w postaci krzyża celtyckiego. Kilka piktogramów powstało w 2002 r., m.in. najbardziej okazały, nazwany kwiatem lotosu.

Mieszkańcy wsi twierdzą, że powstawaniu piktogramów towarzyszą różne zjawiska, m.in. krótkotrwała gęsta mgła nad polem, kule świetlne unoszące się nad okolicą, anomalie magnetyczne w miejscu pojawiania się piktogramów, zakłócenia w łączności telefonów komórkowych i odbiorze telewizji.

Zjawisko powstawania piktogramów stwierdzono w ponad 70 krajach, ale tylko w Wylatowie powstają one regularnie od sześciu lat. Czy powstaną też w 2006 r. i latach następnych? Będzie się można o tym przekonać, odwiedzając Wylatowo w trakcie wycieczki Szlakiem Piastowskim.

Piktogramy w Wylatowie są przedmiotem badań „ufologów” i stowarzyszeń zajmujących się zjawiskami nadprzyrodzonymi, m.in. toruńskiej Fundacji „Nautilus”, która latem prowadzi regularne obserwacje pól wylatowskich. Do Wylatowa przybywają też badacze zjawiska z innych krajów, m.in. ze Stanów Zjednoczonych. Oficjalne ośrodki naukowe sprawą do tej pory się nie zajmowały. Geneza piktogramów w Wylatowie nie została wyjaśniona. Zarówno w opinii mieszkańców, jak i coraz liczniejszych grup obserwatorów przybywających tu od paru lat piktogramy są dziełem „kosmitów”.

Jednym ze skutków zjawiska są pamiątki „kosmiczne” sprzedawane w Wylatowie. Nie robią one jednak konkurencji licznym pamiątkom „historycznym” sprzedawanym w innych miejscowościach Szlaku Piastowskiego.

Z Wylatowa Szlak wiedzie na pn. lokalną szosą do Mogilna.

Jeśli zamierzamy zwiedzić w Mogilnie tylko dawny zespół klasztorny, lepiej wyjechać z Wylatowa szosą nr 15 i 1 km za wsią udać się w kierunku pn. szosą nr 254.

30 km CHABSKO

Wieś nad dwoma niewielkimi jeziorami.

W budynku dawnej szkoły — pomnika Tysiąclecia z 1960 r. mieści się Muzeum Ziemi Mogileńskiej.

Czynne: wt.–pt. 8.00–16.00, od V do X także sob.–niedz. 10.00–14.00
Wstęp: bilet n. 2 zł, u. 1,50 zł. Informacje: tel. 052 315 87 80.

Ekspozycja obejmuje 4 wystawy: poświęconą dzieciom (eksponaty od XVIII do XX w.), pradziejom i kulturze ludowej ziemi mogileńskiej oraz kardynałowi Józefowi Glempowi.

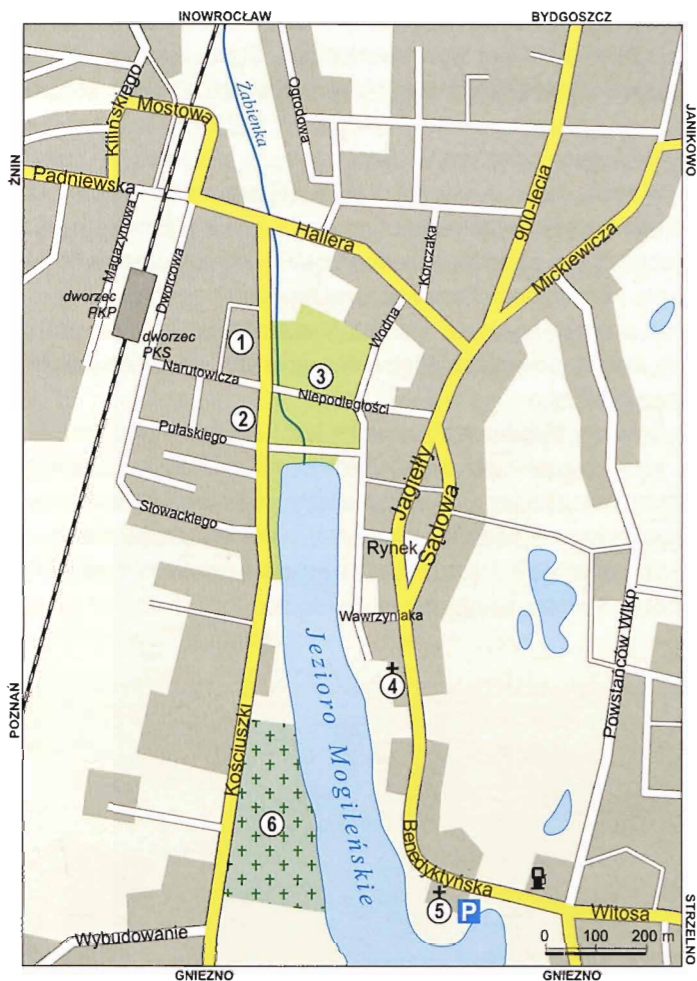
33 km **MOGILNO**

Miasto powiatowe (12 500 mieszkańców) w woj. kujawsko-pomorskim, położone w pagórkowatym, bezleśnym terenie nad Jez. Mogileńskim (Żabno — 79 ha), w sąsiedztwie dużego Jez. Wiercanowskiego (300 ha). Lokalny węzeł drogowy (szosy do Barcina, Pakości, Rogowa, Konina i do szosy Gniezno–Inowrocław w Wylatowie). Linia kolejowa Poznań–Inowrocław oraz nieczynne do Kruszwicy i Orchowa. Niewielki ośrodek przemysłowy, zakłady przemysłu metalowego i drzewnego. Miasto pełniące głównie funkcję zaplecza handlowo-usługowego dla typowo rolniczej okolicy.

W okresie kultury łużyckiej istniała tu osada, a we wczesnym średniowieczu gród obronny zlokalizowany na zach. brzegu Jez. Mogileńskiego (pozostałością grodu jest wał położony naprzeciw klasztoru). Równolegle rozwijała się osada, najpierw otwarta (VIII w.), a później obronna (X w.), na terenie wzgórza klasztornego. Początki opactwa mogileńskiego sięgają poł. XI w., a więc czasów Kazimierza Odnowiciela. Tradycja łączy je z Bolesławem Śmiałym, który miał osadzić tu w 1065 r. benedyktynów sprowadzonych z Tyńca, tworząc jeden z pierwszych w Polsce klasztorów. Aż do 1833 r. losy Mogilna związane były z klasztorem. Poprzez liczne nadania dobra klasztorne rozrosły się do znacznych rozmiarów i obejmowały 23 wsie w Wielkopolsce oraz na Kujawach. W 1398 r. Mogilno otrzymało prawa miejskie. W XIX w. okolice miasta poddane zostały szczególnie intensywnej akcji germanizacyjnej — utworzono tam liczne kolonie osadników niemieckich. W 1848 r., w czasie Wiosny Ludów, miasto było jednym z ośrodków koncentracji wojsk powstańczych. Rozwijały się tu różne organizacje polskie, m.in. Towarzystwo Rolnicze i Bank Ludowy. Na przełomie XIX i XX w. proboszczem w Mogilnie był wybitny działacz społeczny, gorący patriota ks. Piotr Wawrzyniak (1849–1910). W styczniu 1919 r. Mogilno zostało wyzwolone przy udziale powstańczych oddziałów gnieźnieńskich. W dniach 7–9 września 1939 r. mieszkańcy stawili na przedpolach miasta opór wkraczającym oddziałom hitlerowskim.

Zwiedzanie (w kolejności według położenia przy trasie przejazdu).

Przy ul. Kościuszki, na zach. brzegu Jez. Mogileńskiego, znajduje się **cmentarz**. Na wzgórzu kaplica-mauzoleum ofiar hitleryzmu

Mogilno. Schematyczny plan miasta

1 — szpital, pogotowie, 2 — Urząd Miasta i Gminy, Starostwo Powiatowe, 3 — pomnik ks. P. Wawrzyniaka, 4 — kościół św. Jakuba, 5 — kościół św. Jana (poklasztorny), 6 — cmentarz, mauzoleum, grób ks. P. Wawrzyniaka

(zbudowana w 1951 r.), u jej podnóża monumentalny nagrobek-mauzoleum ks. Piotra Wawrzyniaka (proj. Stefan Cybichowski). Jest to jeden z najciekawszych pomników nagrobnych w Polsce. W sąsiedztwie groby powstańców wielkopolskich z 1919 r. oraz groby żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r.

W zach. części miasta, przy **ul. Kościuszki**, zachowało się kilka ładnych budynków eklektycznych, m.in. w niewielkim parku ładny gmach z XIX w. o formach neogotyckich — obecnie siedziba Urzędu Miasta i Gminy oraz Starostwa Powiatowego.

W parku leżącym w rymie Jez. Mogileńskiego, na wysokości centrum miasta, **pomnik ks. Piotra Wawrzyniaka**, dzieło Krzysztofa Jakubika z 1998 r.

Centrum Mogilna rozbudowane jest na osi pn.–pd., równoległe do wsch. brzegów Jez. Mogileńskiego, na planie wrzecionowatym. Zabudowa częściowo secesyjna i eklektyczna z pocz. XX w. Pośrodku Rynku betonowy **pomnik** (1964, proj. Józef Makowski) postawiony ku czci ofiar walk i martyrologii mieszkańców ziemi mogileńskiej w czasie II wojny światowej.

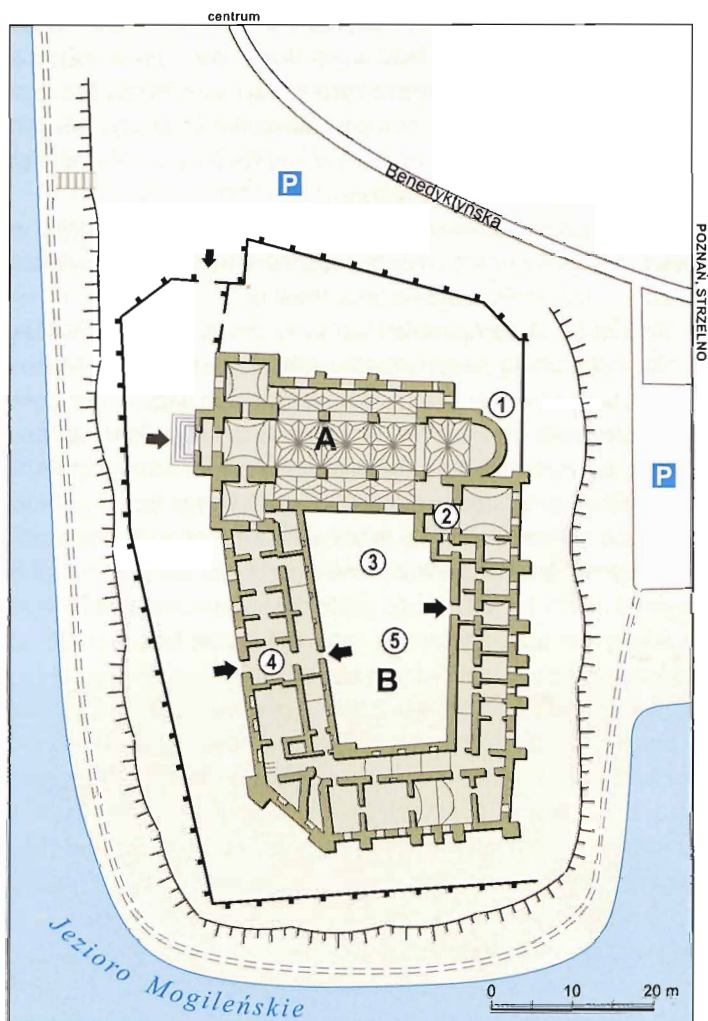
Na pd. od Rynku, nad brzegiem Jez. Mogileńskiego **kościół św. Jakuba**. Wzniesiony został w poł. XII w. przez rycerza Zbylutę z rodu Pałuków. Obecną gotycką postać otrzymał w XVI w. Jest to budowla jednonawowa, z trójbocznym prezbiterium, nakrytym płaskim stropem. Wyposażenie wnętrza z XVIII w. Przy kościele izba pamięci poświęcona ks. P. Wawrzyniakowi.

Wzdłuż wsch. brzegów jeziora ścieżka, którą można dojść do położonego na pd. krańcu miasta pobenedyktyńskiego zespołu klasztornego — najcenniejszego zabytku Mogilna.

Kościół Św. Jana Apostoła i kompleks dawnych budynków klasztornych położone są na półwyspie wrzynającym się w Jez. Mogileńskie. Na przełomie VIII i IX w. na terenie obecnego wzgórza klasztornego istniała osada otwarta. W X w. powstała tu osada obronna, która przetrwała do przełomu XII i XIII w. Gród ten od pd. połączony był mostem z osadą znajdującą się na przeciwnym brzegu jeziora. W toku prac archeologicznych odkryto relikty wału obronnego i ślady drewnianej zabudowy, a pletwonurkowie znaleźli pozostałości mostu (miał on długość 160 m). Na terenie tego grodu zbudowana została w XI w. dla benedyktynów duża, trójnawowa bazylika z transeptem, prezbiterium zamkniętym absydą oraz jedną wieżą od strony zach. Kościół ten był jednym z najbardziej monumentalnych romańskich założeń architektonicznych w Polsce. Unikatem było dwupoziomowe prezbiterium (obecna krypta wsch.). Układ ten odkryto w czasie prac wykopaliskowych w latach 70. XX w. W 2. poł. XIII w. kościół został przebudowany w stylu późnoromańskim, przy częściowym użyciu cegieł. W tym też czasie wzgórze otoczono potężnym murem kamiennym. W 2. poł. XIV w. świątynia otrzymała gotyckie sklepienie. W trakcie przebudowy w 2. poł. XV w. wprowadzono formy barokowe — zachowane do dzisiaj.

W nawie głównej i prezbiterium sklepienie gwiaździste, w nawach bocznych — bardzo rzadko spotykane sklepienie kryształowe z 1. poł. XIV w. Okazały ołtarz rokokowy z 2. poł. XVIII w. w polu środkowym obraz MB Śnieżnej, dzieło warsztatu wielkopolskiego z XVII w. W łuku tęczowym dwa barokowo-klasycystyczne ołtarze z XVIII w. Z tego samego czasu pochodzą ambona oraz stalle ozdobione nowymi figurami opatów mogileńskich.

W łuku tęczowym ładna secesyjna polichromia, dzieło malarza wielkopolskiego Wiktora Gosienieckiego z 1913 r. **Pod chórem**

Mogilno. Pobenedyktynski zespół klasztorny

A — kościół św. Jana, B — dawny klasztor; 1 — absyda romańska, 2 — wejście do krypt, 3 — studnia, 4 — wejście do centrum spotkań (d. klasztoru), 5 — wiydarz klasztorny

muzycznym znajduje się seria malowideł ściennych z 1814 r., przedstawiających legendarne, XI-wieczne dzieje klasztoru w Mogilnie. Obok fragmenty polichromii z XVI w., odkryte w ostatnich latach.

Od pd. przylegają do kościoła dawne **zabudowania klasztorne** z wirydarzem pośrodku. W wirydarzu studnia z XI w., gł. 8 m, zasypana w XV w. i odkryta w czasie ostatnich badań. **Wejście do podziemi** kościoła znajduje się w przedsionku łączącym prezbiterium z **wsch.** krużgankiem klasztornym. Schody prowadzą do tzw. **krypty** wsch. położonej pod prezbiterium (pierwotnie krypta stanowiła dolną część dwupoziomowego prezbiterium). W trakcie badań archeologicznych z lat 1970–76 odkryto m.in. kamienną podstawę ołtarza i grób opata. Wnętrze tej krypty nakryte jest kolebkowym sklepieniem z XIII w. Z zach. części krypty przejście do **krypty środkowej**, w której znajduje się wystawa prezentująca plan prac archeologicznych z lat 70. XX w. Szczególnie warto zwrócić uwagę na kopię glinianej akwamanilli, naczynia liturgicznego z XII w. na wodę, m.in. do mycia rąk przez kapłana. Dalej położona jest **krypta zach.**, nakryta

romańskim sklepieniem krzyżowym, wspierającym się na jednym filarze. Sklepienie wykonano z tzw. martwicy wapiennej, łatwej w obróbkę. Pierwotnie krypta pełniła funkcję chóru zakonnego.

Zabudowania klasztorne pochodzą z XVI i XVIII w. W skrzydle pd. mieściły się pomieszczenia opata, we wsch. cele zakonników.

Obecnie w pomieszczeniach klasztornych mieści się **Europejskie Centrum Spotkań Wojciech-Adalbert**. Jest tu schronisko o przyzwoitym standardzie i wielofunkcyjny ośrodek służący spotkaniom młodzieży w duchu benedyktyńskiej zasady — „ora et labora”. W 1998 r. w zabudowaniach klasztornych przy wsch. części kościoła postawiono **pomnik św. Wojciecha** (proj. Stanisława Ruty).

Hotel ośrodka — 63 miejsca w pokojach 1–8 osobowych (35 zł/os.), tel. 052 315 24 08.

3 km na pn. od miasta za wsią **Wiecanowo**, nad rozległym Jez. Wiecanowskim położone jest kąpielisko miejskie ze stosunkowo skromnym zapleczem.

Wyjazd szosą z Mogilna na pd. wsch. (kierunek Konin, Strzelno).

38 km Skrzyżowanie z szosą nr 15.

Trasa skręca w lewo, na wsch. (kierunek Inowrocław).

40 km KWIECISZEWO

Wieś nad Notecią Zachodnią (zwaną też Kwieciszewicą), położona na granicy historycznej Wielkopolski i Kujaw, przy szlaku handlowym łączącym Poznań z Toruniem. Przy trakcie tym powstała osada targowa oraz gród, który stał się siedzibą kasztelani. W 1. poł. XIV w. Kwieciszewo otrzymało prawa miejskie od Kazimierza Wielkiego. Miasto stanowiło własność arcybiskupów gnieźnieńskich. Prawa miejskie utraciło w 1873 r. Późnogotycki kościół z XVI w., charakteryzujący się ładną, zgrabną sylwetką gotycką. Wnętrze pozbawione zabytkowego wyposażenia.

Za wsią, przy szosie, zajazd serwujący smaczne posiłki.

43 km Po prawej stronie pn. kraniec dużego kompleksu Lasów Miradzkich. Na skraju lasów, nieopodal szosy, pomnik ofiar hitlerizmu.

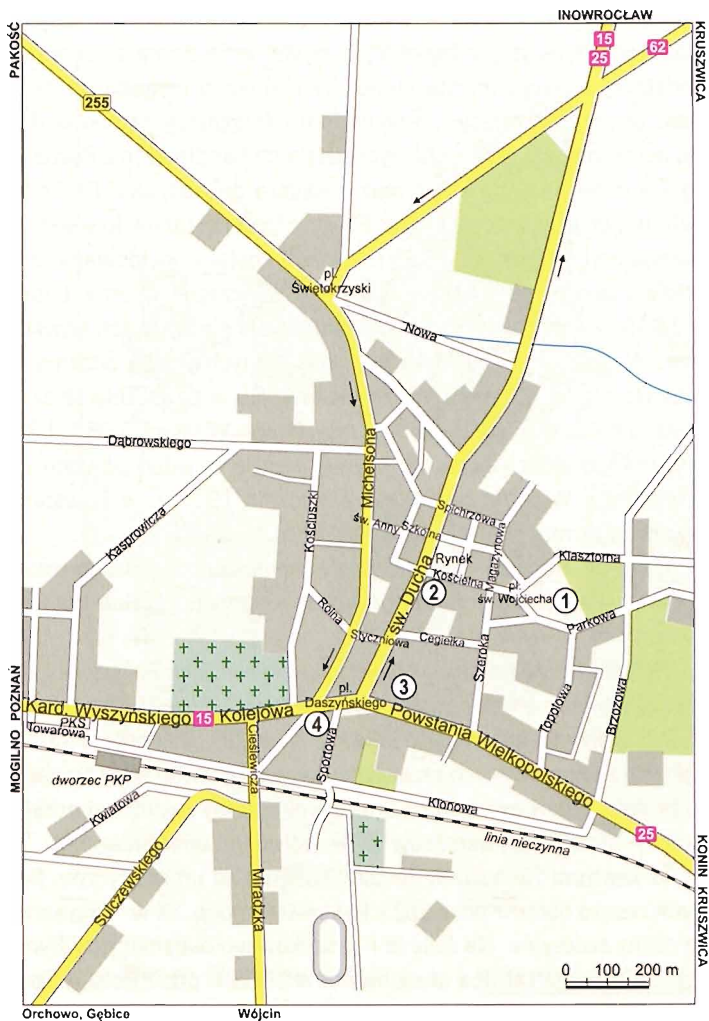
47 km STRZELNO

Miasto (6100 mieszkańców) na terenie tzw. Białych Kujaw (zwanych też Kujawami Garbatymi — od wydmowych pagórków piaszczystych ciągnących się na pd.). Węzeł drogowy, drogi krajowe: nr 15 Gniezno–Toruń, nr 25 Konin–Bydgoszcz, nr 62 do Kruszwicy i Włocławka, oraz do Pakości i Orchowa. Lokalna linia kolejowa Mogilno–Kruszwica–Inowrocław (nieczynna dla ruchu pasażerskiego).

Ze Strzelnem wiążą się legendy o św. Wojciechu, który miał tędy przejeżdżać na wyprawę misyjną do kraju Prusów.

Początki Strzelna nie są jednoznacznie określone. Być może w poł. XII w. stanowiło ono własność klasztoru w Trzemesznie. W 2. poł. XII w. przybyły tu norbertanki z klasztoru w Kościelnej Wsi k. Kalisza. Stało się to prawdopodobnie za sprawą Piotra Wszeborowica, wojewody kujawskiego. Fakt nadania Strzelna zakonnikom potwierdza bulla papieża Celestyna II z 1193 r., którym to dokumentem papież wziął klasztor strzeliński pod opiekę Stolicy Apostolskiej.

W późniejszych latach osada przyklasztorna stopniowo się rozwijała. Dokument z 1212 r. wspomina o tygodniowym targu odbywającym się w Strzelnie z nadania księcia Konrada Mazowieckiego. W 1231 r. Strzelno otrzymało pewne przywileje, wskazujące na jego miejski charakter; pełne prawa miejskie nadane zostały w 1356 r.

Strzelno. Schematyczny plan miasta

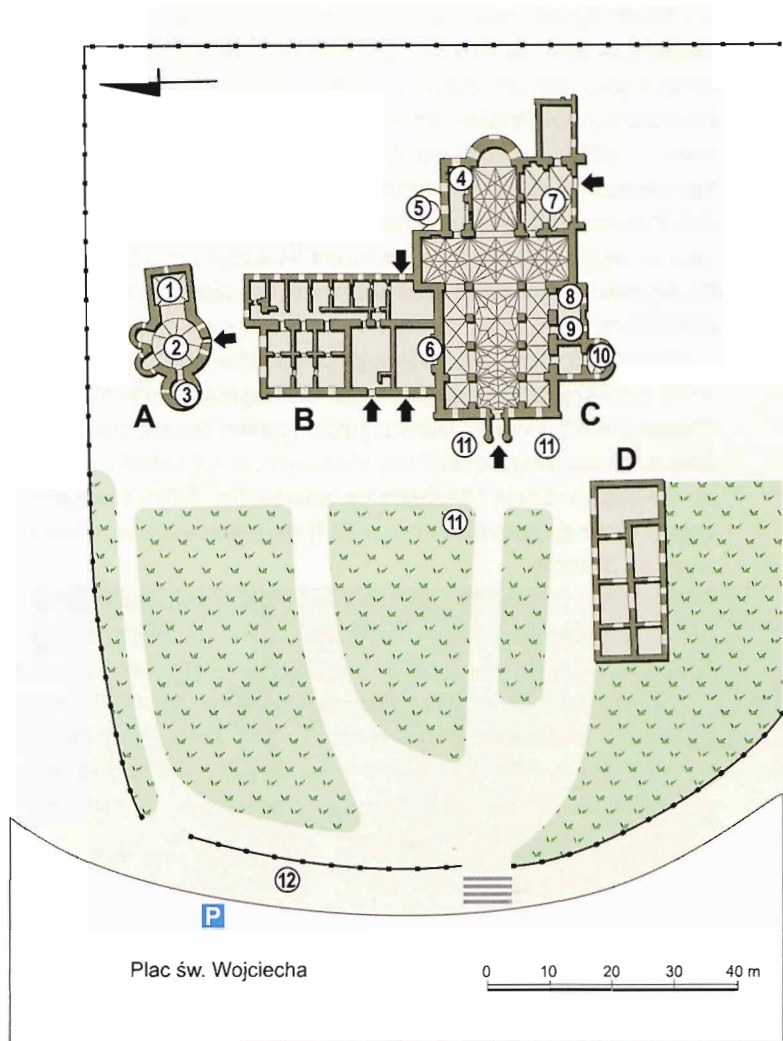
1 — Wzgórze św. Wojciecha, kościoły Św. Trójcy i św. Prokopa, 2 — tablica A. Michelsona, 3 — szpital, 4 — dom wycieczkowy

W następnych dziesięcioleciach miasto odwiedzali książęta i królowie; Władysław Jagiełło przebywał w Strzelnie siedem razy. Podstawę rozwoju miasta stanowiły rzemiosło i handel, a także klasztor przysparzający mu splendoru i ściągający pątników. Miasto położone było przy ruchliwych szlakach handlowych z Poznania do Torunia i dalej na Litwę oraz z Kalisza do Gdańska. Do końca XVIII w., do czasu zajęcia przez Prusy, Strzelno stanowiło własność zakonu norbertanek. W 1837 r. klasztor został zlikwidowany, a kościoły przeszły pod władzę biskupią. W czasie Wiosny Ludów, w 1848 r., przez tydzień miasto znajdowało się w rękach powstańców. W 1863 r. w budynkach poklasztornych Emilia Sczaniecka założyła szpital dla powstańców walczących w powstaniu styczniowym za niedaleką granicą zaboru rosyjskiego. W latach 1887–1932 miasto było stolicą powiatu, później weszło w skład powiatu mogileńskiego. Wolność odzyskało 2 stycznia 1919 r. w Powstaniu Wielkopolskim.

Obecnie Strzelno jest niedużym ośrodkiem handlowo-usługowym. Działają tu m.in. elewator zbożowy oraz zamrażalnia owoców i warzyw.

Przy ul. Gnieźnieńskiej — wylotowej w kierunku Poznania — po prawej wznosi się betonowy **pomnik**, postawiony w 1974 r. ku czci ofiar II wojny światowej. Upamiętnia on m.in. 560 osób z miasta i okolicy zamordowanych przez hitlerowców. Po lewej stary cmentarz strzeleński, założony w 1829 r. Są na nim groby zasłużonych mieszkańców Strzelna, powstańców wielkopolskich i ofiar hitlerizmu.

W **centrum** zachowany został dawny układ urbanistyczny. Przy Rynku część domów pochodzi z końca XIX i pocz. XX w. i ma skromne cechy secesyjne. Na ścianie narożnikowego budynku przy Rynku i ul. 15 Grudnia **tablica** ufundowana w 1963 r. przez Polskie Towarzystwo Fizyczne, poświęcona pamięci Alberta Abrahama Michelsona (1852–1931), wybitnego fizyka amerykańskiego, urodzonego w Strzelnie, który zajmował się zjawiskami rozprzestrzeniania światła (jego badania były jednym z punktów wyjścia teorii względności; w 1907 r. otrzymał Nagrodę Nobla). Ciekawym budynkiem zbudowanym w formach eklektycznych jest dom nr 18 z końca XIX w. Zdobigo **postać** legendarnego, okrutnego zbrojaka o nazwisku Małachowski. Za niecne uczynki ścięto go na Rynku w Strzelnie.

Strzelno. Wzgórze św. Wojciecha

A — kościół św. Prokopa, B — d. klasztor, C — kościół Św. Trójcy, D — plebania; Kościół św. Prokopa: 1 — prezbiterium, 2 — nawa, 3 — wieża; Kościół Św. Trójcy: 4 — kaplica Najświętszego Serca Jezusa (d. krużganki klasztoru), 5 — relikty d. wieży romańskiej, 6 — portal romański, 7 — kaplica św. Barbary, 8 — kaplica św. Norberta, 9 — kolumny romańskie, 10 — kaplica św. Restytuta; Dziedziniec: 11 — głazy narzutowe, 12 — pomnik św. Wojciecha

Na wsch. od Rynku, na **Wzgórzu św. Wojciecha** znajduje się zespół zabytkowych budowli, jedna z większych atrakcji Szlaku Piastowskiego. Ciekawe formy architektoniczne, dobry stan obiektów, liczne romańskie detale — m.in. słynne kolumny strzelińskie i tympanony — decydują o dużej wartości tych zabytków. Kościoły i klasztor są przedmiotem licznych prac badawczych i analiz naukowych. Od 1947 r. do ostatnich lat odkryto w nich wiele cennych romańskich elementów, które zostały odpowiednio wyeksponowane.

Na placu przed wzgórzem stoi **pomnik św. Wojciecha**, odsłonięty w 1997 r.

Przed kościołem Św. Trójcy **grupa głazów** narzutowych. Być może w dawnych czasach pełniły one funkcję pogańskich ołtarzy kultowych. Wyżłobienie na jednym z nich jest według legendy śladem koła wozu św. Wojciecha.

Po prawej stronie od wejścia do kościoła Św. Trójcy znajduje się dawny **dwór prepozytów** z pocz. XVIII w., w pocz. XIX w. przebudowany na plebanię.

Na temat początków kościołów strzelińskich istnieje wiele hipotez. Mimo stosunkowo dużej liczby zapisków w kronikach (od Długosza poczynając) i częstych badań archeologicznych nie określono jednoznacznie dat budowy świątyń, aczkolwiek różnice w datowaniu są niewielkie. Najprawdopodobniej starszy jest kościół św. Prokopa, wzniesiony w 2. poł. XII w. Kościół klasztorny Św. Trójcy powstał na przełomie XII i XIII w. Konsekrowany był w 1216 r.

Zwiedzanie kościołów ok. 1–1,5 godz. pon.–sob. w godz. 9.00–17.00, nd. 13.30–17.00. Bilety: n. 6 zł, u. 5 zł. Informacje, przewodnik: tel. 602 878 005.

Centralną budowlą jest **kościół Św. Trójcy**. Wzniesiony został z granitowych ciosów jako trójnawowa bazylika z transeptem i kaplicami, z dwiema cylindrycznymi wieżami przy prezbiterium oraz dwuwieżowym masywem zachodnim. Poza absydami i emporą, wewnątrz pierwotnie nakryte było drewnianymi stropami. Posadzkę wykonano z płytek ceramicznych. Główne wejście prowadziło od strony pn. Od pd. do świątyni przylegał klasztor, wzniesiony prawdopodobnie z drewna. Przestrzeń między bazyliką a drugim kościołem wypełniał cmentarz. Dopiero później, ok. XV w., powstały tam budynki klasztorne.

Przebudowa w poł. XV w. zniekształciła romańską bryłę bazyliki. Nakryto wtedy nawy gotyckimi sklepieniami, a romańskie kolumny obmurowano w gotyckie filary. W XVIII w. nadano kościołowi, m.in. fasadzie frontowej, formy barokowe, dobudowano od pd. kaplice, świątynia otrzymała nowe wyposażenie.

W ostatnich latach przeprowadzono gruntowną renowację świątyni, w wielu fragmentach odsłonięto formy romańskie, odnowiono barokowe wyposażenie wnętrza. W paru miejscach świątyni, m.in. w kaplicy św. Restytuta, w absydzie prezbiterium, na sklepieniach krypt podwieżowych oraz w zakrystii odkryto cenne polichromie z dawnych czasów.

Nawy i prezbiterium nakryte są sklepieniami gotyckimi z XV w. Nawę główną od naw bocznych oddzielają cztery słynne **kolumny romańskie z końca XII w.**, wykute w piaskowcu, później zamurowane i odkryte w 1946 r. Pierwsza z prawej jest spiralnie żłobkowana, pierwsza z lewej, niegdyś polichromowana, jest gładka. Bogato

zdobiona jest druga para kolumn, na każdej z nich znajduje się 18 postaci. W ścianach prezbiterium znajdują się dalsze, częściowo odstożone, romańskie kolumny o gładkich trzonach.

W **ołtarzu głównym** z XVIII w. widnieje m.in. obraz z 1892 r. przedstawiający Koronację NMP. Równoległe do ścian prezbiterium z XV w., dziś w części rozebranych, stoją intarsjowane stale. Na wygiętej belce tęczowej grupa Ukrzyżowania. W **ołtarzu nawy** poprzecznej — transeptu, **po lewej**, bardzo bogato zdobiony ołtarz Świętego Krzyża. W polu środkowym duży krucyfiks z XIV w., pod krzyżem rzeźby Matki Boskiej i św. Jana. Wokół ołtarza, w jego obramieniu, figury 20 świętych, apostołów i proroków. W ołtarz wkomponowano liczne bogato zdobione szafki relikwiarzowe z relikwiami 658 (?) świętych i relikwią Krzyża Świętego. Ołtarz Świętego Krzyża, najstarszy w kościele, pochodzący z XVII w., pierwotnie był ołtarzem głównym, w obecne miejsce przeniesiony został w 1743 r. Przy wsch. ścianie transeptu zrekonstruowana w 2001 r. kamienna mała absyda, zwana

apsydiolą. Na kamiennym ołtarzu rzeźba *Ecce Homo* z poł. XVIII w. W prawym ramieniu transeptu, w ścianie wsch. znajduje się druga apsydiola ze stołem ołtarzowym z kamiennych ciosów i rzeźba NMP. W czasie renowacji w ołtarzu tym odkryto wtórnie użyty, zamurowany romański tympanon. **W nawach bocznych** rozmieszczonych zostało wiele rzeźb, obrazów i nagrobków, przeważnie z XVII i XVIII w. W lewej nawie, pod ścianą zewnętrzną **zespół pięciu konfesjonałów** z 1741 r., ostatnio pięknie odnowionych, ozdobionych malowidłami, m.in. w górnej części z życia Chrystusa i NMP. Na prawo od prezbiterium — **kaplica św. Barbary** nakryta gotyckim sklepieniem palmowym, wspartym na pięknej romańskiej kolumnie, wtórnie użytej w tym miejscu. W ściany kaplicy wmurowano fragmenty bliżej nieokreślonych rzeźb romańskich, a także tzw. tympanon Zwiastowania.

Z kaplicy św. Barbary strome, kręcone współczesne schody wiodą na piętro, do tzw. **skarbczyka**, gdzie znajduje się ekspozycja ksiąg i naczyń liturgicznych z XVIII–XX w.

Nad wejściem do kaplicy od zewnątrz znajduje się cenny romański **tympanon fundacyjny**. Widnieje na nim św. Anna trzymająca

Strzebińskie kolumny

Romańskie kościoły Strzelna zajmują wśród zabytków tej epoki w Polsce poczesne miejsce. Ich wielką wartość podnoszą romańskie tympiony i kamienne kolumny wspierające sklepienia naw w kościele Św. Trójcy.

Niezwykle interesująca jest stojąca przy transepcie para kolumn z płaskorzeźbami na piaskowych trzonach. Zgodnie z obyczajem kościelnym prawa (pd.) kolumna jest „kolumną cnót”, lewa (pn.) „kolumną wad i występków”. Na każdej kolumnie wykuto 18 płaskorzeźb figuralnych w trzech poziomach rozdzielonych fryzami o motywach roślinnych. Wykute postacie ułożone są według ważności symboli: najniżej są personifikacje cech fundamentalnych, wyżej środkowych, najwyżej — szczytowych.

I tak na kolumnie pd. na dolnym „piętrze” znajduje się Pokora, która jest fundamentem wszystkich cnót (postać z gestem otwartych dłoni), dalej widnieją Pobożność, Szkoła służby Pańskiej i cnoty kardynalne: Roztropność, Sprawiedliwość i Wstrzemięźliwość.

Pas środkowy przedstawia cnoty życia zakonnego: Reguła Zakonna (jej przestrzeganie), Modlitwa wspólna, Cichość, Cierpliwość, Wyrzeczenie się samego siebie i Wytrwałość — Wierność.

W górnej części kolumny symboliczne figury przedstawiają Miłość, Nadzieję, Wiarę, a dalej Posłuszeństwo w trzech aspektach: Bogu, władzy świeckiej i władzy duchownej.

Na kolumnie lewej wykuto symbole przywar i grzechów. Na poziomie fundamentalnym, najniższym widnieją: Pycha — Żądza władzy jako grzech szatana, źródło wszelkiego zła moralnego (jakże znamienne i dla współczesnego życia politycznego...), dalej stoją Podstęp, niesprawiedliwość, Kłamstwo i przy końcu dwie wady z tzw. grzechów głównych: Gniew (szarpiący za włosy) i Chciwość (usiłująca ukryć szkatułkę z precjozami).

Grupa środkowa symbolizuje występki i wady tego świata: Morderstwo (z obnażonym mieczem), Grabież, Zemstę, Herezję, Obżarstwo i Egoizm.

Najwyższy szereg wad rozpoczyna Zazdrość (postać z wężem), Leniwość — Gnuśność, Próżność, Próżna chwała, Nieczystość i Rozpacz.

Określenie symboliki niektórych postaci jest tylko hipotetyczne. Forma i styl płaskorzeźb sugerują zachodnioeuropejskie pochodzenie twórcy programu i rzeźbiarza. Autorem programu był prawdopodobnie zakonnik — norbertanin z jednego z klasztorów we Francji lub Niemczech. Kolumny wykute zostały w Strzelnie w piaskowcu sprowadzonym z kamieniołomów w Brzeźnie k. Konina, zapewne w latach 1180–1190.

Z. Sroka: *Romańskie kolumny figuralne w Strzelnie (ikonografia)*. Gniezno 2000.

NMP na rękę, z boku klęczą Krystyn, syn Piotra Wszeborowica, i Anna, wdowa po Piotrze. Są też inne domysły na temat tożsamości osób przedstawionych na tympanonie.

Do nawy pd. przylega **kaplica św. Restytuta** (legionisty i męczennika rzymskiego z IV w. n.e.) z relikwiarzem i piękną figurą Madonny z XV w.

Od pn. do kościoła Św. Trójcy przylega **dawny klasztor Norbertanek**, zbudowany w XV w., wielokrotnie przebudowywany.

W części przylegającej do kościoła mieści się **Muzeum** — Romański Ośrodek Kultury Ottona i Bolesława z lapidarium romańskich detali, dokumentami z dziejów klasztoru i zabytkami sztuki sakralnej. Cennym zabytkiem jest późnoromański portal z XIII w., odkryty w 1953 r. Osadzony w oryginalnym portalu przedstawia tronującego Chrystusa w mandorli. Wspierające tympanon kolumnienki są rekonstrukcją z lat 80. XX w. domniemanych kolumn pierwotnych. Oryginalnym jest drewniany strop belkowy z XVIII w. W jednym z bocznych pomieszczeń odtworzono celę zakonną.

Na pn. od zabudowań klasztornych stoi **kościół św. Prokopa** — rotunda z wieżą i kwadratowym prezbiterium. Od pn. do rotundy

przylegają dwie absydy. Całość o pięknej kompozycji architektonicznej wykonana jest ze starannie obrobionych kostek granitowych z głazów narzutowych. Tylko górna część wieży wymurowana została w XV w. z cegły. Nawa sklepiona jest kopułą z gurtami, prezbiterium ma sklepienie krzyżowe.

Bogate są dzieje tej niewielkiej świątyni. Pierwotnie był tu zapewne kościół parafialny pod wezwaniem Świętego Krzyża, być może konsekrowany w 1133 r. Obecna rotunda wzniesiona w 2. poł. XII w. do XVIII w. nosiła wezwanie św. Krzyża. W XIX w. popadła w ruinę, odrestaurowana w końcu XIX w. i w latach 20. XX w., zniszczona w 1945 r., ponownie restaurowana w latach 50. XX w.

Wnętrze surowe. Naprzeciw wejścia pusty **grób romański**, być może fundatora klasztoru. W prezbiterium kamienna mensa ołtarzowa. Na ścianie 4 stacje Drogi Krzyżowej z XVIII w., uratowane z dawnego cmentarza. Nad jedną z nich kopia zniszczonego w 1945 r. **tympanonu fundacyjnego**, z Chrystusem na tronie. Na piętrze wieży empora z dwutukowym oknem, tzw. biforium, z romańską kolumnką.

Na zakończenie zwiedzania warto udać się na zaplecze kościoła Św. Trójcy i obejrzeć znaczące **fragmenty kościoła romańskiego**: fundamenty okrągłej wieży (drugie takie są pod kaplicą św. Barbary) oraz absydy prezbiterium i naw bocznych.

Wyjazd ze Strzelna szosą nr 15 i 25, w kierunku Inowrocławia.

48 km Szlak skręca w prawo, szosą nr 62 wiodącą do Kruszwicy i Włocławka (i dalej aż do Siemiatycz na Podlasiu).

57 km WIELKI SŁAWSK

Wieś na równinnym terenie Kujaw. W okolicy dokonano licznych odkryć archeologicznych z różnych okresów. Między innymi w latach 90. XX w., w toku prac związanych z budową gazociągu jamalskiego, znaleziono celtycki kompleks świątynny z kamiennym ołtarzem, na którym składano ofiary ze zwierząt i ludzi, pochodzący z początków naszej ery. Późnobarokowy kościół z 1760 r., jednonawowy, z barokowym wyposażeniem wnętrza z XVIII w., m.in. gotycką rzeźbą NMP z XV w.

59 km **KOBYLNIKI**

Wieś nad jez. Gopło. Szosa i linia kolejowa Inowrocław–Kruszwica. Zespół pałacowy: oficyny z końca XVIII w., okazały eklektyczny pałac z 1900 r., park krajobrazowy (15,5 ha) z XIX w. W pałacu obecnie mieści się hotel. Duże gospodarstwo z fermą bydła (1975 — jedną z pierwszych w kraju) dla 500 krów.

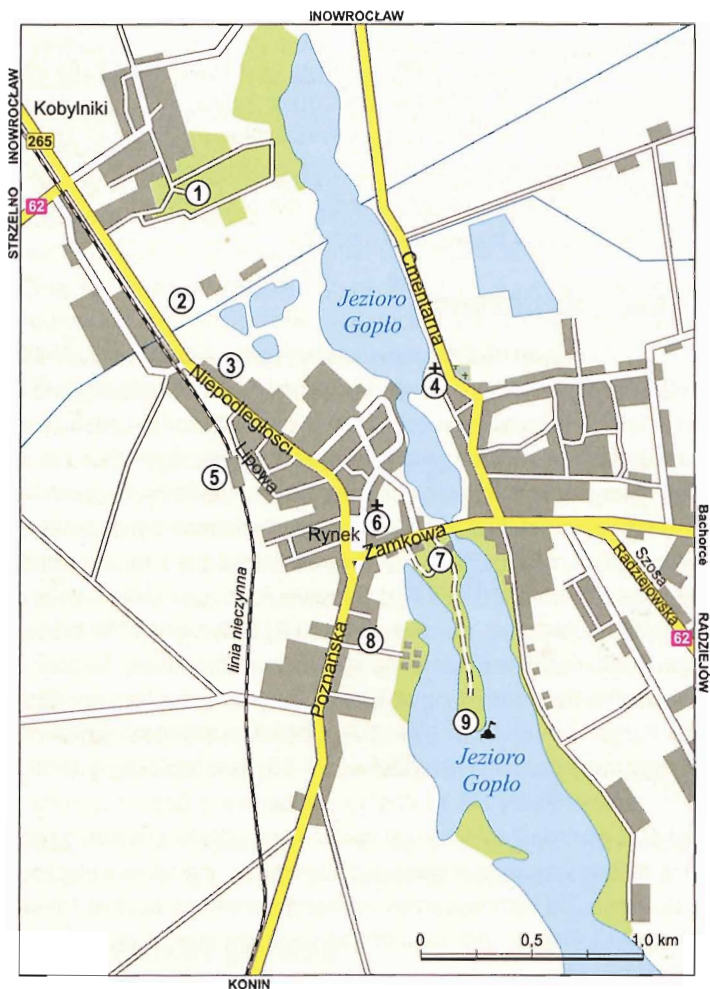
Szlak skręca w prawo, do Kruszwicy.

61 km **KRUSZWICA**

Miasto (9400 mieszkańców) na Kujawach, przy pn. krańcu Gopła. Szosy nr 62 Strzelno–Włocławek, do Inowrocławia i do Konina. Linia kolejowa Inowrocław–Strzelno–Mogilno (bez ruchu pasażerskiego). Znaczący ośrodek przemysłu spożywczego: olejarnia i fabryka margaryny, cukrownia, wytwórnia win, zakłady zbożowe.

Legendarna stolica państwa Piasta. Najstarsze wykopaliska sięgają neolitu, znaczne ślady osadnictwa pochodzą z okresu kultury łużyckiej. Główny gród istniał na Ostrowie Rzępowskim (wówczas wyspie, dziś półwyspie). Założony został ok. 500 r. p.n.e. W czasach rzymskich Kruszwica leżała na szlaku bursztynowym, biegnącym z Imperium Rzymskiego przez Bramę Morawską, Kalisz i jez. Gopło nad Bałtyk. W VIII–IX w. była stolicą państwa plemiennego Goplan. Według tzw. Geografa Bawarskiego — kroniki opisującej w IX w. m.in. tereny między Odrą i Wisłą — w państwie Goplan istniało ponad 400 grodów. Zapewne pod koniec IX w. państwo to wraz z Kruszwicą zostało włączone w obręb państwa Polan, z grodem stołecznym w Gnieźnie. Do tych wydarzeń nawiązuje powstała później legenda o Popielu i Piaście, zapisana po raz pierwszy przez Galla Anonima. Jej związki z Kruszwicą potwierdza także wersja zamieszczona w *Kronice Wielkopolskiej* z XIII w. Według tejże *Kroniki* synem Piasta był Ziemowit, synem Ziemowita Leszek (Lestko), którego synem był z kolei Ziemomysł, ojciec Mieszka I.

Na przełomie X i XI w. gród kruszwicki został poważnie rozbudowany. Po przebudowie składał się z grodu właściwego, dużego podgrodzia obronnego i podgrodzia otwartego, przylegającego od pn. W Kruszwicy krzyżowały się ważne szlaki handlowe z Poznania i Gniezna na Litwę i Ruś oraz z Kalisza do Gdańska. Była też Kruszwica

Kruszwica. Schematyczny plan miasta

- 1 — pałac-hotel w Kobylnikach, 2 — zakłady tłuszczowe, 3 — cukrownia, 4 — kolegiata św. Piotra i Pawła, 5 — stacja kolejowa, 6 — kościół św. Jadwigi, 7 — Mysia Wieża, parking, przystań statku, 8 — hotel „Gopło”, 9 — kąpielisko

poważnym ośrodkiem rzemiosła. Na podgrodziu w końcu X w. zbudowano pierwszy kościół, a w XI w. założono biskupstwo kujawskie, w 1125 r. przeniesione do Włocławka. Kruszwica została zniszczona w czasie wojny między Władysławem Hermanem i jego synem Zbigniewem. W końcu XI i na początku XII w. stała się poważnym ośrodkiem hutnictwa szkła. Przy zach. brzegu Gopła z miejscowych solanek warzono sól. Od *kruszwy* — bryły soli — pochodzi też nazwa miasta.

Przez pewien czas, do poł. XIII w., gród kruszwicki był siedzibą książąt kujawskich, która została później przeniesiona przez Kazimierza Kondratowicza do Inowrocławia. W tym czasie Kruszwica była centralną częścią terytorium, które od XII w. zaczęto określać jako Kujawy. W XIV w. nastąpił podział Kujaw na dwa województwa, inowrocławskie i brzesko-kujawskie; Kruszwica weszła w skład tego drugiego. W 1332 r. gród zdobyty został przez Krzyżaków. Nieco później, za panowania Kazimierza Wielkiego, zbudowano tu zamek. W 1422 r. Kruszwica otrzymała prawa miejskie. Ruinę miasta spowodował najazd szwedzki. Rozwój nastąpił dopiero w końcu XIX w., kiedy zbudowano cukrownię (1880), linię kolejową (1889) i szereg pomniejszych zakładów.

W latach 1952–56 wzniesiono najznacniejszy zakład przemysłowy — Kujawskie Zakłady Przemysłu Tłuszczowego, jedną z największych fabryk margaryny w kraju. Na wsch. brzegu jeziora powstało w latach 70. osiedle mieszkaniowe.

Centrum miasta znajduje się na zach. brzegu Gopła. Rynek i sąsiednie ulice mają zabudowę z XIX i XX w. Wznosi się tu kościół św. Teresy z 1922 r., nakryty kopułą. Pośrodku Rynku pomnik Ofiar II Wojny Światowej (1979). Od VI w. w pobliżu obecnego Rynku istniała osada otwarta.

Na pd. wsch. od Rynku góruje nad jeziorem **Mysia Wieża**, położona u nasady Półwyspu Rzępowskiego, wrzynającego się w jez. Gopło. Jest to pozostałość zamku wzniesionego w poł. XIV w. przez Kazimierza Wielkiego. W 1656 r. zamek zajęli Szwedzi, którzy, wycofując się, spalili go. W końcu XVIII w. ruiny zamku zaczęto rozbierać i spławiać Notecią cegły do Inowrocławia. Przetrwała tylko jedna z wież — ośmioboczna o wys. 32 m — oraz fragmenty przylegających do niej murów. W czasie przeprowadzanych w 2. poł. XX w.

prac wykopaliskowych odkryto szereg dalszych fragmentów zamku i zabytków ruchomych. W pn. części wzgórza zamkowego natrafiono na pozostałości grodu wczesnośredniowiecznego: chaty drewniane z glinianymi klepiskami i paleniskami, ulice wykładane kłodami oraz liczne sprzęty i ozdoby (m.in. paciorki szklane, ozdoby bursztynowe, naczynia gliniane, wyroby z brązu i żelaza).

Mysia Wieża stanowi główną atrakcję turystyczną Kruszwicy. Wejście po drewnianych schodach. Rozciąga się z niej rozległy widok, m.in. na Gopło i miasto. U stóp wieży znajduje się przystań statku spacerowego „Rusałka”, a w pobliżu — parking, stylowa restauracja „U Piasta Kołodzieja” oraz kioski z pamiątkami. W połowie lipca organizowany jest festyn „U Piasta i Popiela” z widowiskami historycznymi, pokazami dawnych rzemioł, inscenizacjami walk, zabawami plebejskimi i rejsami łodziami Wikingów.

Wstęp na wieżę: bilet n. 4,50 zł, u. 3,80 zł; otwarta od IV do X godz. 8.00–18.00, od IX do III godz. 8.00–16.00.

Rejs statkiem 45 min.: bilet n. 9 zł, u. 7,50 zł, dłuższy według ustaleń.

Informacje, zamówienia: tel. 052 351 53 80.

W budynku na wsch. od wieży (też z wieżą) mieści się wystawa przedstawiająca dawny zamek i plon prac archeologicznych.

Półwysep Rzępowski, ciągnący się w kierunku pd., obecnie jest zagospodarowywany jako park. Wyłonił się on z wód Gopła po obniżeniu poziomu jeziora. Na jego brzegu rozlokowano liczne przystanie żeglarskie i wioślarskie. Na pd. skraju półwyspu znajduje się kąpielisko, a w pobliżu — restauracja „Letniskowa”.

Na wsch. brzegu jez. Gopło, na wysokości Mysiej Wieży, zbudowano w 1969 r. amfiteatr XXV-lecia.

Przy pn. krańcu Gopła, na jego wsch. brzegu, na skraju zwartej zabudowy miasta wznosi się najcenniejszy zabytek Kruszwicy — romańska **kolegiata św. św. Piotra i Pawła**, której budowę, jako świątyni benedyktyńskiej, rozpoczęto prawdopodobnie w połowie XI w. Obecna powstała w latach 1120–40. Wtedy przy kościele tym istniała siedziba biskupa, w 1148 r. przeniesiona do Włocławka. Z tego powodu do dziś kościół ten nazywany jest często katedrą. W trakcie przeprowadzanych w latach 1954–56 prac restauracyjnych oczyszczono budowlę z późniejszych naleciałości, przywracając jej pierwotny, prawie czysto romański wygląd. Papież Paweł VI w 1970 r. podniósł kolegiatę kruszwicką do godności bazyliki mniejszej.

Świątynia wzniesiona została z kamieni ciosanych — granitu i piaskowca. Jest to budowla trójnawowa, bazylikowa, z nawą poprzeczną — transeptem, orientowana. **Elewacja wsch.** ozdobiona jest pięcioma półokrągłymi absydami różnej wielkości. Od zach. fasada wieżowa, niegdyś mająca dwie wieże, dziś jedną. Ścianę pd. kościoła zdobią trzy **romańskie portale** z kolumnkami i kostkowymi głowicami. Jeden z nich — w ścianie pd. — posiada tympanon z płaskorzeźbą przedstawiającą krzyż. Na zewnętrznych murach kościoła znajdują się romańskie ryty o niewyjaśnionej genezie. W pd. ścianie wieży znak krzyża wirującego — swastyki. Nawy i prezbiterium nakryte są płaskim stropem żelbetowym, obłożonym drewnem, imitującym strop istniejący w pierwszej świątyni. Niegdyś ściany kościoła pokrywała polichromia, a posadzka ułożona była z ceramicznych, pokrytych barwną glazurą płytek. W absydzie głównej okno z witrażem z ok. 1970 r. i kopia romańskiego ołtarza (1980).

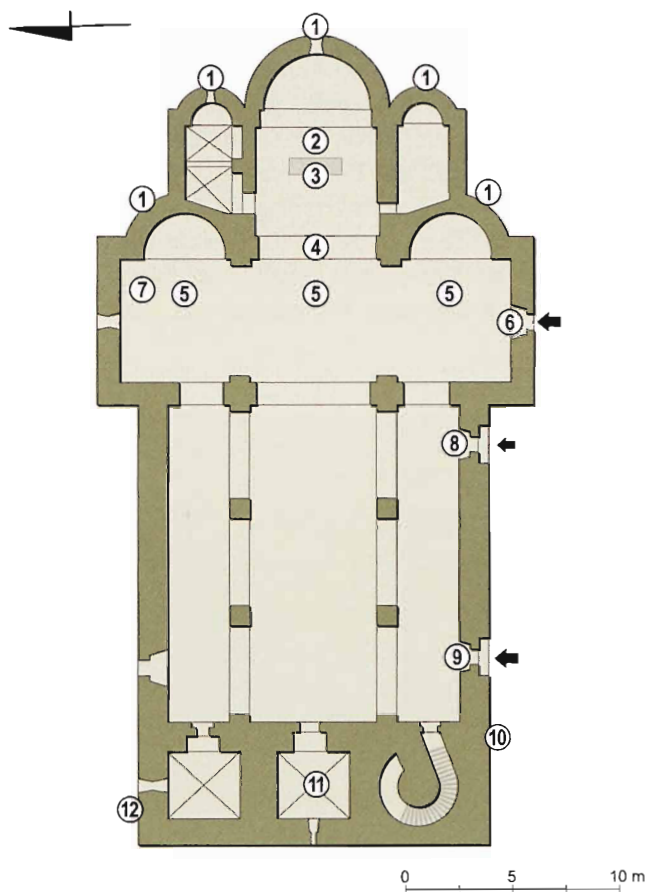
W absydach bocznych obrazy z XVII w.: w pd. Matki Boskiej Częstochowskiej malowany na desce, w pn. Świętego Krzyża. Na belce umieszczono późnogotycką **grupę Ukrzyżowania** z początku XVI w. W transepcie, od pn. romańska chrzcielnica z XII w. z nową miedzianą

pokrywą. Przy portalu wmurowana w ścianę romańska kropielnica z wrytymi na obrzeżu krzyżykami. Z barokowego **wyposażenia** kościoła z XVIII w. zachowały się intarsjowane konfesjonały i ławki. Pod emporą zach. widnieją dwie marmurowe płyty poświęcone legendarnym początkom kościoła i pierwszym biskupom kruszwickim, ufundowane w 1614 r. przez biskupa włocławskiego Wawrzyńca Gembickiego. W nawie głównej wiszą dwa okazałe **żyrandole**: mosiężny o 16 ramionach z 1643 r. i pozłacany o 20 ramionach, ofiarowany kolegiacie w 1929 r. Liczne obrazy i inne dzieła sztuki z kolegiaty kruszwickiej zdeponowano w Muzeum Archidiecezjalnym w Gnieźnie.

Na otaczającym kościół z trzech stron **cmentarzu** sporo ciekawych figur, pomników i nagrobków. Warto zwrócić uwagę m.in. na barokowe figury św. Jana Nepomucena i św. Wawrzyńca z ok. 1770 r. oraz pomnik Powstańców Wielkopolskich 1918–19.

Według legendy kolegiata kruszwicka stoi naprzeciw znajdującego się po drugiej stronie Gopła pola, na którym miała stać chata Piasta. Według innej tradycji Piast miał się urodzić we wsi Warzynowo przy pd. krańcu jez. Gopło.

Kruszwica. Kościół kolegiacki św. Piotra i Pawła. Przekrój poziomy

1 — absydy elewacji wsch., 2 — prezbiterium, 3 — rekonstrukcja romańskiego ołtarza głównego, 4 — łuk tęczy, 5 — transept, 6 — portal wejścia pd. do transeptu, 7 — romańska chrzcielnica, 8 — portal wejścia wsch. do nawy bocznej pd., 9 — portal wejścia zach. do nawy bocznej pd., 10 — cios z rytem podobnym do swastyki, 11 — dawna kaplica chrzcielna, 12 — cios z rytem gałązki

■ Jez. Gopło

Położone na pd. od Kruszwicy. Jedno z największych jezior w Polsce (11. co do wielkości w kraju). Pow. 2155 ha, szer. 0,5–2,5 km., dł. 25 km., maks. gł. 16,6 m. Bardzo urozmaicona linia brzegowa ma dł. 91 km. Brzegi płaskie, w większości bezleśne. W pd. części wrzyna się w jezioro długi na 9 km półwysp Potrzymiech. Kilka wysp o łącznej pow. 25 ha. Przez jezioro przepływa Noteć. W czasach prehistorycznych Gopło leżało na szlaku bursztynowym wiodącym z Cesarstwa Rzymskiego nad Bałtyk. W okresie

Współcześnie napisana legenda o Popielu i Piaście

Dla przypomnienia starszym, a dla zachęcenia młodszych czytelników do poznania historii krótki, komiksowy, lecz nieilustrowany, skrót legendy o Popielu i Piaście.

1. Dawno, dawno temu żyli w Kruszwicy dobry kołodziej Piast i zły książę Popiel.

2. Piast był pracowity, orał pola, hodował pszczoły, a jako że był kołodziejem, robił też koła do wozów. Żoną jego była piękna Rzepicha.

3. Popiel był złym człowiekiem: jadł, pił, chwalił się i gnębił poddanych. Miał brzydką żonę.

4. Piast i Rzepicha mieli dwie córki i syna. Gdy nadszedł czas uroczystych podstrzyżyn syna, bieda zajrzała do domu Piasta.

5. W tym czasie do Kruszwicy przybyli z daleka dwaj mężczyźni. Nie otrzymali oni gościny u skąpego Popiela. Mimo niedostatku przyjął ich Piast, u którego w sposób cudowny napełniła się spiżarnia.

6. Przybysze wzięli udział w postrzyżynach syna Piasta i przepowiedzieli mu wspaniąłą przyszłość.

7. W tym czasie w zamku Popiel przyjmował w gościnie swych krewnych. Obawiając się konkurencji z ich strony podał im zatrutą strawę i napoje.

kształtowania się państwa polskiego tereny nadgoplańskie, gęsto zasiedlone, odgrywały znaczącą rolę. Z Gopłem związane są liczne utwory literackie dotyczące tamtych czasów.

Znaczna część obszarów nadgoplańskich i samego akwenu objęta jest ochroną jako rezerwat przyrody, utworzony w 1967 r. Jezioro i jego otoczenie stanowią Nadgoplański Park Tysiąclecia, obejmujący pow. 12 640 ha. Wśród fauny wyróżniają się ptaki, gniazduje tu 150 gatunków, a łącznie stwierdzono występowanie 200 gatunków.

8. Goście Popiela pomarli. Ich ciała książę kazał wyrzucić poza zamek.

9. W ciałach tych zaległy się myszy ludożercze, które zaatakowały zamek. Popiel, uciekając przed myszami, schronił się w wieży, lecz gryzonie dotarły tam i skonsumowały złego księcia.

10. Pracowity lud wczesnokujawski postanowił w sposób demokratyczny wybrać nowego księcia. Księciem, za radą tajemniczych przybyszów (którzy byli prawdopodobnie aniołami), wybrano Piasta.

11. Piast okazał się władcą mądrym, pracowitym i sprawiedliwym, co było wielkim ewenementem w tym kraju. Rządził długo i szczęśliwie. Lud nie protestował i nie barykadował traktów.

12. Po śmierci Piasta rządy sprawował jego syn Ziemowit, później wnuk Leszko, a następnie syn Leszka Ziemowit i syn Ziemowita — Mieszko I.

13. I tak zaczęła się historia Polski. Według niektórych badaczy kolejni władcy kraju nie dorównywali mądrością i pracowitością Piastowi. Stąd kłopoty kraju: rozbięcie dzielnicowe i rozbiory oraz współczesne problemy społeczne i polityczne.

ODCINEK 3

KRUSZWICA– INOWROCŁAW– PAKOŚĆ–ŻNIN– BISKUPIN–GNIEZNO 114 km

Odcinek umożliwiający w połączeniu z odcinkami 1 i 2 odbycie dwudniowej, okrężnej wycieczki Szlakiem i zwiedzenie wszystkich ważniejszych obiektów. Bardzo urozmaicony dzięki różnorodności obiektów krajoznawczych. Początkowo wiedzie płaskimi terenami Kujaw, później przez pagórkowate i obfitujące w jeziora Pałuki. Drogi różnicowane: wojewódzkie, lokalne, ostatni odcinek z Rogowa do Gniezna to szosa nr 5 — międzynarodowa E 251.

0 km KRUSZWICA

Wyjazd z miasta szosą na pn., w kierunku Inowrocławia.

12 km TUPADŁY

Wieś nad Notecią. Według tradycji nazwy Tupadły i Przebojewice (sąsiednia wieś) nawiązują do wielkiej bitwy, jaka rozegrała się pod pobliskimi Mątwnami w 1666 r. pomiędzy wojskami królewskimi Jana Kazimierza a wojskami rokoszanina Jana Lubomirskiego. W bitwie tej poległo 400 żołnierzy Stefana Czarneckiego, walczącego po stronie króla, a łącznie zginęło ok. 4000 żołnierzy królewskich. Była to najkrwawsza bitwa w dziejach polskich wojen domowych. Miejsce spoczynku poległych ma się ponoć znajdować na terenie wsi Tupadły, według miejscowego podania żołnierze ci śpią pod ziemią, czekając na znak do powstania. W rzeczywistości nazwy tych miejscowości mają starą etymologię sięgającą czasów średniowiecza.

5 km na pn., przy szosie nr 15 do Strzelna, wieś **Markowice**. Miejscowość pielgrzymkowa. Znana od XIV w. Urodzili się tutaj Gustaw Zieliński (1809–1881), poeta romantyczny i powstaniec z 1831 r., oraz Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf (1848–1931), światowej sławy filolog, profesor uniwersytetu w Berlinie.

Barokowy zespół kościoła i klasztoru pokarmelickiego z ok. 1660 r., przebudowany w XVIII w., obecnie pod opieką misjonarzy oblatów. Sklepienie i wieża z końca XVII w., wyposażenie wnętrza z XVIII w. W klasztorze znajduje się figura Matki Boskiej Markowickiej, pochodząca z XV w., przewieziona w 1630 r. ze Strzelna, obecnie cel licznych pielgrzymek. Na dziedzińcu głazy — pomniki i tablice, poświęcone wydarzeniom historycznym oraz sławnym ludziom Kujaw.

6 km na pd. zach. (dojazd szosą lokalną) **Ludzisko**, wieś nad Notecią. Miejsce urodzenia Jana z Ludziska (ok. 1400–1450), profesora i rektora Akademii Krakowskiej, lekarza i humanisty, prekursora humanizmu w Polsce.

14 km INOWROCLAW MĄTWY

Miejscowość znana od XII w. Na początku XIII w. stanowiła własność cystersów z Łekna k. Wągrowca, później własność książęca. Obecnie dzielnica Inowrocławia, położona nad Notecią,

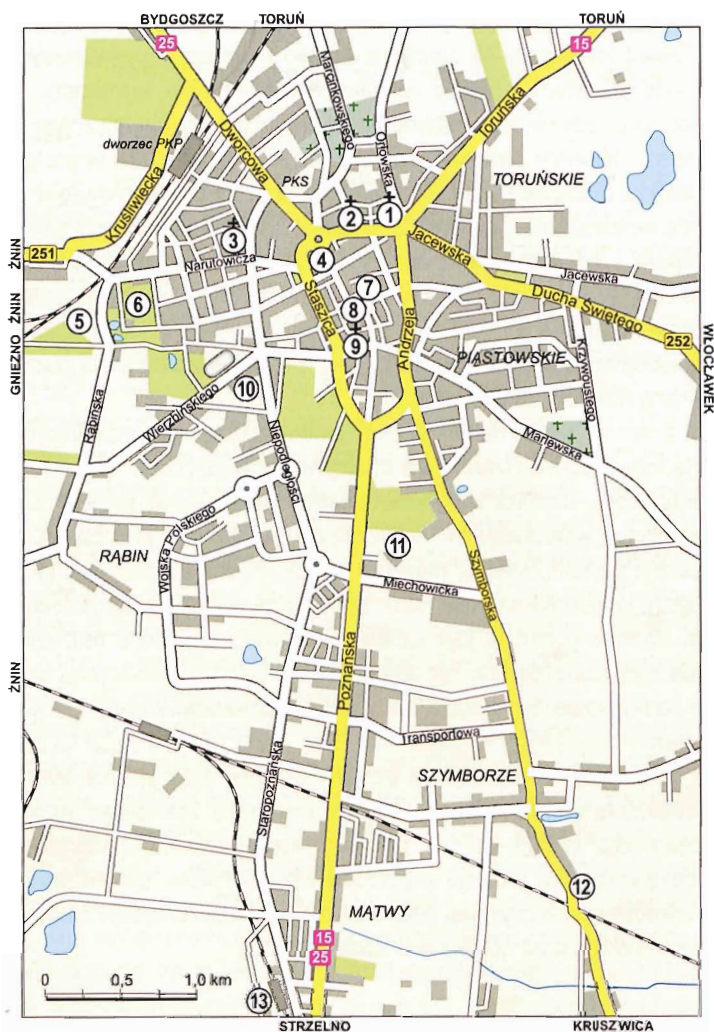
zwaną tutaj Mątwa. Znajdują się tu Inowrocławskie Zakłady Chemiczne Soda Mątwy SA, założone w 1881 r., należą do największych przedsiębiorstw tej branży w kraju. Podstawowymi surowcami do produkcji sody i innych półproduktów dla przemysłu chemicznego są wapno z kamieniołomów k. Barcina oraz sól sprowadzana w postaci solanki z okolic Mogilna i Góry. Zakłady w Mątwach produkują m.in. sodę amoniakalną, kaustyczną, oczyszczoną, kalcynowaną, chlorek wapnia, kredę strąconą i inne substancje. W pn. części Mątew, nad Notecią, wznoszą się potężne obiekty zakładów, powstałe w czasie rozbudowy w latach 1975–1979. Przy ul. Poznańskiej i ulicach sąsiednich zabudowa z końca XIX w., charakterystyczna dla osiedli przemysłowych z tego okresu.

2 km na wsch. dawna wieś **Szymborze**, dziś również przedmieście Inowrocławia. Urodził się tu Jan Kasprówicz (1860–1926), wybitny poeta, tłumacz klasyków literatury europejskiej, profesor Uniwersytetu Lwowskiego. W Inowrocławiu Kasprówiczowi poświęcone zostały: pomnik, szkoła, muzeum i ulica. Poeta ostatnie lata życia spędził w Zakopanem (na Harendzie), gdzie zmarł i został pochowany. W Szymborzu, w jego domu rodzinnym, urządzono muzealną Izbę Kasprówiczowską. Na domu oraz na szkole umieszczono tablice pamiątkowe. Szymborze jest jednym z ośrodków kultury ludowej Kujaw.

4 km na pd. wsch., nad jeziorem Szarlej, zwanym też Małym Gopłem, leży wieś **Łojewo**, miejsce urodzenia Stanisława Przybyszewskiego (1868–1927), pisarza, przedstawiciela modernizmu i dekadentyzmu, jednego z twórców Młodej Polski. Był on synem miejscowego nauczyciela. Grób Przybyszewskiego znajduje się w odalonej o 3 km od Łojewa wsi **Góra**.

18 km INOWROCŁAW

Stolica Kujaw Zach., miasto powiatowe (77 600 mieszkańców), o bogatej historii. Uzdrowisko, znaczący ośrodek kopalnictwa soli, przemysłu chemicznego, maszynowego, szklarskiego, spożywczego, duży węzeł kolejowy (magistrala węglowa Śląsk–Gdynia, linie Poznań–Toruń, do Żnina, Kruszwicy) i drogowy (szosy do Bydgoszczy, Torunia, Konina, Poznania, Wągrowca, Włocławka). Miasto

Inowrocław. Schematyczny plan miasta

1 — kościół NMP (romański), tzw. Ruina, 2 — kościół Zwiastowania NMP (neoromański), 3 — kościół św. Barbary, 4 — hotel „Bast”, 5 — tężnie, 6 — Park Solankowy, 7 — Muzeum im. J. Kasprówicza, fragment murów obronnych, teatr miejski, 8 — Rynek, 9 — kościół św. Mikołaja, 10 — schronisko „Relaks”, kryta pływalnia, hala sportowa, 11 — szpital, 12 — dom Jana Kasprówicza, 13 — hotel „Sportowy”

jest ośrodkiem szkolnictwa średniego. Znajduje się tutaj Muzeum im. J. Kasprówicza. Znacznego splendoru przysparza miastu uzdrowisko o stutrzydziestoletniej tradycji.

Osada, która później przekształcona została w miasto, istniała zapewne już w czasach wczesnopiastowskich. W dokumentach historycznych po raz pierwszy pojawił się Inowrocław w 1185 r. pod nazwą *Novo Wladislaw*. Do poł. XIII w. należał do dzielnicy mazowieckiej. W końcu XIII w. powstało księstwo kujawskie, z obronnym grodem położonym w okolicach dzisiejszego kościoła NMP. Księstwo kujawskie, podzielone przez księcia Ziemomysła w 1287 r. na księstwa bydgoskie, gniewkowskie i inowrocławskie, przetrwało do poł. XIV w. W poł. XIII w. księciem kujawskim był Kazimierz Kujawski (zm. 1267), syn Konrada Mazowieckiego i ojciec Władysława Łokietka. W poł. XIII w. Inowrocław otrzymał miejskie prawo magdeburskie. Miasto, położone opodal granic państwa krzyżackiego, często narażone było na najazdy wojsk zakonnych. W 1321 r. ogłoszono tu wyrok sądu papeskiego w sporze między Władysławem Łokietkiem i Krzyżakami.

Od poł. XIV w. Inowrocław był stolicą województwa i siedzibą starostwa. Województwo inowrocławskie obejmowało m.in. Bydgoszcz, Koronowo, Pakość, Barcin, Starą Nieszawę (dziś Podgórz — przedmieście Torunia). Miasto stanowiło własność królewską. Dla zabezpieczenia przed grabieżami, głównie krzyżackimi, w XV w. wzniesiono mury obronne i fosy. W murach były trzy bramy (Toruńska, Bydgoska i Poznańska) oraz 16 baszt. W obrębie murów znajdował się zamek. W 1458 r. Inowrocław zobowiązany był wysłać na wyprawę malborską 20 żołnierzy (tyle samo co Gniezno, Poznań wysyłał 60).

Wojny szwedzkie i zarazy zahamowały rozwój miasta. W 1772 r. zagarnęli je Prusacy — zaczął się prawie 150-letni okres niewoli i germanizacji. W 1873 r. powstała kopalnia i warzelnia soli. W końcu XIX w. Inowrocław stał się znaczącym węzłem kolejowym i ośrodkiem przemysłowym. W 1875 r. założono uzdrowisko. 5 stycznia 1919 r., po ciężkich walkach, miasto opanowali powstańcy wielkopolscy. We wrześniu 1939 r., gdy miasto opuściły regularne oddziały wojskowe, mieszkańcy zorganizowali samoobronę. W okresie okupacji na Błoniach istniał obóz pracy, w Mątwach więziono jeńców wojennych, a w Łojewie był obóz pracy dla Żydów. Inowrocław wyzwolony został 22 stycznia 1945 r.

W celu **zwiedzenia** najważniejszych obiektów krajoznawczych miasta najlepiej odbyć spacer trasą: Rynek — kościół św. Mikołaja — ul. T. Kościuszki — pl. Klasztorny — ul. Kilińskiego — ul. Średnia — kościół NMP — ul. Toruńska — ul. Solankowa — Park Zdrojowy. Długość trasy ok. 3 km, czas zwiedzania 1,5–2 godz. Przy ograniczonym czasie zwiedzania w pierwszej kolejności należy zwiedzić kościół NMP przy ul. Biskupa A. Laubitza, romański (tzw. Ruinę) i neo-romański, oraz Park Zdrojowy.

Centrum miasta, tak jak przed wiekami, skupione jest wokół Rynku. Większość zabudowy pochodzi z końca XIX w. i pocz. XX w. W przeszłości stał na Rynku ratusz ozdobiony potężną gotycką wieżą. Jej zarys utrwalono w nawierzchni placu. W budynku stojącym niegdyś na narożniku Rynku i ul. Królowej Jadwigi urodził się Henryk Fryderyk Hoyer (1834–1907), lekarz, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, histolog. Upamiętnia ten fakt tablica.

Na pd. zach. od Rynku dojście ul. Farną wznosi się **kościół św. Mikołaja**, pierwotnie drewniany, zbudowany w końcu XIII w. Po 1431 r. przystąpiono do budowy kościoła murowanego. Kilkakrotnie przebudowywany, jest obecnie późnogotycką, trójnawową bazyliką. Od zach. (od ul. Staszica) widnieje szeroki, rozczłonkowany w osiach naw gotycki szczyt schodkowy, przebudowany w XIX w. Wewnątrz gotyckie sklepienia w prezbiterium i zakrystii, nad nawami — sklepienie barokowe. Polichromia z pocz. XX w. Wiktora Gosienieckiego. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe z XVIII w. W prezbiterium barwne witraże z lat międzywojennych, przedstawiające spotkanie królowej Jadwigi z Krzyżakami oraz powstańców wielkopolskich. Część wyposażenia pochodzi z innych, już nieistniejących kościołów inowrocławskich (m.in. ołtarz boczny, epitafia). W latach 1941–45 w kościele św. Mikołaja, w ukryciu, przechowywane były relikwie św. Wojciecha przewiezione z katedry gnieźnieńskiej.

Na pn. od kościoła przy ul. św. Mikołaja **dom nr 31**, w którym w latach 1879–1880 mieszkał Jan Kasprzowicz.

Ul. Wodną do Rynku i dalej ul. Królowej Jadwigi, potem ul. Łączną do pl. Klasztornego.

Ul. Królowej Jadwigi stanowi dziś reprezentacyjną, centralną ulicę miasta. Zabudowa w większości pochodzi z przełomu XIX i XX w., niektóre kamienice mają okazałe formy eklektyczne i secesyjne.

U zbiegu ul. Królowej Jadwigi i ul. 6 Stycznia neogotycki gmach poczty z pocz. XX w. W styczniu 1919 r. w tym rejonie toczyły się zacięte walki między powstańcami wielkopolskimi i wojskami niemieckimi. Wokół pl. Klasztornego kilka godnych uwagi obiektów. Neoromański **kościół Świętego Krzyża**, dawna świątynia ewangelicka, pochodzi z 1863 r. Nieco dalej, przy ul. Kościuszki 19, jedna z najstarszych kamienic w Inowrocławiu o gotyckim zrębie murów, siedziba wagi miejskiej od XVI do XIX w.

Muzeum im. Jana Kasprowicza (pl. Klasztorny 2) gromadzi zbiory dotyczące dziejów miasta i biograficzno-pamiętkarskie, poświęcone wybitnym ludziom Kujaw Zach. (Stanisławowi Przybyszewskiemu, Janowi Kasprowiczowi, Stanisławowi Szenicowi, Stanisławowi Helsztyńskiemu), a także pamiątki po nieistniejącej dziś kopalni soli.

Muzeum czynne: wt.–pt. godz. 10.00–17.00, sob.–nd. 10.00–16.00.
Bilety: n. 4,50 zł, u. 3 zł.

Obok budynek teatru, w którym występują gościnnie różne zespoły. W sąsiedztwie teatru, przy ul. Kilińskiego, zachował się **fragment muru obronnego** miasta z XV w. W zaułku łączącym pl. Klasztorny z ul. Toruńską znajdują się odkopane w 1972 r. rozległe fundamenty kościoła i klasztoru Franciszkanów, zbudowanego w XIII w., a rozebranego w XIX w.

Ul. Toruńską i przez Skwer Sybiraków (pomnik ofiar) do kościoła NMP.

Romański **kościół Imienia NMP**, zwany Ruiną, zbudowano pod koniec XII w. z granitowych ciosów. Podanie głosi, że stoi on na miejscu pogańskiej gontyny, na pagórku zwanym niegdyś Białą Górą. Przebudowany w XIV w., później popadł wskutek pożarów w ruinę i stąd popularna jego nazwa. Odbudowany został w 1902 r., z zachowaniem reguł stylu romańskiego. Kolejne prace rewaloryzacyjne przeprowadzono w latach 50. XX w. Obecnie jest to jeden z ciekawszych zabytków romańskich w kraju. Fasada frontowa zwieńczona dwiema potężnymi wieżami, w górnej części nadbudowanymi murem ceglany (z pocz. XIII w.). Wieże ozdobione są charakterystycznymi dla architektury romańskiej podwójnymi oknami — bifieriami. Od wsch. do prostokątnej bryły kościoła przylega krótkie prezbiterium z półkolistą absydą. W ołtarzu głównym cenna **gotycka rzeźba** z końca XIV w.

Uśmiechnięta Madonna. W murach trzy skromne portale romańskie. Wnętrze proste, jednonawowe. Ciekawostką są trzy **maski** wykute w blokach granitowych, znajdujące się w murze zewnętrznym przy portalu.

Na terenie dawnego cmentarza za kościołem — **pomnik Powstańców Wielkopolskich** (Zofia Kann-Pociłowska, 1969) oraz kamień upamiętniający konfederatów barskich. Między kościołami **pomnik św. Wojciecha** (Katarzyna Bałtrusiewicz i Grzegorz Radecki, 1996).

Przy ul. Biskupa A. Laubitza, na zach. od Ruiny, zbudowano w latach 1898–1901 **kościół Zwiastowania NMP**, jedną z bardziej okazałych budowli neoromańskich w kraju. Powstał z inicjatywy ks. Antoniego Laubitza, późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego, według proj. Augusta Rincklake (dł. świątyni 73 m, szer. 23 m, wys. nawy 12 m). W 1909 r., wskutek szkód górniczych powstałych przez

zatonienie kopalni soli, oderwała się i zapadła pod ziemię ściana szczytowa nawy pn. Kościół był nieczynny do 1929 r. W 1929 r. w świątyni tej został ochrzczony Józef Glemp, urodzony w Inowrocławiu, kardynał, Prymas Polski, arcybiskup warszawski. Fronton zdobi potężna wieża (76 m), z olbrzymim oknem rozetowym oraz bogato zdobionym portalem, z tympanonem przedstawiającym pokłon Trzech Króli na tle złotej mozaiki. Wnętrze kościoła trójnawowe, z transemem, utrzymane w jednolitym stylu.

Bogaty, jednolity stylowo jest **wystrój wnętrza**. Zdobia je m.in. rzeźby wybitnego artysty wielkopolskiego Władysława Marcinkowskiego (w ołtarzu głównym, ambonie, ołtarzu św. Józefa). W prezbiterium okazała **mozaika**, dzieło artystów włoskich z wyobrażeniem Trójcy Świętej i świętych.

Ul. Biskupa A. Laubitz do ul. Królowej Jadwigi i dalej ul. Solankową na zach. do dzielnicy uzdrowskiej.

Przy narożniku ul. Królowej Jadwigi i Solankowej okazały neobarokowy budynek **hotelu „Bast”**, wzniesiony na przełomie XIX i XX w. według projektu architekta poznańskiego Tomasza Pajzderskiego. Dziś jest najbardziej wytwornym hotelem miasta.

Zach. odcinek ul. Solankowej i przylegające do niej ulice **dzielnicy uzdrowskiej** zabudowane są sanatoriami, pensjonatami i budynkami mieszkalnymi. Są to **budynki eklektyczne** (z końca XIX i z 1. poł. XX w.) i modernistyczne (z 2. poł. XX w.). Warto zwrócić uwagę na neorenesansowy pałacyk z 1896 r. przy ul. Solankowej 23 i zbudowaną w tym samym stylu willę przy ul. Solankowej 38. Na pn. od ul. Solankowej, przy al. H. Sienkiewicza, w otoczeniu zieleni stoi **pomnik Jana Kasprowicza** (Edward Haupt, 1930), zburzony przez hitlerowców, odbudowany w 1966 r.

Na sąsiednim placu wznosi się **monument** upamiętniający poległych w II wojnie światowej żołnierzy polskich i radzieckich (Z. Borowski, 1953). Opodal pomnik Obrońców Inowrocławia w 1939 r. (1984).

W bezpośrednim sąsiedztwie placu znajduje się **kościół św. św. Barbary i Maurycego**, zbudowany w latach 1927–1929 według projektu Mariana Andrzejewskiego — jeden z pierwszych w Polsce kościołów o konstrukcji żelbetowej. Jest to budowla o założeniu centralnym, nakryta kopułą. W kościele liczne tablice pamiątkowe.

Na zach. ul. Solankowa doprowadza do **Parku Solankowego**. Powstanie uzdrowiska w Inowrocławiu związane jest z istnieniem pod miastem wysadu solnego i uruchomieniem kopalni soli. Na źródła solanki natrafiono w 1835 r. w czasie wiercenia studni, na głębokości 25 m. W 1873 r. powstała kopalnia i warzelnia soli. Częste zalewanie szybów utrudniało eksploatację. Na pocz. XX w. duże zapadliska w centrum miasta zniszczyły kilka budynków. Po raz ostatni woda zagroziła górnikom w latach 50. XX w., zalewając szyb Solno II. W 1987 r. kopalnia została zlikwidowana (zatopiona) ze względu na zagrożenie dla miasta. Łączna długość jej chodników wynosiła 140 km (więcej niż długość ulic miasta), a liczba komór eksploatacyjnych dochodziła do 700. Obecnie sól pozyskuje się w kopalniach w Górze k. Inowrocławia i Przyjmie k. Mogilna. Wydobyte soli polega na jej rozpuszczeniu w wodzie w komorach eksploatacyjnych i wypompowanie na powierzchnię utworzonej w ten sposób solanki. Solankę odparowuje się następnie w warzelni i otrzymuje czystą, białą sól warzoną. Inowrocławskie Kopalnie Soli są nadal jednym z największych krajowych producentów soli kamiennej. Rocznie wydobywają jej ok. 1,3 mln ton. Solanka jest też surowcem do produkcji innych związków w zakładach chemicznych w Mątwach, Janikowie i Bydgoszczy.

Położenie miasta na dużym podziemnym wysadzie solnym sprawia, że na jego obszarze występują liczne źródła wód słonych. Pierwszy zakład kąpielowy w Inowrocławiu powstał w 1875 r. z inicjatywy dr Zygmunta Wilkońskiego. Znaczny rozwój uzdrowiska nastąpił w okresie międzywojennym. Dzisiaj należy ono do największych na nizinach w Polsce. W ciągu roku z jego usług korzysta ok. 20 000 osób.

Podstawą działalności uzdrowiska są solanki jodo-bromowe, o dużej zawartości soli potasu i magnezu oraz o znacznym stężeniu (ok. 3,2% — jedno z najsilniejszych w Europie), a także solanki gorzkie, podobne do solanek w Karlovych Varach, o stężeniu soli 0,4–1,6%. Uzdrowisko posiada liczne urządzenia do kąpeli solankowych, kwasowęglowych, tlenowych, borowinowych, zakład przyrodolecznictwa z oddziałami wodolecznictwa, wzięwalnią, oddziałem fizykoterapii i pijalnią wód mineralnych. Leczy się tu choroby gośćcowe, stany pourazowe wymagające rehabilitacji, choroby układu pokarmowego, dróg oddechowych, układu krążenia, układu nerwowego, choroby

kobiece. Od kilku lat jedną z głównych specjalności jest leczenie chorób wieku starczego (geriatria).

Centralną częścią uzdrowiska jest Park Solankowy, zajmujący obszar ok. 16 ha. Przy głównym wejściu od strony ul. Solankowej znajduje się olbrzymi zegar słoneczny. Pięknie prezentują się w okresie letnim kwietniki formowane z różnorodnych kwiatów. W parku rośnie wiele interesujących okazów drzew i krzewów. Pośrodku wybudowano muszlę koncertową, w pobliżu ustawiono popiersie Z. Wilkońskiego — założyciela uzdrowiska. Przy klubie zdrojowym stanął pomnik upamiętniający 100. rocznicę założenia uzdrowiska (1875–1975). W zach. części parku zbudowano w latach 1995–2001 **tężnie solankowe** — dwa sąsiadujące ze sobą wnętrza tworzące wielkie naturalne inhalatoria. Łączna długość tężni wynosi 322 m. Szkieletowa drewniana konstrukcja tężni wypełniona jest gałęziami tarniny, o które rozpryskuje się spływająca z góry solanka, tworząc specyficzny mikroklimat. Nad tężniami położony jest taras widokowy (widok na park i miasto).

Wyjazd z miasta szosą nr 25 w kierunku Bydgoszczy. Za wiaduktem nad torami kolejowymi skręt w lewo, szosą nr 251, w kierunku Żnina.

25 km skrzyżowanie

Szlak skręca w lewo, szosą lokalną do Kościelca.

26 km KOŚCIELEC

Wieś przy linii kolejowej Inowrocław–Żnin, 1,5 km na pd. od szosy do Żnina. Na skraju romański **kościół św. Małgorzaty**, zbudowany na przełomie XII i XIII w., jeden z pierwszych na ziemiach polskich murowanych kościołów wiejskich. Wzniesiony z ciosów granitowych, jest budowlą jednonawową z półkolistą absydą i czworoboczną wieżą. Z doby gotyku pochodzi sklepienie w prezbiterium. Renesansowy ołtarz główny i dwa boczne, bogato rzeźbione w drewnie, ufundowano na pocz. XVII w. W ołtarzu kopia obrazu Rafaela *Przemienienie Pańskie*. Ambona i chrzcielnica renesansowa z XVII w. Ozdobą nawy jest piękny, kryształowy żyrandol. W kruchcie gotycki krucyfiks z XVI w.

Z obu stron do nawy dobudowano **kaplice**, pod którymi znajdują się krypty grobowe. Renesansową kaplicę pd. zbudował w XVI w. włoski architekt Jan Quadro, znany z przebudowy ratusza poznańskiego. W kaplicy tej znajduje się duży, dwukondygnacyjny nagrobek Kościeleckich (Jana, zm. 1545, i Janusza, zm. 1559) o formach renesansowych, wykonany prawdopodobnie przez Jana Marię Padovano, Włocha działającego w Krakowie. Na przeciwległej ścianie epitafium żony Janusza — Gertrudy z polskim napisem. Ponadto na ścianach rozmieszczono tablice nagrobne właścicieli Kościelca z XIX w. oraz trzy portrety z XVIII w. Po przeciwnej, pn. stronie nawy stoi kaplica zbudowana w XIX w., będąca kopią kaplicy pd. Wewnątrz ołtarz barokowy z końca XVIII w., ozdobiony ładnymi rzeźbami, trzy portrety trumienne z XVIII w. oraz cztery z XIX i XX w.

Za kościołem od pd. rozciąga się **park krajobrazowy** (8,0 ha). Na jego terenie stoi pałac z poł. XIX w., wzniesiony w typie neorenesansowej willi. Obecnie mieści się w nim zespół szkół rolniczych. Na skraju parku, nad niewielkim jeziorkiem, zachowały się wały grodziska podkowiastego.

Wyjazd z Kościelca lokalną szosą na pn., do szosy nr 251.

32 km **PAKOŚĆ**

Miasto (5800 mieszkańców) nad Notecią, w rynnie jeziornej między jeziorami Pakoskim (1302 ha) i Mielno (179 ha). Linia kolejowa i szosa Inowrocław–Żnin, lokalna szosa do Strzelna.

Prowadzone w latach 60. badania archeologiczne nad Jez. Pakoskim wykazały, że okolica ta była stale zaludniona od wczesnego neolitu. W okresie kultury łużyckiej duży gród k. Jankowa na wyspie Jez. Pakowskiego, 3 km na pd. od obecnego miasta. Osada wzmiankowana w 1243 r. W XIII w. Pakość była obiektem walk pomiędzy książętami wielkopolskimi i kujawskimi; w 1259 r. zdobyta została przez księcia kujawskiego Kazimierza. Prawa miejskie otrzymała w 1359 r. Jako miasto prywatne należała w XV w. do znaczniejszych ośrodków innowierczych. W XVI w. własność Działyńskich, rozwój miasta. W 1769 r. rozegrała się na jej ulicach krwawa bitwa między konfederatami barskimi a Kozakami. Sławy miastu przysporzyła szkoła istniejąca od XV do pocz. XIX w. Budowa linii kolejowej,

Kanału Noteckiego i cukrowni w końcu XIX w. przyczyniła się do rozwoju miasta.

W latach 1970–1975 dla potrzeb żeglugi i rolnictwa podniesiono poziom wód w **Jez. Pakoskim** o 4,5 m, co zwiększyło jego powierzchnię z 750 do 1302 ha. W Jez. Pakoskim łączą się dwa źródłowe ramiona Noteci: Noteć Wschodnia, zwana Notecią, płynąca od jez. Gopło, i Noteć Zachodnia (Kwieciszewica), wypływająca z jez. Niedźmieł k. Skorzęcina.

W **centrum miasta** wydłużony Rynek z zabudową pierzei z końca XIX i XX w., m.in. eklektyczny ratusz.

W pn. części miasta, nad Notecią wznosi się **kościół św. Bonawentury** oo. Franciszkanów-Bernardynów, zbudowany w XVII w. z wykorzystaniem murów starego zamku. Zamek ten powstał w XIV w. na miejscu grodu. W XVII w. był w ruinie. Fasada frontowa ma skromne cechy stylu renesansowego. Wnętrze pochodzi z XVIII w. i utrzymane

jest w stylu rokokowym, na uwagę zasługuje bogaty wystrój rzeźbiarski. Nad wejściem do kaplicy Matki Boskiej (powstałej w 1680 r. na miejscu wieży zamkowej) umieszczono obraz Bartłomieja Strobla z 1648 r., przedstawiający Adorację Madonny.

Od pn. wsch. przylega do kościoła kompleks obszernych **zabudowań klasztornych** z 1680 r., później przebudowanych. Przy kościele **pomnik** upamiętniający wymarsz powstańców w 1919 r. do walki o Inowrocław (1937, odbudowany 1977). We wsch. części miasta, opodal szosy do Inowrocławia, przy ostatniej kaplicy kalwarii — Wniebowstąpienia, **głaz narzutowy** (1922) z napisem poświęconym poległym w Pakości konfederatom barskim.

W Pakości znajduje się jedyna w Wielkopolsce i na Kujawach zachowana w całości **kalwaria**. Składa się z 25 kaplic. Jej początki sięgają 1628 r. Kaplice w formach barokowych powstały w XVII–XIX w. Położone są po obu brzegach Noteci, w większości wśród kęp drzew i alejek. Pierwsza znajduje się na skraju miasta, na pn. od szosy z Inowrocławia. Do Noteci jest jeszcze 5 kaplic. Kolejne wznoszą się w pd. części miasta i największa grupa (15) w zach., po lewej od szosy do Barcina. Na wzgórzu, po prawej od szosy do Barcina, usytuowane są kaplice nr 20–25, m.in. św. Grobu i kościół Ukrzyżowania z 1661 r. W kościele wyposażenie z XVII i XVIII w. Na osi kościoła nowszy, otwarty Ogrójec, umieszczony na sztucznych skałach.

Na cmentarzu, przy szosie do Żnina, mogiła i pomnik 12 powstańców wielkopolskich (1939, odnowiony 1977).

36 km PIEHCIN

39 km BIELAWY

41 km WAPIENNO

BIELAWY-WAPIENNO-PIECHCIN

Tereny położone na pd. od szosy i linii kolejowej Inowrocław–Żnin, przy Bielawach, Wapiennie i Piehcinie stanowią jeden z największych w kraju, a zarazem największy w pn. części Polski obszar pozyskiwania i przetwórstwa skał wapiennych. Bardzo

płytko pod powierzchnią ziemi, zaledwie na głębokości kilku metrów, zalegają tu olbrzymie złoża wapieni jurajskich. Położone są one w paśmie tzw. garbu kujawsko-pomorskiego, stanowiącego część wielkiego wypiętrzenia geologicznego, ciągnącego się od południowej Polski aż do Szwecji. W kilku miejscach wzdłuż garbu występują przy powierzchni ziemi wysady solne (eksploatowane metodą górniczą w Kłodawie, a do niedawna w nieodległym od Barcina Wapnie, oraz przez wyptukiwanie solanki w okolicach Inowrocławia i Mogilna) oraz wapienne skały górnourajskie. Skały te powstały ok. 130 mln lat temu. Są one bardzo jednorodne, zawierają prawie w 100% węglan wapniowy. Stanowią doskonały surowiec do produkcji wapna budowlanego, cementu oraz są jednym z podstawowych składników przy produkcji sody. Pierwszy kamieniołom powstał w Piechcinie w 1860 r. Obecnie czynne są 2 **kamieniołomy**, w Wapienniu i Bielawach. Każdy z nich zajmuje obszar ok. 100 ha, a głębokość „dziur”,

czyli wyrobisk, wynosi do 110 m (dla porównania głębokość odkrywek węgla brunatnego w regionie Konina wynosi do 70 m).

Rocznie pozyskuje się w nich ok. 4,5 mln ton kamienia. Z masy tej ok. 1,5 mln ton kierowanych jest do zakładów sodowych w Janikowie (tu kolejna ciekawostka: transport na dł. ok. 8 km odbywa się wagonikami kolejki linowej, najdłuższej w Polsce), 1,3 mln ton przetwarzanych jest w cementowni „Kujawy”, reszta w piecach wapienniczych i na kruszywo do budowy dróg. Surowcem zainteresowane są także cukrownie i inni odbiorcy. Skąta odstrzeliwana jest od złoża za pomocą ładunków wybuchowych, a następnie wielkimi samochodami (japońskiej marki „Kamatsu” o ładowności 60 t) transportowana na powierzchnię.

Charakterystycznym elementem krajobrazu w sąsiedztwie kamieniołomów są olbrzymie hałdy nadkładu zebranego znad złóż kamienia wapiennego. Kopalnie, cementownia i zakłady wapiennicze należą od paru lat do spółki Lafarge Polska SA wchodzącej w skład wielkiego francuskiego koncernu materiałów budowlanych Lafarge o zasięgu światowym. W latach 2000–03 powstała tu, na miejscu starej, zbudowanej w latach 60. XX w., najnowocześniejsza w Polsce **cementownia**, produkująca rocznie ponad 1 mln ton cementu portlandzkiego (ok. 10% produkcji krajowej). Produkcja odbywa się w wysokiej na 165 m wieży — kolumnie. Na wieży, na wysokości 143 m, znajduje się taras widokowy (dojazd windą), z którego rozciąga się rozległy widok (m.in. na Bydgoszcz i Inowrocław). Wieża jest najwyższą budowlą w Wielkopolsce, jeśli nie liczyć masztów nadawczych radia i TV oraz kominów.

44 km **BARCIN**

Miasto nad Notecią (7900 mieszkańców), na skraju Kujaw i Pałuk. Linia kolejowa Inowrocław–Żnin. Szosy Mogilno–Bydgoszcz i Inowrocław–Żnin.

Według legendy w X w. istniała tu osada, w której zatrzymał się biskup Wojciech w swej wyprawie misyjnej do Prus. Inna legenda głosi, że w Barcinie przeprowadzono przez Noteć ciało biskupa wykupione przez Bolesława Chrobrego od Prusów. Miejscowość wzmiankowana w XV w., prawa miejskie uzyskała w 1541 r. Barcin nigdy nie

był miastem o dużym znaczeniu. Stanowił własność szlachecką, w XVI w. był skupiskiem braci czeskich, którzy prowadzili tu szkołę, mieszkańcy trudnili się rolnictwem i sukiennictwem. W 1794 r. doszło tu do potyczki między powstańcami kościuszkowskimi a wojskami pruskimi. W XIX w. rozpoczęto prymitywną eksploatację pokładów wapna, wypalanego w trzech piecach.

Z Barcinem związany jest Jakub Wojciechowski (1884–1958), „pisarz w robotniczej bluzie”. Za książkę *Życiorys własny robotnika* otrzymał w 1923 r. I nagrodę oraz Złoty Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury.

W latach 60. ubiegłego stulecia nastąpił znaczny rozwój miasta. Zbudowano m.in. nowe osiedle mieszkaniowe w pd. jego części dla pracowników Kombinatu Cementowo-Wapienniczego „Kujawy”.

Ośrodkiem starego miasta jest kwadratowy rynek, położony opodal Noteci. W neoromańskim **kościelie św. Jakuba Większego** z początku XX w. znajdują się obraz NMP z XVII w. oraz neogotyckie ołtarze z obrazami z pocz. XX w. Na cmentarzu mogiła ofiar terroru hitlerowskiego. Nad pn. częścią miasta wznosi się wzgórze (wiodą nań okazałe schody), na których według tradycji miał modlić się i głosić kazania biskup Wojciech.

7 km na pd. od Barcina, w pobliżu wsi **Szczepanowo**, leży w lesie duży głąz narzutowy, zwany „Kamiennym Domem” — ma on 13 m obwodu i 3,15 m wysokości. Podania wiążą go z karczmą i hulankami gości.

6 km na wsch. od Barcina, przy szosie do Złotnik Kujawskich, niedaleko wsi **Złotowo**, wyeksponowano odkryty w kurhanie grobowiec megalityczny z okresu kultury amfor kulistych.

50 km PTUREK

Wieś nad Jez. Wolickim (244 ha). Jezioro zajmuje pn. skraj długiej, malowniczej rynny, ciągnącej się od Gąsawy. Jego brzegi są bezleśne, w większości płaskie, trudno dostępne. Przez jezioro przepływa Noteć. Na pn. brzegu ośrodek wypoczynkowy „Zagroda zdrowia” z domkami kempingowymi, restauracją, terenami rekreacyjnymi.

Szlak skręca w prawo, drogą lokalną na pn.

54 km LUBOSTRÓŃ

Wieś na skraju doliny Noteci i niedużego kompleksu leśnego znana z okazałego pałacu i rozległego parku. Od XVIII w. do 1939 r. własność Skórzewskich. Wychowywał się tu i później, w latach 30. XIX w., często przebywał poeta Stefan Garczyński, spokrewniony ze Skórzewskimi. Zapewne pod koniec 1831 r. przybył tu na krótko Adam Mickiewicz.

Pałac dostępny: pon.–pt. w godz. 12.00–16.00, sob.–nd. 12.00–17.00 lub po uzgodnieniu. Bilety: n. 4 zł, u. 2 zł. Informacje: tel. 052 384 36 23.

Cenny zabytkowy **pałac**, zbudowany w latach 1795–1800 według projektu Stanisława Zawadzkiego. Jest to najlepiej zachowane i zarazem jedno z najlepszych dzieł tego architekta. Wzorem była sławna Villa Capra Antonia Palladia. Centrum budynku stanowi okrągła sala,

przechodząca przez wszystkie kondygnacje i nakryta kopułą. Na kopule pokrytej blachą miedzianą figura Atlasa dźwigającego kulę ziemską (dzieło Władysława Marcinkowskiego). Fronton pałacu zdobi podwójny portyk z czterema kolumnami jońskimi, podtrzymującymi trójkątny tympanon. Fasady ogrodowe (tylna i boczne) ozdobione są czterema półkolumnami z tympanonami, nawiązującymi do fasady frontowej. **Sala centralna** — rotunda — ma piękną posadzkę z różnokolorowego drewna, ozdobioną pośrodku herbami Polski i Litwy. Na ścianach cztery płaskorzeźby ze scenami z dziejów Kujaw: *Bitwa pod Płowcami*, *Królowa Jadwiga przyjmująca Krzyżaków w Inowrocławiu*, *Bitwa pod Koronowem*, *Zatwierdzenie planów budowy kanału noteckiego przez Fryderyka Wielkiego*. Pośrodku sali potężny, mosiężny żyrandol. Na lewo od sali rotundowej kilka doskonale zachowanych mniejszych pomieszczeń: małe gabinety przykryte sklepieniami beczkowymi oraz niewielki gabinet narożnikowy, nakryty kopułą z lunetami, z malowidłami przedstawiającymi symbole nauk. Autorami fresków w pałacu byli wybitni malarze Franciszek i Antoni Smuglewiczowie.

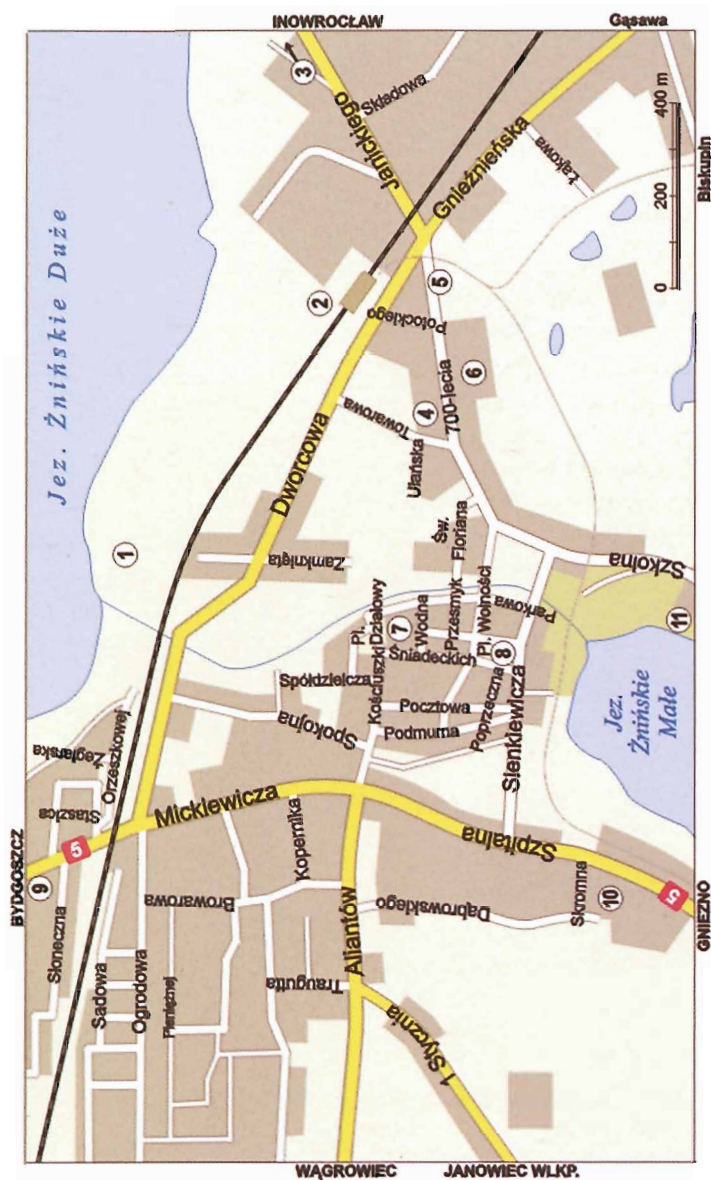
Do 1977 r. w pałacu mieścił się dom wczasowy FWP. Od 1996 r., po gruntownym remoncie, pałac stanowi ekspozycję stylowych wnętrz i mieści hotel turystyczny. W reprezentacyjnych pomieszczeniach odbywają się koncerty, pokazy, spektakle. W oficynie mieści się hotel, w stajni i wozowni — restauracja i zaplecze (informacje: tel. 052 384 46 23).

Obok pałacu znajduje się klasycystyczna oficyna, **tzw. stary pałac**, z ryzalitem i trójkątnym frontonem, a w sąsiedztwie także zabudowania dworskie, ozdobione kolumnami i gzymsami. Pałac otoczony jest pięknym **parkiem** (37 ha) o układzie regularnym, przechodzącym dalej w coraz to bardziej dzikie partie leśne. Na terenie parku rosną ciekawe okazy drzew. Na pn. od parku i pałacu zespół eklektycznych **zabudowań folwarcznych** z 2. poł. XIX w. W pn. części wsi ukończony w 1996 r. kościół św. Urszuli Ledóchowskiej. Drogi wiodące do Lubostronia obsadzone są alejami starych drzew. Na zach., za Notecią, ciągnie się pasmo wyniosłych pagórków morenowych, zwane Jabłowskimi Górami (do 152 m n.p.m.). Leży tam duży głaz narzutowy o obwodzie 11,5 m.

Dalej szlak wiedzie szosą lokalną na zachód.

55 km skrzyżowanie
Szlak skręca w lewo szosą nr 253 w kierunku Żnina.

62 km MURCZYN

Szlak wiedzie na zach. szosą nr 251.

65 km ŻNIN GÓRA

Do 1962 r. wieś, obecnie część Żnina. Gotycki **kościół św. Marcina**, którego początki sięgają XIV w. W ciągu stuleci kilkakrotnie przebudowywany. Budowla jednonawowa, w dolnej części murów układ cegieł w wątku wendyjskim. Wewnątrz na uwagę zasługują wczesnobarokowa grupa *Ukrzyżowanie* na belce tęczowej, z poł. XVIII w., późnorenesansowy ołtarz główny z 2. ćwierci XVII w., rokokowa ambona i chrzcielnica z 2. poł. XVIII w. Sprzed kościoła ładny widok na Żnin.

3 km na pn. **Januszkowo** — wieś, w której urodził się Klemens Janicki (1516–43), jeden z czołowych poetów doby odrodzenia. Studiował m.in. w Akademii Lubańskiego w Poznaniu i na uniwersytecie w Padwie. Poetę upamiętnia pomnik, postawiony we wsi (Paweł Triebler).

68 km ŻNIN

Miasto (14 100 mieszkańców), stolica regionu Pałuk, położone na Pojezierzu Gnieźnieńskim, w pagórkowatym bezleśnym terenie nad Gąsawką, na przesmyku między jeziorami Żnińskim Dużym (432 ha) i Żnińskim Małym (135 ha). Węzeł drogowy (szosa E 261, nr 5 Poznań–Bydgoszcz, Wągrowiec–Inowrocław, do Gąsawy, Janowca), linia kolejowa do Inowrocławia i wąskotorowa do Gąsawy.

◀ Żnin. Schematyczny plan miasta i okolicy

1 — relikty grodziska, 2 — stacja kolejowa, 3 — kościół w Górze, 4 — kościół farny św. Floriana, 5 — stacja kolei wąskotorowej, 6 — Muzeum Sztuki Sakralnej (sufragania), 7 — kościół poewangelicki NMP, 8 — Rynek, wieża, muzeum, hotel „Basztowy”, 9 — hotel „Martina”, 10 — szpital, pogotowie ratunkowe, 11 — dom wycieczkowy PTTK, kemping, kąpielisko

Do głównych zakładów przemysłowych Żnina należą: fabryka maszyn do obróbki drewna, łańcuchów przemysłowych oraz maszyn do piekarnictwa i cukiernictwa, a także sprzętu kwatermistrzowskiego dla wojska, m.in. kuchni polowych, wytwórnie napoi gazowanych koncernu „Pepsi Cola”, browar.

Według pewnych hipotez, najdawniejszy Żnin identyfikowany jest z grodem *Setiāwa*, umieszczonym na mapie Ptolemeusza w II w. n.e. na szlaku bursztynowym. We wczesnym średniowieczu istniał tu gród, który w XI w. stał się siedzibą kasztelanii. Obok niego funkcjonowały osady rzemieślnicze i handlowe. Pierwsza wzmianka o Żninie pochodzi z 1118 r. Prawa miejskie otrzymał w 1263 r. Do XVIII w. stanowił własność arcybiskupów gnieźnieńskich. Zniszczony przez Krzyżaków w 1331 r. i w końcu XIV w. podczas walk między rodami Grzymalitów i Nałęczów. W XV w. należał do większych miast Wielkopolski. Wielką sławę zdobyło sobie wówczas piwo żnińskie, rozprowadzane po całej Wielkopolsce. Tradycję tę kontynuuje „Żnin Browar” wytwarzający piwo „Leszek”.

W 1535 r. urodził się w Żninie Erazm Gliczner (zm. 1603) — jeden z przywódców luteranizmu w Polsce, autor pierwszej polskiej książki o wychowaniu młodzieży. W poł. XVIII w. przyszli tu na świat dwaj wybitni przedstawiciele polskiej nauki, bracia Jan i Jędrzej Śniadeccy. Jan (1756–1830), profesor uniwersytetów w Krakowie i Wilnie, był wybitnym matematykiem, astronomem, filologiem, napisał m.in. pierwszy polski podręcznik algebry. Jędrzej (1768–1838), lekarz fizjolog, chemik, profesor Uniwersytetu Wileńskiego, był twórcą polskiej terminologii chemicznej, zyskał sławę najznakomitszego lekarza swej epoki.

W okresie Wiosny Ludów w 1848 r. miasto zostało na kilka dni opanowane przez powstańców. Pod koniec XIX w. Żnin stał się węzłem kolejowym (6 linii), rozwinął się tu przemysł. W latach 1887–1975 był miastem powiatowym i jest nim ponownie od 1999 r. W czasie powstania wielkopolskiego 1918–19 należał do najbardziej wysuniętych na pn. wsch. ośrodków powstańczych, w mieście i okolicy toczyły się ciężkie walki z wojskami niemieckimi. W okresie międzywojennym ukazywało się tu kilka gazet i czasopism, m.in. tygodnik „Moja Przyjaciółka”, posiadający wśród tygodników największy w Polsce nakład.

Centrum Żnina stanowi pl. Wolności — rynek średniowiecznego miasta. Pośrodku wznosi się ceglana, gotycka **wieża** z XV w. Jest ona pozostałością dawnego ratusza. W XVIII w. w wieży mieściło się więzienie, a później archiwum miejskie. W 1962 r. utworzono tu oddział **Muzeum Ziemi Pałuckiej** z ekspozycją obrazującą dzieje miasta i sylwetki wybitnych ludzi Żnina. Muzeum znajduje się też w budynku Magistratu (dawnej siedzibie władz miejskich, zbudowanym w 1906 r.), przy pl. Wolności 1. Zbiory dotyczą historii żnińskiego drukarstwa oraz kultury ludowej. W budynku przy ul. 700-lecia 4 mieści się Galeria Ziemi Pałuckiej Mariusza Niewolskiego.

Muzea czynne: codziennie od V do IX w godz. 9.00–17.00, od X do IV 9.00–16.00. Bilety: n. 3 zł, u. 2 zł. Informacje: tel. 052 303 02 93.

Na skwerku w sąsiedztwie pl. Wolności odsłonięto w 1968 r. popiersie Jędrzeja Śniadeckiego (Alfons Karny). Przy ul. Śniadeckich 5, wiodącej z rynku w kierunku pn., umieszczono marmurową tablicę upamiętniającą miejsce, gdzie stał dom rodzinny braci Śniadeckich. Nieco dalej neogotycki **kościół poewangelicki** (1909), obecnie NMP Królowej Polski, usytuowany na miejscu dawnego klasztoru Dominikanów. Nad pd. brzegiem Jez. Żnińskiego Dużego niewielkie pozostałości grodziska oraz osady przedlokacyjnej z XIII w.

Na wsch. od rynku, przy ul. 700-lecia, stoi gotycki **kościół farny** św. Floriana. Obecna bryła budowli powstała w XV w. na miejscu świątyni romańskiej. W murach wtórnie użyto ciosów kamiennych z pierwotnego kościoła. Kościół został gruntownie przebudowany w końcu XVIII w. Pseudobarokowa wieża pochodzi z pocz. XX w. Wnętrze trójnawowe, podzielone potężnymi filarami. Całość pokryta barokowymi sklepieniami z końca XVIII w., ozdobionymi polichromią. Wyposażenie w przeważającej części z końca XVIII w. Na belce tęczowej grupa pasyjna z 1. poł. XVI w. W prezbiterium stalle pochodzące z rozebranego w XIX w. kościoła Dominikanów.

Naprzeciw kościoła dawna sufragania z XVIII w., ozdobiona portykiem wspartym na czterech kolumnach. W tympanonie herb fundatora, arcybiskupa Stefana Łubieńskiego. Od 1999 r. w sufraganii mieści się **Muzeum Sztuki Sakralnej**. Gromadzi ono dzieła sztuki sakralnej i sprzęty liturgiczne z parafii żnińskiej i parafii sąsiednich oraz

monety i medale. Część zbiorów stanowią różne darowizny i depozyty Muzeum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.

Muzeum czynne: wt.–pt. w godz. 9.00–17.00, sob.–nd. po uzgodnieniu. Bilety: n. 3 zł, u. 2 zł. Informacje: tel. 052 302 83 44.

Na skwerku przy kościele popiersie Jana Śniadeckiego (J. Kopczyński, 1968), a w sąsiedztwie — budynek Domu Kultury.

W pd. części miasta, nad Jez. Żnińskim Małym, rozciąga się **park miejski**, z muszlą koncertową i amfiteatrem oraz dwoma pomnikami: Chopina (Jakub Juszczyk — przeniesiony z parku w Marcinkowie Dolnym) i obeliskiem postawionym z okazji 700-lecia miasta. Na skraju parku ośrodek kempingowy PTTK, kąpielisko i przystanie żeglarskie.

W mieście znajduje się wiele pomników i tablic upamiętniających różne wydarzenia i osoby. M.in. przy ul. Kościuszki stoi Pomnik Walki i Męczeństwa (Józef Kopczyński, 1969) upamiętniający Powstanie Wielkopolskie 1918–19 i martyrologię ludności Żnina w latach II wojny światowej, na cmentarzu przy ul. Mickiewicza pomnik — grobowiec poległych powstańców wielkopolskich i żołnierzy Armii Radzieckiej.

We wsch. części miasta dworzec kolejowy, z którego od kwietnia do września kursują linią wąskotorową pociągi wycieczkowe do Wenecji, Biskupina i Gąsawy.

Ze Żnina wyjazd ze wsch. części miasta ul. Gnieźnieńską i dalej szosą lokalną na pd., w kierunku Gąsawy.

76 km WENECJA GÓRNA, skrzyżowanie

Wieś o rozproszonej zabudowie. Przy szosie kuźnia z 1908 r., z podcieniem. Z Wenecji Górnej dojazd do ośrodka wczasowego i kąpieliska w Łosiej Górze, malowniczo położonego na półwyspie Jez. Weneckiego.

Szlak skręca w prawo, szosą lokalną na zach.

78 km WENECJA DOLNA

Niewielka wieś, malowniczo położona między trzema jeziorami: Biskupińskim (117 ha), Weneckim (132 ha) i Skrzynka (28 ha).

Zamek w Wenecji

Zamek wznosił w końcu XIV w., w okresie walk toczonych z Grzymalitami, Mikołaj Nałęcz. Miał on także bronić Pałuki przed atakami Krzyżaków.

Stosunkowo skromne zachowane pozostałości zamku weneckiego nie dają pełnego świadectwa o jego wielkości i znaczeniu w przeszłości.

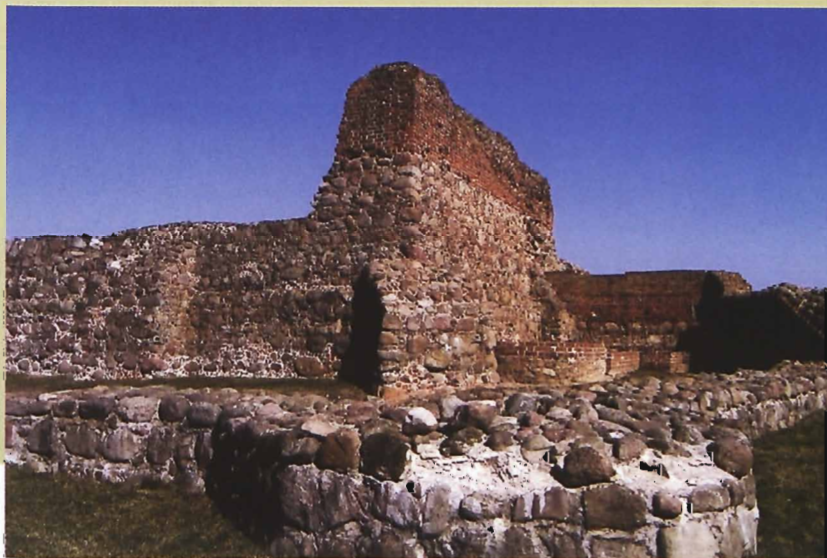
Zbudowano go na planie kwadratu, wraz z obwałowaniem ziemnym zajmował powierzchnię ok. 6000 m². Mury obronne wzniesiono częściowo z granitowych głazów narzutowych, częściowo z cegieł. W narożniku pn.-wsch. zbudowano wieżę, której lochy stanowiły więzienie. Przy wieży znajdował się wjazd do zamku, którego strzegły drewniane wrota, okute żelaznymi sztabami i żelazną kratą (broną). Prawdopodobnie wrota przesłaniał opuszczany łańcuchami most zwodzony, przerzucony nad otaczającą zamek fosą. Na brukowanym kamieniami dziedzińcu stał murowany, dwukondygnacyjny budynek zarządcy. Obok stały drewniane domy dla czeladzi i budynki gospodarcze.

Pierwotnie do obrony zamku używano broni lekkiej: kusz oraz karabeli. W 1435 r., gdy zamek stanowił własność arcybiskupów gnieźnieńskich, znacznie wzmocniono system obronny. Sprowadzony z Moraw Grzegorz z Osseku, mianowany nadwornym puszkarzem prymasa, otoczył zamek dodatkowym niskim murem na planie pięciokąta oraz wałami ziemnymi. Dla wzmocnienia systemu obrony odlano lekkie działa, zwane taraśnicami i hufnicami, przeznaczone do zwalczania sił żywych. Strzelano z nich kamiennymi kulami o średnicy od 3,4 do 25 cm. Artyleryjską obronę zamku wspomagały karabiny, zwane puszkami ręcznymi, oraz kusze i łuki.

Około poł. XV w. zbudowano na zamku kaplicę. W tym też czasie więziono w nim skazanych wyrokami sądu kościelnego księży z archidiecezji gnieźnieńskiej.

Wkrótce jednak, po zawarciu II pokoju toruńskiego z Krzyżakami i utrwaleniu polskiego panowania na Pomorzu, zamek wenecki stracił rolę strażnika północnych granic Wielkopolski. Pod koniec XV w. zaczęto rozbierać mury i przewozić cegły do Żnina na budowę budynku dla kurii. Później zaprzestano rozbiórki. Jednak czas i warunki atmosferyczne powoli niszczyły zamek aż do lat 70. XX w., kiedy to po przeprowadzeniu badań zabezpieczono resztki zamku w formie trwałej ruiny. Częściowo odtworzono dolne części murów obwodowych i zabezpieczono je przed dewastacją.

Z zamkiem w Wenecji i jego budowniczym Mikołajem Nałęczem związane są liczne legendy.

Nazwa miejscowości związana jest z malowniczym położeniem nad wodą, między jeziorami, nadał ją prawdopodobnie właściciel tych ziem, w XIV w., kasztelan nakielski Mikołaj Nałęcz. Mikołaj Nałęcz był jedną z bardziej znanych postaci w historii Pałuk. Przyłgnał do niego przydomek „diabeł wenecki”, który miał być może związek z surowymi wyrokami, jakie ferował będąc sędzią kaliskim. Z drugiej strony mógł zasłużyć sobie na ten przydomek w okresie zażartych walk między Grzymilatami i Nałęczami, toczonych w Wielkopolsce w końcu XIV w.

Kasztelan kruszwicki Mikołaj Pomian nadał osadzie w 1411 r. prawa miejskie. W końcu XV w. Wenecja podupadła, stała się małą wsią. Obecnie ożywia się latem, gdy przybywają tu turyści dla zwiedzania zamku i muzeum.

Na wsch. skraju wsi **dawny młyn** — wysoki budynek z czerwonej cegły, w którego wnętrzu znajduje się obecnie stylowa restauracja i hotel.

W centrum wsi znajduje się założone w 1972 r. **Muzeum Kolei Wąskotorowej**.

Muzeum czynne: codziennie w godz. 9.00–17.00. Bilety: n. 4 zł, u. 3 zł. Przejazd pociągiem Żnin–Gąsawa od V do IX w jedną stronę n. 6 zł, u. 5 zł; w dwie strony n. 11 zł, u. 9 zł. Informacje: tel. 052 302 51 50.

Na terenie stacji przy zbudowanej w 1894 r. linii kolejowej Żnin–Ośno zgromadzono wiele cennych eksponatów związanych z tym bardzo rzadkim dziś rodzajem kolejnictwa. W budynku stacji mieszczą się stylowa poczekalnia i kasa biletowa, obok liczne urządzenia stacyjne, znaki kolejowe, zwrotnice i rogatka. Na wolnym powietrzu stoi kilka parowozów z lat 1899–1950 oraz skład pociągu z różnego rodzaju wagonami i parowozem zbudowanym w 1928 r. dla rozstawu torów 600 mm (największego ze stosowanych w Polsce). W wagonach mieści się ekspozycja mundurów kolejarskich, narzędzi drogowych oraz wyposażenia wagonów osobowych i pocztowych. Ruchomym eksponatem muzeum jest pociąg osobowy kursujący w okresie letnim ze Żnina do Gąsawy. Jesienią linia wąskotorowa przechodząca przez Wenecję (a także przez... Rzym) służyła do niedawna do transportu płodów rolnych, m.in. buraków do cukrowni w Żninie.

Na pd., tuż za stacją wznoszą się pozostałości **zamku**.

W neogotyckim **kościele Narodzenia NMP** z lat 1869–72 wyposażenie wnętrza pochodzi częściowo z poprzedniej świątyni. Są to m.in. dwa rokokowe ołtarze boczne — w lewym znajduje się cenny obraz *Matka Boska z Dzieciątkiem* z XVIII w. według Carla Dolciego, a w ołtarzu głównym z pocz. XIX w. — gotycki obraz *Najświętsza Maria Panna z Dzieciątkiem* z XV w. Na przykościelnym cmentarzu znajduje się m.in. grób odkrywcy prehistorycznej osady w Biskupinie, Walentego Szwajcera (1907–94).

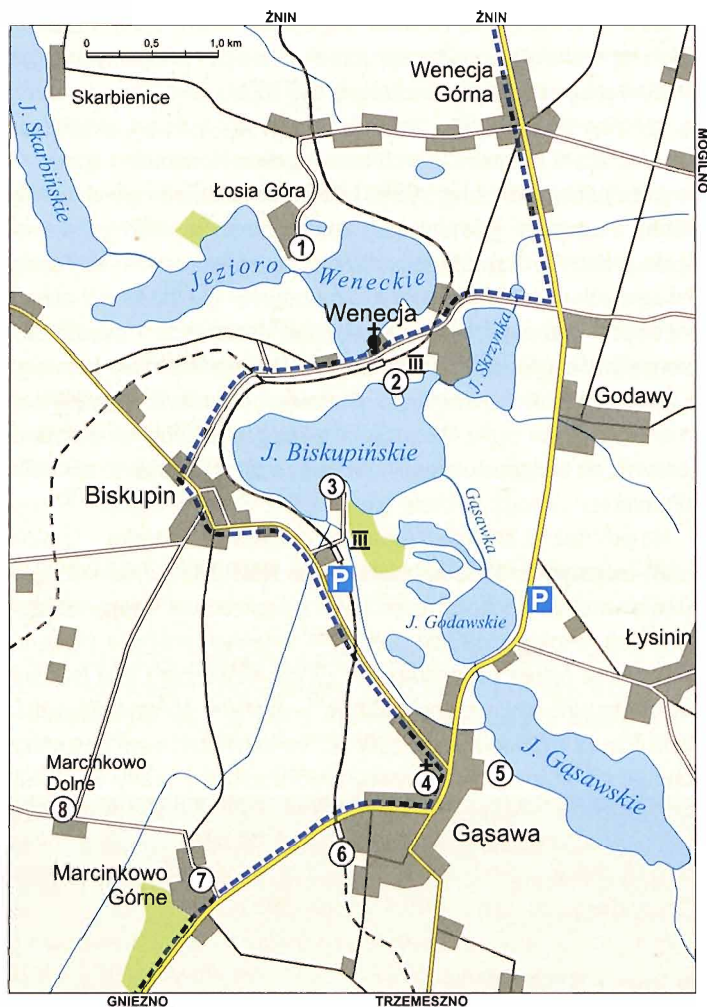
Z Wenecji trasa wiedzie lokalną szosą na zach., a potem na pd. Po lewej widoki na Jez. Biskupińskie i rekonstrukcję osady prehistorycznej w Biskupinie.

80 km BISKUPIN

Wieś. Szlak skręca w lewo, na pd. wsch., w kierunku Gąsawy.

81 km BISKUPIN WYKOPALISKA

Najbardziej znany obiekt archeologiczny w kraju, licznie odwiedzany przez turystów rezerwat archeologiczny ze zrekonstruowaną osadą prehistoryczną oraz muzeum.

Okolice Biskupina, Wenećji i Gąsawy

1 — ośrodek wczasowy na Łosiej Górze, 2 — Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenećji, 3 — rezerwat archeologiczny w Biskupinie, 4 — kościół w Gąsawie, 5 — kąpielisko, 6 — końcowa stacja kolei wąskotorowej, 7 — pomnik Leszka Białego, 8 — pomnik Giacomo Pucciniego

Muzeum czynne: codziennie w godz. 9.00–18.00, bilety: n. 7 zł, u. 5 zł; na festyn n. 10 zł, u. 8 zł.

Rejs statkiem: bilety 5 zł, czas zwiedzania ok. 1–1,5 godz., rejs 30 min.

Informacje: tel. 052 302 50 55. Parking, bary, sklepy z pamiątkami, „Karczma biskupińska” z noclegami. Informacje: tel. 052 302 50 14.

Pozostałości grodu biskupińskiego zostały odkryte przypadkowo w 1933 r. przez nauczyciela z Biskupina Walentego Szwajcera, na terenie wrzynającego się w Jez. Biskupińskie (117 ha) półwyspu, na którym jeden z rolników kopał torf. W 1934 r. rozpoczęły się tu systematyczne prace archeologiczne, prowadzone przez ekipę z Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem wybitnego archeologa prof. Józefa Kostrzewskiego. W czasie okupacji hitlerowcy zasypali teren wykopalisk, a wiele zabytków zniszczyli. Przerwane przez wojnę prace podjęto w 1946 r. pod kierunkiem prof. Zdzisława Rajewskiego. W 1950 r. uznano teren wykopalisk za rezerwat archeologiczny.

W Biskupinie odkryto i wszechstronnie zbadano największą jak dotąd w Europie osadę warowną typu bagiennej z początku epoki żelaza. Osada powstała w latach 747–722 p.n.e. (data określona na podstawie badań dendrochronologicznych) i istniała do ok. 400 r. p.n.e. Godzi się tu nadmienić, że zarówno okres powstawania grodu, jak i czas jego istnienia są przedmiotem licznych badań i dyskusji naukowych, a opinie naukowców nie są jednoznaczne. Osada zamieszkała była przez ludność kultury łużyckiej. Wykopaliska dostarczyły wiele materiału dotyczącego osadnictwa, kultury materialnej i struktury społecznej ludności tej epoki. Fragmenty zabudowy — dolne części budynków, wałów, fałochronu, ulice — znalazły się pod wodą, gdzie, odcięte od powietrza, nie uległy degradacji.

Przy rozwidleniu dróg wiodących do grodu oraz do muzeum postawiono **zagrodę pałucką** z pocz. XIX w., przeniesioną ze wsi Biskupin. W chałupie i na otaczającym ją terenie prezentowana jest ekspozycja etnograficzna.

W nowoczesnym pawilonie umieszczono stałą **wystawę *Historia Biskupina i jego okolic***. W dwóch salach można oglądać plansze oraz modele ilustrujące rozwój osadnictwa w Biskupinie i na Pałukach, a także liczne zabytki ruchome, obrazujące życie i zajęcia mieszkańców grodu. Duży model grodu daje ogólny pogląd o jego pierwotnym kształcie.

Gród biskupiński

Gród biskupiński zbudowany został na wyspie o pow. ok. 2 ha, w miejscu z natury obronnym. Dopiero w okresie późniejszym, wskutek obniżenia się poziomu wód, wyspa stała się półwyspem. Gród miał kształt owalny i zajmował całą wyspę. Otaczały go częstokół-falochron oraz wał obronny dł. 460 m i wys. 6 m, wykonany ze skrzyń drewnianych, wypełnionych gliną i kamieniami. Do wykonania falochronu użyto ok. 20 tys. pali pochodzących z ok. 4 tys. ściętych drzew. Ponad wałami górowała wieża strażnicza, u dołu mieszcząca masywną bramę. Bramę tę z ładem stałym łączył drewniany pomost dł. ok. 120 m.

Po stronie wewnętrznej wałów biegła okrężna ulica, do której dochodziło 11 ulic poprzecznych. Ulice wyłożone były drewnianymi kłodami. Stało wzdłuż nich ok. 100 drewnianych domów, z wejściami od strony pd. Wnętrze każdego domostwa dzieliło się na dwie części: izbę główną i przedsionek. W izbie głównej znajdowało się owalne palenisko, ułożone z kamieni polnych, oraz łóże — miejsce spoczynku mieszkańców. Przedsionek przeznaczony był zapewne dla trzody i bydła. Podłogi w chatach wykładano glinianą polepą. Dachy kryto trzcina. Od strony pn. połacie dachowe były bardziej strome, co sprawiało, że przy roztopach śnieg równomiernie zsuwał się z dachu. Średnia pow. domu wynosiła ok. 80 m². Mieszkało w nim ok. 10 osób. Wszystkie domy były prawie jednako- we i tak samo wyposażone. Świadczy to o tym, że wśród mieszkań- ców nie było zróżnicowania społecznego. O ważnych dla społecz- ności sprawach decydowano prawdopodobnie na wiecu, gdzie również wybierano przywódcę.

Gród biskupiński był w szczytowym okresie zamieszkanym przez ok. 1000 osób. Głównymi zajęciami mieszkańców były uprawa

roli, hodowla zwierząt domowych i rzemiosło (tkactwo, garbarstwo, ciesielka, garncarstwo, wyrób przedmiotów z rogu i kości, wykonywanie wyrobów żelaznych). Kres osadzie przyniosło prawdopodobnie podniesienie się poziomu wód jeziora i jej podtopienie. Po kolejnym obniżeniu wód jeziora istniała na półwyspie osada otwarta, a w VIII–XI w. niewielki gródek plemienny.

Obecnie zrekonstruowano część chat, wałów, ulic, pomostu oraz bramę. Z wykopalisk odsłonięte pozostały tylko fragmenty ulic, domów i bramy, widoczne w pd. części rezerwatu. Część zrekonstruowanych od podstaw domostw wyposażono w sprzęty podobne do pierwotnych.

Biskupin. Rezerwat archeologiczny

1 — rekonstrukcja bramy grodu, 2 — rekonstrukcja chat, 3 — rekonstrukcja wału, 4 — przystań statku, 5 — chata pałucka, 6 — muzeum, 7 — zagroda owiec, stodoła, 8 — zagroda koników, piece archeologiczne, 9 — wejście, 10 — kasa, kiosk PTTK, kioski z pamiątkami, 11 — pawilon gastronomiczny, 12 — kiosk „Ruchu”, 13 — toalety, 14 — administracja, pracownie, 15 — karczma

W sąsiedztwie pawilonu muzealnego znajdują się **kwatery tzw. archeologii doświadczalnej**, m.in. zagrody, w których hodowane są koniki podobne do tarpanów służących dawnym mieszkańcom grodu biskupińskiego, owce wrzosówki i kozy. Są tu także rekonstrukcje różnych rodzajów grobów, pieców garncarskich i chlebowych. Na terenie otaczającym dawny gród i przy parkingu urządzono galerię rzeźby, eksponującą plon plenerów rzeźbiarskich, odbywających się w Biskupinie od 1971 r.

Atrakcją Biskupina jest też kolej wąskotorowa, kursująca latem ze Żnina do Gąsawy, oraz statek spacerowy „Diabeł Wenecki”, kursujący po Jez. Biskupińskim.

Od 1995 r. w 2. poł. września organizowany jest przy grodzie biskupińskim **festyn archeologiczny**, w czasie którego prezentowane są różne rodzaje prehistorycznych technik produkcji, odbywają się pokazy użycia dawnych narzędzi i broni oraz widowiska kulturalne. Festyny cieszą się wielkim zainteresowaniem i są swoistymi festiwalami archeologicznymi. Każdy z nich ma określony temat przewodni: w 2002 r. „Od Popiela do Piasta”, w 2003 r. „Indianie”, w 2004 r. „Celtowie — lud Europy”, w 2005 r. „Wikingowie”, w 2006 r. „Rzymianie i barbarzyńcy”.

83 km GĄSAWA

Duża wieś, dawne miasteczko nad Jez. Gąsawskim (99 ha). Siedziba urzędu gminy.

W X w. istniał tu zapewne gród, położony przy traktach z Gniezna do Nakła oraz ze Żnina do Kruszwicy. Przy grodzie tym powstała osada targowa, od XII w. stanowiąca domenę klasztoru w Trzemesznie.

W latach 1388–1934 Gąsawa posiadała prawa miejskie. Gdy w XVIII w. szalała w Poznaniu zaraza, przeniesiono tu Akademię Lubrańskiego — pierwszą w Wielkopolsce szkołę o charakterze akademickim. Współczesną ciekawostką jest fakt, że Ludowy Klub Sportowy w Gąsawie należy do czołowych krajowych zespołów hokeja na trawie.

Do dziś zachował się dawny **układ miejski**, z dużym Rynkiem pośrodku. Część domów przy Rynku pochodzi z końca XIX w., m.in. nr 19 i 19a.

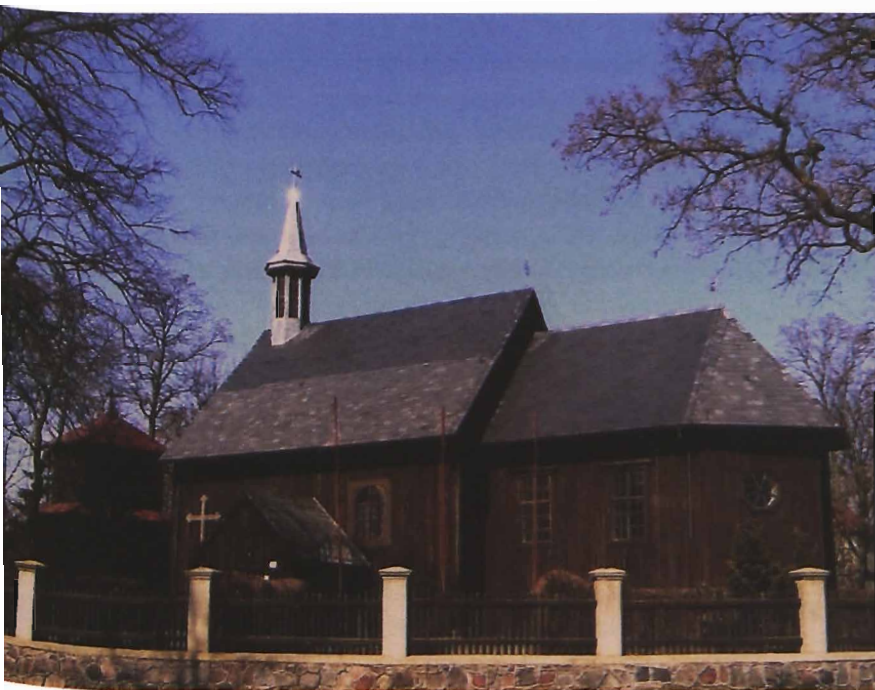
Zjazd książąt w Gąsawie

W 1227 r. książę wielkopolski Władysław Laskonogi zwołał do Gąsawy zjazd książąt w celu podjęcia kroków dla zjednoczenia kraju i podporządkowania Pomorza władzy seniora. Na zjazd przybyli: Władysław Laskonogi, książę śląski Henryk Brodaty, książę mazowiecki Konrad oraz książę sandomierski i krakowski Leszek Biały. Postanowiono zorganizować wspólną wyprawę przeciwko Władysławowi Odonicowi, panującemu w pn. Wielkopolsce, oraz podporządkować władzy księcia krakowskiego Pomorze, na którym panował Świętopełk. W czasie zjazdu Świętopełk, sprzymierzony z Odonicem, napadł na Gąsawę. W chwili napaści Leszek Biały korzystał z łaźni. Bez odzienia uciekał w kierunku Gniezna. W Marcinkowie ugodzony został morderczą strzałą. Śmierć księcia spowodowała długotrwałe walki między książętami o koronę królewską zakończone dopiero w 1295 r. koronacją Przemysła II. Zjazd książąt w Gąsawie i śmierć Leszka Białego uwiecznił na obrazie Jan Matejko, a Józef Elsner skomponował na tle tych wydarzeń operę *Leszek Biały*.

W części pn. Rynku stoi drewniany **kościół św. Mikołaja**. Świątynię wzniesiono w 2. ćwierci XVII w. jako budowlę jednonawową, zrębową. W 1674 r. była gruntownie remontowana (data na belce tęczowej), jednak niezbyt udanie, gdyż wkrótce trzeba było wzmocnić konstrukcję przez dodanie do ścian dodatkowej konstrukcji szkieletowej. Od pd. do kościoła przylega wzniesiona w 1817 r. murowana kaplica grobowa rodu Zdebińskich z sąsiadującego z Gąsawą Czewujewa.

Kościół posiada bogate barokowe **wyposażenie** wnętrza pochodzące z XVIII w. Pięć ołtarzy przeniesiono z klasztornej świątyni w Trzemesznie przed jej gruntowną przebudową. Starszym zabytkiem jest wzniesiona na belce tęczowej grupa Ukrzyżowania z XVI w. oraz manierystyczna chrzcielnica z wkomponowanymi gotyckimi figurkami apostołów.

W 1999 r. odkryto, a w następnych latach odsłonięto i zakonserwowano bogatą **polichromię**. Fragmenty pochodzą z XVII i XIX w. jednak dominująca część powstała w pocz. XVIII w. i ta została w głównej

mierze odsłonięta. Bogata ikonografia, urozmaicone kompozycje w modnej wówczas manierze iluzjonistycznej, nadają wnętrzu specyficzny klimat i wiele uroku. Między innymi na ścianach prezbiterium widnieją postacie patronów Rzeczypospolitej (św. Stanisław Kostka, św. Kazimierz, św. Wojciech), w nawie dominują wczesnochrześcijańscy męczennicy. Na prospekcie organowym malowidło przedstawiające używane w pocz. XVIII w. instrumenty muzyczne. Strop zdobią motywy roślinne: gałązki, kwiaty, owoce. Pośrodku plafon z 1947 r. (NMP i św. Mikołaj oraz kościół w Gąsawie). Swoistą galerię obrazów olejnych stanowią dzieła z XVII i XVIII w., m.in. w ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Ciekawostką są znajdujące się pod posadzką nawy, prezbiterium i zakrystii... krypty grobowe — bardzo rzadko spotykane w kościołach drewnianych.

Przy kościele drewniana dzwonnica z przełomu XVIII i XIX w. oraz plebania z 1815 r. Przy szosie do Rogowa stacja wąskotorowej Żnińskiej Kolei Powiatowej, kursującej w sezonie (IV–IX) do Biskupina i Żnina.

1 km na pn. od Gąsawy, przy szosie do Żnina, na przesmyku między jeziorami Gąsawskim i Godawskim, **parking przydrożny**, ozdobiony mozaiką przedstawiającą scenę śmierci Leszka Białego. Z parkingu ładny widok na jeziora, gród w Biskupinie i Wenecję.

Ok. 5–8 km na wsch. od Gąsawy, w rymnie polodowcowej, znajduje się kilka jezior. Wybudowano nad nimi (m.in. nad Jez. Chomiąskim oraz Jez. Oćwieckim) **kąpieliska i ośrodki wczasowe**. Poza głównym sezonem turystycznym, wiosną i jesienią stanowią one doskonałe zaplecze noclegowe dla wycieczkowiczów zwiedzających Szlak. Informacje: Gminny Ośrodek Informacji Turystycznej w Gąsawie, tel. 052 302 50 52.

Szlak prowadzi na pd. zach., w kierunku Rogowa.

85 km **MARCINKOWO GÓRNE**

Wieś na skraju doliny Gąsawki. Przy szosie **pomnik** Leszka Białego, dzieło Jakuba Juszczaka. Wykonany z betonu, przedstawia moment śmierci księcia. Pierwotnie postawiony w 1927 r, zniszczony przez Niemców, został zrekonstruowany i odsłonięty w 1973 r. (Rudolf Rogatty). Obok sylwetki Leszka Białego na koniu — postacie

wojowników, oryginalne dzieło J. Juszczyka. Na terenie parku (2,8 ha) wznosi się **dworek** z 1. poł. XVIII w., rozbudowany w XIX w., nieposiadający większej wartości zabytkowej. W kawiarni mieszczącej się we dworze znajdują się obrazy Edmunda Kapłońskiego, wykonane techniką intarsji, przedstawiające scenę śmierci księcia oraz portrety Leszka Białego i Świętopętka.

2 km na zach., w parku (6 ha) w **Marcinkowie Dolnym**, jedyny w Polsce pomnik Giacomu Pucciniego, wybitnego kompozytora włoskiego (dzieło J. Juszczyka z lat międzywojennych). Dwór z 2. poł. XIX w.

89 km GROCHOWISKA SZLACHECKIE

Wieś znana od XIV w., kiedy to stanowiła własność Porajów. W sąsiedztwie wsi prowadzone były prace archeologiczne, które dowiodły dawnego osadnictwa w tych okolicach. W niewielkim parku krajobrazowym (2,7 ha) klasycystyczny **pałac** z przełomu XVIII i XIX w. Fasada frontowa ozdobiona jest czterokolumnowym portykiem z trójkątnym tympanonem. Wnętrze w części zachowało detale klasycystyczne oraz ozdobne drzwi.

W pałacu mieści się obecnie stylowa restauracja i hotel (tel. 052 302 70 01).

Na skraju wsi ferma bydła (ok. 1000 krów), powstała w 1976 r. w systemie budownictwa rolniczego „Fermbet”.

92 km **ROGOWO** (skrzyżowanie)

Szlak skręca w lewo, na pd., szosą nr 5.

W odległości 1 km na zach. od szosy centrum dużej wsi Rogowo, siedziby urzędu gminy. Wieś leży na skraju Pałuk, na wsch. od przesmyku między dużymi jeziorami Zioło i Rogowskim, przez które przepływa Welna. Pierwotnie stanowiła własność Templariuszy, a po rozwiązaniu tego zakonu na pocz. XIV w. weszła w skład dóbr Bożogrobców jako uposażenie szpitala w Gnieźnie. Przed 1380 r. Rogowo uzyskało prawa miejskie, które posiadało do 1580 r. i w latach 1672–1934. Mieszkańcy brali liczny udział w walkach w okresie Wiosny Ludów (1848).

Pamiętką po miejskiej przeszłości jest duży, prostokątny rynek, na którym znajduje się **głaz-pomnik** (1982) upamiętniający ofiary katastrof lotniczych. Na wsch. od rynku, na przesmyku między jeziorami, wznosi się eklektyczny **kościół św. Doroty** zbudowany w latach 1828–31. Nakryty sklepieniem ostrołukowym z lunetami, wyposażenie wnętrza po części starsze, m.in.: późnorennesansowy ołtarz główny i prawy boczny, rokokowy, o bogatej ornamentacji. Polichromia z 1948 r. (Władysław Drapiewski). Przy kościele, na cmentarzu, mogiły dwóch powstańców wielkopolskich, ofiar terroru hitlerowskiego i stary dąb o obw. 470 cm. Ludowy Klub Sportowy w Rogowie należy do czołowych krajowych zespołów hokeja na trawie.

Na pd. od Rogowa rozciąga się **jez. Zioło** (249 ha, dł. 3500 m, szer. 1200 m, głęb. maks. 18 m), mające rozwiniętą linię brzegową. Brzegi zach. i pd. zalesione, pośrodku jeziora wyspa. Rzeka Welna łączy je z położonym na pn. **Jez. Rogowskim** (285 ha, dł. 3300 m, szer. 1400 m, głęb. 14 m). Jezioro to tworzy kilka długich zatok. Brzegi w większości niezalesione, porośnięte trzciną. Od pd. wrzyna się długi na 2 km półwysep. Warunki do kąpieli w obydwu jeziorach nie są dobre, woda jest zanieczyszczona, brzegi zarośnięte i dno muliste.

96 km **LUBCZ**

Po lewej Jez. Lubieckie (48 ha), po prawej wsch. kraniec jez. Zioło, sięgającego do Rogowa. Ładna okolica.

7 km na wsch. wieś **Ryszewko**. Drewniany kościół św. Marii Magdaleny z 1727 r., z bardzo bogatym wystrojem wnętrza z XVI–XIX w., m.in. w lewym bocznym ołtarzu obraz *Złożenie do grobu*, dzieło ucznia Lukasa Cranacha Starszego (1538). Przy kościele dzwonnica z 1727 r.

7 km na pd.wsch. **Gościeszyn**. Do nowego kościoła Nawiedzenia NMP z 1959 r. przeniesiono bogate wyposażenie z dawnej świątyni drewnianej, pochodzące z XVI–XIX w., m.in. cenny obraz z poł. XV w. — *Najświętsza Maria Panna w ogrodzie mistycznym* ze szkoły Dirka Bantsa.

96 km Rzeka Wetna. Granica woj. kujawsko-pomorskiego i wielkopolskiego.

100 km Szosa obwodnicą, zbudowaną w 1999 r., omija tereny nad jez. Głęboczek (14 ha, nad jeziorem kąpielisko i pole namiotowe) oraz gościniec „Drogorad” (restauracja, hotel).

101 km skrzyżowanie

1,5 km na pn. wieś **Mielno** nad jez. Mielno (26 ha). Eklektyczny pałac z pocz. XX w., mieszczący Dom Wczasów Dziecięcych. Park krajobrazowy (3,1 ha). Nad jeziorem stare dęby, najgrubszy ma w obwodzie 700 cm.

105 km MODLISZEWKO

Wieś. Murowany kościół św. Jakuba Apostoła z 1993 r., zbudowany na miejscu i na wzór drewnianego z pocz. XVIII w., który spłonął w 1988 r. Budowla jednonawowa z wieżą, większym prezbiterium i dwiema kaplicami przylegającymi z boku. Uwagę zwracają dachy, m.in. nad kaplicami, łamane, zwieńczone silnie zaakcentowanymi cebulastymi hełmami.

111 km GNIEZNO

Wjazd do miasta przez pn. dzielnicę Winiary, nową trasą obwodową, oddaną do użytku w 1997 r. Po prawej stronie duże osiedle mieszkaniowe, zbudowane w latach 70. i 80. Przed śródmieściem po lewej jez. Winiary.

114 km GNIEZNO CENTRUM

ODCINEK 4

GNIEZNO–
CZERNIEJEWO–
GRZYBOWO–
WRZEŚNIA–
GIECZ–SWARZĘDZ–
POZNAŃ
98 km

Odcinek ten stanowi alternatywną trasę przejazdu z Gniezna do Poznania z pominięciem szosy nr 5. W połączeniu z odcinkiem 1 umożliwia odbycie ciekawej, jednodniowej wycieczki obejmującej zach. miejscowości Szlaku. Trasa nieco kręta, dobre nawierzchnie dróg, niezależnie od kategorii. Drogi lokalne i droga krajowa nr 92.

0 km GNIEZNO

Wyjazd w kierunku pd.-zach. ul. J. Kostrzewskiego i w rozwidleniu linii kolejowych w prawo ul. Mnichowską. Kierunek: Czarniejewo, Środa Wlkp.

12 km PAWŁOWO

Wieś w pobliżu Lasów Czarniejewskich, przy źródłowym strumieniu Wrześnicy. Drewniany **kościół św. Marcina** z 1762 r., z barokowym wyposażeniem wnętrza.

Za wsią trasa wkracza w urozmaity kompleks Lasów Czarniejewskich.

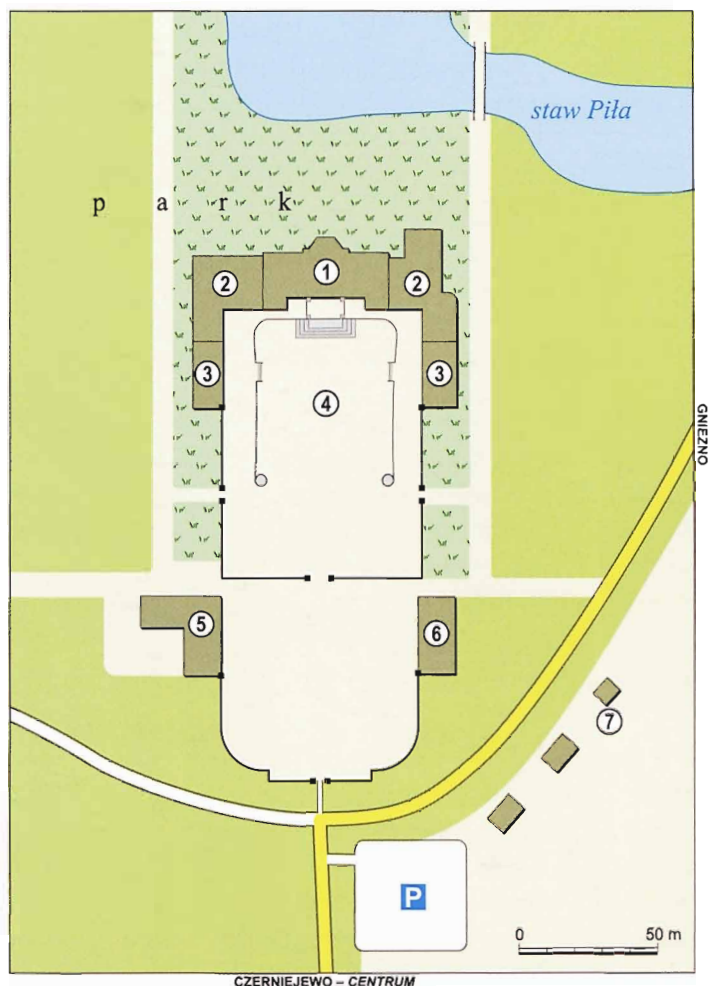
4 km na zach. (drogą polną), na skraju Lasów Czarniejewskich, **rezerwat „Wiązy w Nowym Lesie”** (2,6 ha), wielogatunkowy las z licznymi okazami wiązów (w wieku do 150 lat i o średnicy pnia do 70 cm) oraz z bogatym podszytem i runem.

15 km GORANIN

2 km na zach. (drogą polną) rezerwat „Bielawy” (19,9 ha), naturalny las dębowo-grabowy, z bogatym podszytem i runem.

18 km CZARNIEJEWO

Miasto (2500 mieszkańców) nad Wrześnicą. Niewielki ośrodek gospodarczy. Zakład sadowniczy o pow. ok. 300 ha. W pałacu oraz stajni i wozowni elegancki hotel, restauracja, bar i kawiarnia. Pierwotnie była to osada targowa przy drodze z Gniezna do Gieczy. Najdawniejsza wzmianka pochodzi z 1284 r., własność królewska. W 1385 r. Władysław Jagiełło nadał ją Sędziwojowi Pałuce, wojewodzie kaliskiemu. Prawa miejskie otrzymało Czarniejewo w XIV w. W XV i XVI w. należało do Górków, później często zmieniali właściciele. Ok. 1770 r. przeszło w posiadanie gen. Jana Lipskiego. Generał starał się o ekonomiczny rozwój miasteczka, dzięki czemu stało się ono znaczącym ośrodkiem sukiennictwa i szewstwa. Tutejszą garbarnię dzierżawił kupiec i bankier poznański, wielki mistrz łoży masońskiej w Poznaniu, Jan Klug. Generał wybudował okazałą rezydencję, położoną na pn. od miasta. W czasie Wiosny Ludów powstańcy

Czarniejevo. Zespół pałacowy

1 — korpus główny pałacu, 2 — skrzydła boczne, 3 — oficyny, 4 — dziedzi-
niec honorowy, 5 — stajnia, 6 — wozownia, 7 — obelisk na miejscu kościoła
Św. Ducha

opanowali miasto. W Powstaniu Wielkopolskim 1918-19 Czarniejewo wystawiło kompanię powstańczą, która walczyła w Poznaniu, Żninie i pod Łabiszynem. W Czarniejewie urodził się, w rodzinie miejscowego ekonoma, ks. Onufry Kopczyński (1735–1817), pedagog, nauczyciel szkół pijarskich, kształcony w Wiedniu i Rzymie, autor napisanego na polecenie Komisji Edukacji Narodowej podręcznika *Gramatyka języka polskiego i łacińskiego dla szkół narodowych w trzech częściach*.

Centrum miasta stanowi rynek z zabudową z XIX i pocz. XX w. Na zach. od rynku **kościół św. Jana Chrzciciela** z XVI w., w zrębie późnogotycki, kilkakrotnie przebudowywany. Wewnątrz najstarszym zabytkiem są drzwi z 1594 r. prowadzące z prezbiterium do zakrystii, obite żelazną blachą z herbem dawnych właścicieli miasta — Górków. W kaplicy nagrobek Zygmunta Skórzewskiego o formach neorenesansowych, według projektu Konstantego Laszczki. Na filarze nowe epitafium Jana Alkiewicza, poległego w powstaniu styczniowym, wykonane przez Marcina Rożka. Przy kościele pomnik ks. Onufrego

Kopczyńskiego, zrekonstruowany w 1955 r. po zniszczeniu przez hitlerowców (pierwotnie postawiony został w 1876 r.).

Szeroka aleja prowadzi od kościoła do dawnej rezydencji właścicieli miasta — **klasycystycznego zespołu pałacowego**. W połowie długości alei most z balustradą kamienną z pocz. XIX w. Neoklasycyza brama zamyka przeddziedziniec, po bokach którego wnoszą się wozownia i stajnia, zbudowane w 1779–80 r. (obecnie m.in. hotel i stylowa restauracja). Dalej znajduje się dziedziniec honorowy z dwiema oficynami. Miejsce centralne zajmuje piętrowy pałac, z dwoma krótkimi skrzydłami po bokach i czterokolumnowym portykiem na osi, zbudowany w latach 1770–80. W latach 1926–28 dobudowano nowe skrzydło, łączące pałac z prawą oficyną, a w 1981 r. skrzydło łączące z lewą oficyną. W latach 1980–84 pałac został gruntownie odrestaurowany. Wnętrza, wyposażone w stylowe meble i detale architektoniczne, udostępnione są zwiedzającym. Zwiedzanie po uprzednim zgłoszeniu. Przy pałacu rozciąga się rozległy park (25,3 ha), początkowo francuski, później przekomponowany na angielski, ze stawami i różnorodnym starym drzewostanem. W głębi parku dawna bażantarnia z pocz. XIX w., odrestaurowana na ośrodek myśliwski.

W pałacu czarniejewskim 3 czerwca 1997 r., z okazji wizyty Ojca Św. w Gnieźnie, odbyło się spotkanie prezydentów Litwy, Niemiec, Słowacji, Węgier i Polski przybyłych na zaproszenie Aleksandra Kwaśniewskiego.

W dniu 27 kwietnia 2000 r. w pałacu odbyło się spotkanie premiera RP Jerzego Buzka z kanclerzem Niemiec Gerhardem Schroederem, przybyłych na obchody tysiącletniej rocznicy Zjazdu Gnieźnieńskiego.

Wyjazd z Czarniejewa szosą na pd., w kierunku Wrześni.

23 km NOSKOWO

Wieś, skrzyżowanie. Skręt w lewo, na wsch., szosą lokalną w kierunku Gniezna.

29 km GULCZEWO

Wieś. Szlak przecina szosę nr 15 Gniezno–Września. Pałac i park (9 ha) z końca XIX w. Duże sady.

34 km GRZYBOWO

Wieś w płaskiej, bezleśnej okolicy. Drewniany **kościół św. Michała Archanioła** z 1757 r., kryty gontami, wyposażenie wnętrza, m.in. 3 ołtarze z pocz. XIX w. Na cmentarzu znajduje się ciekawa budowla: kaplica wzniesiona w formach wczesnoromańskich na wzór świątyni św. św. Feliksa i Adaukta powstałej w X w. na Wzgórzu Wawelskim w Krakowie. Grzybowska **kaplica** zbudowana została w latach 1936–38 sumptem ówczesnych właścicieli wsi — Lutomskich.

Przed dworem-pałacem z XIX w. Lutomscy postawili w latach 30. XX w. kopię **posągu Światowida**.

We wsch. części wsi, nieopodal szosy do Wrześni, w dolinie strumienia Struga położone jest jedno z największych w Wielkopolsce, dobrze zachowane **grodzisko** wczesnośredniowieczne z IX–X w. Prowadzone w ostatnich latach prace archeologiczne odkryły wiele zabytków z czasów istnienia grodu, z okresu przed powstaniem państwa polskiego. Prace są kontynuowane. Część znalezisk jest eksponowana w muzeum we Wrześni.

W 2002 r. na terenie grodziska za sprawą obecnego właściciela, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, postawiono zabytkową

drewnianą chałupę z pocz. XIX w. z Dziekanowic k. Gniezna. Stanowi ona bazę dla archeologów prowadzących badania.

Część z wykopanych na grodzisku w Grzybowie zabytków prezentowana jest w muzeum we Wrześni. Znajdują się tam zrekonstruowane naczynia gliniane, ozdoby, elementy uzbrojenia oraz przedmioty codziennego użytku wykonane z kości, poroża, różnych metali, kamienia, drewna czy gliny. Na szczególną uwagę zasługują wspomniane już arabskie dirhemy, srebrne monety będące częścią znalezione go skarbu, w którego skład wchodziły też różne ozdoby. Na wystawie można oglądać również makietę grodu, pozwalającą choć w przybliżeniu określić jego rzeczywistą wielkość.

Towarzystwo Przyjaciół Grodu w Grzybowie organizuje corocznie w przedostatnią sobotę i niedzielę sierpnia **Ogólnopolskie Zjazdy Wojowników Słowiańskich** z bogatym programem, m.in. turniejami wojów, pokazami dawnych rzemiosł i jadała, weselem słowiańskim oraz zabawami plebejskimi. Z grodziskiem jest związana Drużyna Książęca Grodu Grzybowskiego występująca na licznych turniejach wojów oraz rycerzy w kraju i zagranicą.

Przejazd szosą lokalną na pd. zach., do Wrześni.

Gród w Grzybowie

Gród w Grzybowie powstał ok. 915–935 r. w dwóch etapach: w pierwszym jako mały gródek o średnicy ok. 80 m w części pn.-zach. grodziska; w drugim jako gród w kształcie obecnego grodziska. Rozkwit grodu trwał bardzo krótko, bo tylko do 2. poł. X w.

O jego bardzo dużych rozmiarach świadczy zachowane grodzisko, którego powierzchnia wraz z wałami wynosi 4,7 ha, a obszar wnętrza 2,3 ha.

Pierwsze prace archeologiczne prowadzono w latach 70. XIX w. W końcu XIX w. znaleziono srebrny skarb ukryty w glinianym naczyniu. W latach 30. XX w. badał grodzisko Olgierd Brzeski, wówczas gimnazjalista, przebywający w gościnie u właścicieli Grzybowa Lutomskich. Brzeskiego tak zafascynowało grodzisko, że w 1991 r. przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk powołał Fundację Brzeskich, której celem jest finansowanie badań archeologicznych. W 2000 r. powstało Towarzystwo Przyjaciół Grodu w Grzybowie, które stawia sobie za zadanie wspieranie badań, popularyzację ich wyników oraz zagospodarowanie terenu dla potrzeb ruchu turystycznego.

W wyniku dotychczasowych prac przebadano ok. 10% powierzchni grodziska. Znaleziono kilka tysięcy różnego rodzaju zabytków, m.in. ułamki z ceramiki (z których udało się zrekonstruować kilkadziesiąt naczyń), wiele wyrobów z kości (szydła, igły, groty strzał), kamienia (oselki, przęśliki), drewna (strzała, fragment koła), żelaza (noże, szpile) i metali kolorowych (ozdoby ze srebra, ołowiu). Sensacją było odkrycie w 1999 r. prawdopodobnie kolejnej części skarbu odnaniezonego w XIX w.: prawie 700 fragmentów monet i 150 ozdób. Monety to dirhemy arabskie pochodzące z okresu od VIII w. do poł. X w. W 2003 r. odnaleziono na terenie grodziska cenny pierścień wikingów wykonany z brązu. Znalezisko to pozwala na przypuszczenia, że w grodzie służyła drużyna wikingów, być może jako straż rezydującego tu księcia.

Ustalono też konstrukcję wałów i rodzaj zabudowy wnętrza grodu. Gród otoczony był potężnym wałem o konstrukcji skrzyniowej, wzniesionym w dwóch etapach. Jego szer. u podstawy wynosiła

ok. 27 m, wys. sięgała 16 m (dziś to byłaby wysokość pięciopiętrowej kamienicy), obecnie zachowane wały mają wys. do 9 m. Do budowy wałów użyto ok. 60 tys. m³ drewna, w większości dębowego oraz ok. 85 tys. m³ ziemi (dziś materiał ten musiałoby transportować ok. 20 tys. ciężkich samochodów np. marki „Tatra”).

W wałach znajdowały się dwie bramy-wieże, główna od strony wsch. i boczna od strony pn. Na terenie grodu istniał wał wewnętrzny, dzielący go na dwie części (gród główny i podgrodzie). Konstrukcja wałów była taka sama jak w później powstałych grodach w Gieczu, Gnieźnie i Poznaniu.

Wnętrze grodu było zabudowane drewnianymi domami, odkryto m.in. relikty kuźni. Gród zamieszkały był przez ok. 1000 osób, tj. 7 razy więcej osób niż liczy Grzybowo obecnie. Charakter znalezisk, m.in. uzbrojenia i ozdób, dowodzi wysokiego statusu mieszkańców oraz prowadzenia przez nich handlu dalekosiężnego. Z racji wielkości i centralnego położenia w państwie piastowskim gród spełniał bardzo ważną rolę. Badania prowadzone w kolejnych latach odsłonią zapewne wiele tajemnic tego miejsca.

Gród prosperował do drugiej poł. X w. Z końcem okresu świetności Grzybowa wiąże się powstanie silnego ośrodka osadniczego w Gnieźnie. Być może mieszkańcy Grzybowa w związku z podniesieniem się poziomu wód w rzece Struga i podtopieniem grodu przenieśli się na pagórkowaty teren dzisiejszego Gniezna. Pozostaje to w sferze przypuszczeń, podobnie jak przyjście na świat w Grzybowie Ziemomysła, ojca Mieszka I.

Gród w Grzybowie istniał do poł. XI w., później został opuszczony, a z czasem jego wnętrze zostało zamienione w... pola uprawne.

Znacznie późniejsze są zapiski o Grzybowie znalezione w dokumentach, pochodzą bowiem z XIV w. Wtedy to wieś należała do członków rozgałęzionego rodu wielkopolskiego Bylinów Szreniawitów o dość frapujących nazwiskach... Grzyb i Wódka. Od obu nazwisk utworzono nazwy wsi — Grzybowo i sąsiedniej Wódki.

41 km WRZEŚNIA

Miasto powiatowe na Równinie Wrzesińskiej, nad rzeką Wrześnicą, 28 600 mieszkańców. Węzeł drogowy: autostrada A2 (docelowo Berlin–Warszawa), drogi krajowe nr 15 Jarocin–Gniezno, nr 92 Konin–Poznań. Ośrodek przemysłowy.

W 1256 r. wzmiankowana wieś szlachecka Porajów. Miasto powstało w węźle szlaków handlowych z Kalisza, Pyzdr i Łęczycy do Poznania i Gniezna. Prawa miejskie przed 1357 r. W XV w. jedno z większych miast Wielkopolski, na wyprawę malborską (1458) wysłało 15 żołnierzy. W XVI w. znaczny ośrodek rzemiosła, w 1656 r. miasto spalone przez Szwedów. Podczas powstania w 1848 r. jeden z czterech obozów powstańczych. Kosynierzy wrzesińscy walczyli w Miłosławiu i pod Sokołowem. Po upadku powstania — okres pracy organicznej, powstanie polskich placówek gospodarczych i organizacji kulturalnych.

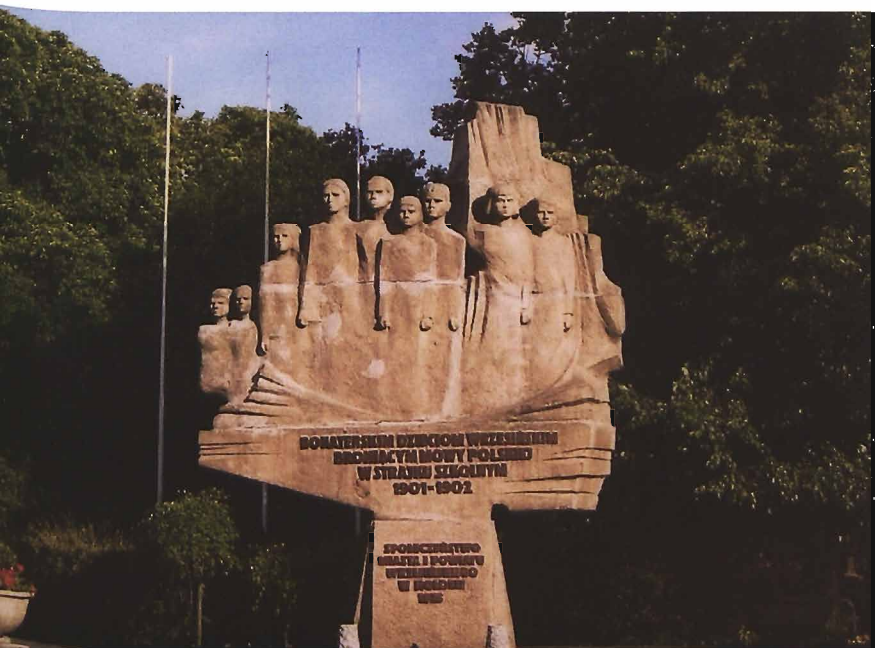
W 1901 r. głośny w świecie strajk szkolny, gdy rząd pruski wprowadził przymus nauczania religii w języku niemieckim. Strajkowało 118 dzieci. Nastąpiły aresztowania i proces w Gnieźnie. W latach 1906–07 strajkowało 230 dzieci, za przykładem Wrześni poszły inne miasta, strajk objął całą Wielkopolskę, część Pomorza i Śląska. W dniu 28 XII 1918 r. Września zrzuciła jarzmo pruskie, jej powstańcy pomagali w oswobodzeniu Witkowa, a 31 XII 1918 r., spiesząc na pomoc Gnieznu, rozbili Niemców pod Zdziechową. Później walczyli pod Żninem, Szubinem i Rynarzewem. Na początku okupacji krwawe egzekucje Polaków w podmiejskim lasu Dębina.

W 1976 r. geolodzy wywiercili pod Wrześnią jeden z najgłębszych w kraju otworów geologicznych (wówczas najgłębszy), ma on 5904 m. Na tej głębokości panuje temperatura ok. 200°C i ciśnienie ok. 70 MPa (700 atmosfer).

Ośrodkiem miasta jest kwadratowy **Rynek**. Ze starszej zabudowy w centrum wyróżniają się: neogotycki **ratusz** z końca XIX w., okazały czterokondygnacyjny gmach (1906) w formach renesansu gdańskiego, pod nr 15 kamienica secesyjna trzykondygnacyjna z 1907 r. Z Rynku na pd. wychodzi ul. Sienkiewicza, na jej przedłużeniu, przy ul. Harcerskiej **pomnik Dzieci Wrzesińskich**: 9-osobowa grupa figuralna dłuta J. Sobocińskiego, odsłonięta w 1975 r. Na przedłużeniu

ul. Harcerskiej położona jest dzielnica Opieszyn, dawna siedziba właścicieli miasta. W parku (dziś noszącym imię Dzieci Wrzesińskich) z XVIII w. stary drzewostan. Przed szkołą — pomnik Tysiąclecia im. Dzieci Wrzesińskich (1961) — **pomnik Marii Konopnickiej** (M. Welter, J. Stasiński, 1979). Przy krótkiej ul. Dzieci Wrzesińskich, wychodzącej z Rynku na pn., w budynku starej szkoły znanej ze strajku w 1901 r. — **Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich**. W muzeum odtworzono m.in. izbę lekcyjną z autentycznym wyposażeniem z czasu strajku. W ekspozycji podkreślono udział mieszkańców ziemi wrzesińskiej w walkach narodowowyzwoleńczych. Godna uwagi kolekcja kos powstańczych. W muzeum prezentowany jest też plon prac wykopaliskowych w Grzybowie (patrz Grzybowo).

W pobliżu muzeum **kościół farny Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława**, trzynawowy z ok. XV w., przebudowany m.in. w 1881 r. według proj. Zygmunta Gorgolewskiego. Od zach. ciężka wieża podparta wysokimi szkarpami schodkowymi. Wewnątrz z pierwotnego budynku zachowany tylko gotycki łuk tęczowy. Nad prezbiterium i nawą środkową strop kasetonowy, w nawach bocznych sklepienia krzyżowe. Na ścianach prezbiterium malowidła *al tempera* treści

religijnej i malowidła olejne ze scenami z historii Polski (koniec XIX w.). Ołtarz główny późnorenesansowy o bogatej dekoracji snycerskiej z ok. 1640 r. i obraz Wniebowzięcia Matki Boskiej z 1641 r. W kruchcie pod wieżą witraż M. Turwida z 1935 r. poświęcony dzieciom wrzesińskim.

Przy ul. Gnieźnieńskiej stary **cmentarz parafialny** stanowiący świadectwo patriotyzmu mieszkańców ziemi wrzesińskiej, jej udziału w walkach o wolność. Na prawo od wejścia wspólny grób kosynierów poległych w bitwie pod Sokołowem 2 V 1848 r. i grób gen. Romana Abrahama (1891–1976), dowódcy Wielkopolskiej Brygady Kawalerii i grupy operacyjnej kawalerii w Armii „Poznań” (grupa po bitwie nad Bzurą przebiła się do Warszawy i wzięła udział w obronie stolicy). W głębi cmentarza wspólna mogiła powstańców wielkopolskich z lat 1918–19 i mieszkańców zabitych w czasie nalotu bombowców hitlerowskich we wrześniu 1939 r. Przy końcu głównej alei pomnik i zbiorowa mogiła pomordowanych w czasie okupacji hitlerowskiej. Żołnierzom wrzesińskiego 68. Pułku Piechoty, obrońcom ojczyzny w wojnie obronnej 1939 r., postawiono pomnik w mieście przy ul. Słowackiego.

Na przedmieściu Lipówka, przy tzw. starej szosie do Poznania, w latach 60. utworzono zalew na Wrześnicy (26 ha, dł. 3 km). Nad jeziorem kaplica drewniana z 1664 r., nakryta dachem gontowym o szerokim okapie.

2 km na pn. **Sokołowo**, wieś przy szosie do Gniezna. 2 V 1848 r. powstańcy wielkopolscy pod wodzą płk. Ludwika Mierostawskiego stoczyli tu zwycięski bój z przeważającym liczebnie wojskiem pruskim. W pierwszej fazie bitwy Prusacy otoczyli wieś i mordowali kosynierów. Gdy nadeszła noc, zostali pobici i w popłochu uciekli do Gniezna. Wobec zapadającej ciemności powstańcy zaniechali pościgu. Poległych pochowano w mogiłach zbiorowych w Sokołowie i we Wrześni. Na polu bitwy ustawiono (1852) pomnik kamienny z pługiem i mieczem na krzyż. Przez okres okupacji hitlerowskiej pomnik był ukryty. W 60-lecie strajku szkolnego we Wrześni został ustawiony na znacznie podwyższonym kopcu.

Wyjazd z Wrześni szosą nr 92 w kierunku Poznania. Odcinek tej szosy z Wrześni do Poznania jako pierwszy w Wielkopolsce został w 1974 r. przebudowany na dwujezdniową drogę ekspresową.

47 km **PODSTOLICE**

Przy drodze, w lesie po prawej hotel, restauracja, parking.

51 km **GIERŁATOWO**

Po prawej olbrzymia ferma brojlerów (1981). W kilkunastu pawilonach rocznie „produkowane” jest ok. 7 mln brojlerów (kurcząt rzeźnych).

53 km **NEKLA**

Najmłodsze miasto Wielkopolski (3200 mieszkańców), prawa miejskie otrzymało ponownie 1 stycznia 2000 r., wcześniej posiadało je w XVIII w. (pozostałością po tym okresie jest wydłużony plac rynkowy). W powstaniu wielkopolskim 1918–19 ochotnicy z Nekli walczyli pod Szubinem i nad Notecią. Polegli pochowani zostali we wspólnej mogile na miejscowym cmentarzu. W latach 1941–44 był tu obóz pracy przymusowej dla Polaków i Żydów, zatrudnionych przy przebudowie linii kolejowej z Poznania do Warszawy. Na miejscu obozu, przy drodze do Środy Wlkp., umieszczono upamiętniającą go płytę.

Kościół św. Andrzeja Apostoła, neoromański z 1900 r., trzynawowy, z kopułą nad nawą środkową, ostatnio z pietyzmem odnowiony. W fasadzie kamienna grupa pasyjna dłuta Władysława Marcinkowskiego. Wewnątrz wyposażenie z poprzedniego kościoła drewnianego: trzy barokowe ołtarze, rokokowa ambona i chrzcielnica. W głównym ołtarzu obraz *Ofiarowanie w świątyni* z XVIII w. Witraże z Monachium. **Park dworski** (11,2 ha), pierwotnie o założeniu regularnym, przekomponowany w XIX w., obecnie ze stawami i kanałami. Stary drzewostan liściasty i iglasty, krajowy i egzotyczny, z pomnikowymi dębami — obwód najgrubszego wynosi ok. 6 m.

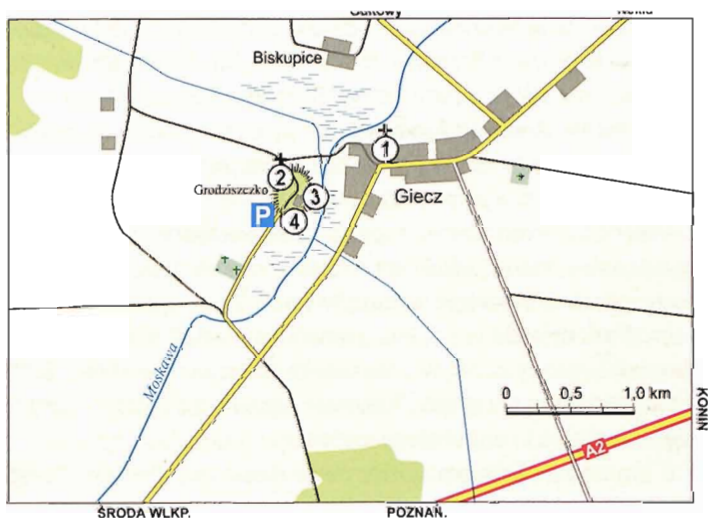
8 km na pd. **Targowa Górka**. Wieś mająca od poł. XIV do poł. XIX w. prawa miejskie. W latach 1812–23 mieszkał tu gen. Amilkar Kosiński, współtwórca Legionów Polskich we Włoszech. W 1922 r. prochy generała zostały przewiezione do Krypty Zasłużonych w kościele św. Wojciecha w Poznaniu.

Z Nekli Szlak prowadzi szosą lokalną na pd., w kierunku Środy Wlkp.

61 km GIECZ

Niewielka wieś w falistej, bezleśnej okolicy nad rzeką Moskwą. Na przełomie X i XI w. istniał tu jeden z najważniejszych w kraju grodów książęcych.

W 1948 r. rozpoczęto w Gieczu systematyczne badania archeologiczne. Kierował nimi dr Bogdan Kostrzewski. Odstoniono kilka dymarek — prymitywnych pieców hutniczych do wytapiania żelaza, ławę fundamentową niedokończonego zespołu pałacowego, groblę i most między grodem i podgrodziem, a także bardzo wiele zabytków ruchomych. Z Gieczy pochodzi hełm polski z XII w., eksponowany w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu. W 1963 r. utworzono na terenie grodziska rezerwat archeologiczny i stałą wystawę zabytków znalezionych na terenie grodu. W ostatnich latach badania archeologiczne prowadzono przy reliktach romańskiego kościoła św. Jana Chrzciciela.

Giecz. Plan wsi

1 — romański kościół NMP Wniebowziętej, 2 — drewniany kościół św. Jana Chrzciciela, 3 — pawilon muzealny, 4 — relikty palatium

W pd. części wsi, między zarośniętym dziś jeziorem a rzeką Moskawą od wsch. i częściowo zasypnym rowem od strony łądu, wznosi się **wał grodu** konstrukcji drewniano-ziemnej, owalny, o średnicach 145 i 230 m, miejscami wysoki na 9 m, o grubości u podstawy 25 m, obwodzie po linii zewnętrznej 625 m. W obrębie dawnego grodu stoi **kościół drewniany św. Jana Chrzciciela**, odbudowany po pożarze w 1767 r., kilkakrotnie restaurowany. Wyposażenie wnętrza z XVIII w. W głównym ołtarzu obraz *Matki Boskiej Pocieszenia* ze szkoły wielkopolskiej z XVII w.

W toku prac archeologicznych, prowadzonych w jego otoczeniu od 1996 r., odkryto wiele fragmentów wcześniejszej, wspomnianej wyżej budowli romańskiej z przełomu X i XI w., m.in. podziemną kryptę relikwiarzową, fundamenty, dwie wieże, płytę nagrobną i dzwon z czasów Bolesława Chrobrego. Z dotychczasowych badań wynika, że był to jeden z pierwszych kościołów wzniesionych w Polsce.

We wsi, na dawnym podgrodziu, **kościół romański św. Mikołaja** z XII w. Mur grubości 110 cm, oblicowany kostką granitową, w narożnikach kostką z piaskowca. Widać na niej ślady ostrzenia i liczne

Gród w Gieczu

Początek osadnictwa na tym terenie datuje się na IX w. W X w. powstał kompleks osadniczy, obejmujący gród i kilka osad, usytuowany na skrzyżowaniu szlaków ze Śląska przez Gniezno na Pomorze i z Mazowsza przez Łąd do Poznania. Gród, wzniesiony nad jeziorem, broił dostępu do Gniezna od pd. i do Poznania od wsch. Na podgrodzium istniała osada targowa z kościołem. Za czasów Bolesława Chrobrego Giecz wystawiał 2300 wojów. Zapewne w latach 80. X w. zaczęto tu budować zespół pałacowy z kamienia, z kaplicą-rotundą, o łącznej dł. 47 m, wzorowany na zespole lednickim. Z nieznanых powodów budowę przerwano po ułożeniu kamiennych fundamentów.

Na pocz. XI w. w pn. części grodu zbudowano kamienny kościół św. Jana Chrzciciela, o niespotykanej na ziemiach polskich architekturze. Była to jednonawowa świątynia o dł. 20 m i szer. 11 m z półkolistą absydą. Ciekawym elementem budowli była podziemna krypta relikwiarzowa nieznanego świętego położona pod prezbiterium. Jest prawdopodobne, iż krypta była miejscem złożenia relikwii św. Brunona z Kwerfurtu (974–1009), który zginął w czasie wyprawy misyjnej do kraju Prusów, podobnie jak św. Wojciech.

Później do świątyni dobudowano od zach. duży fronton, tzw. westwerk: dwie wieże i kwadratowe pomieszczenie międzywieżowe.

Gród giecki, jako jeden z najznaczniejszych w ówczesnym państwie polskim, istniał do 1038 r. W czasie najazdu Brzetysława I gród został zniszczony, a ludność

uprowadzono i osiedlono w Czechach, k. miejscowości Demžalice, tworząc nową osadę nazwaną od Giecza Hedčany.

W 2. poł. XI w. nastąpiła odbudowa i powiększenie grodu. Kolejne zniszczenie przyniosła Gieczowi w 1. poł. XIII w. wojna pomiędzy Władysławem Odonicem i Henrykiem Brodatym. W 1253 r. odbył się tu zjazd Piastów Wielkopolskich — braci Przemysła I i Bolesława Pobożnego — na którym dokonano nowego podziału Wielkopolski. Bolesław otrzymał Ziemię Kaliską i Gnieźnieńską z Gieczem, Przemysł I — zach. część Wielkopolski z Poznaniem. Najazd krzyżacki w 1331 r., kolejne wojny, a wreszcie powstanie miast i zmiany przebiegu szlaków handlowych przyniosły upadek kasztelani i miasta.

nacięcia twardym, ostrym narzędziem. W 1951 r. i w latach następnych podczas restauracji kościoła odkryto ślady świątyni przedromańskiej, zniszczonej podczas najazdu czeskiego w 1038 r., i romańską menzę ołtarzową, zbudowaną z siedmiu warstw ciosów kamiennych. Pękające mury kościoła zabezpieczono w latach 1994–96. We wnętrzu znajduje się romańska kropielnica z piaskowca i późnogotycka drewniana figura *Madonny z Dzieciątkiem*. Na przykościelnym cmentarzu grób Stanisława Hebanowskiego (1820–98), wybitnego architekta.

Na pd. od Giecza przebiega autostrada A2, odcinek Poznań–Września.

Z Giecza szosą lokalną na pn. zach., do wsi Gutkowy.

66 km GUŁTOWY

Wieś, znana od 1311 r. W 1776 r. nabył ją Ignacy Bniński, starosta średzki. W posiadaniu Bnińskich znajdowała się do 1939 r. Ostatni właściciel, wojewoda poznański Adolf Bniński, od początku okupacji hitlerowskiej aktywnie uczestniczył w ruchu oporu

i pełnił funkcję delegata rządu emigracyjnego na Wielkopolskę. Aresztowany przez gestapo, więziony był w Forcie VII w Poznaniu, a następnie skazany na karę śmierci, stracony został w Berlinie.

W **parku** (7,3 ha) nad stawem piętrowy **pałac**, zbudowany w latach 1780–86 w formach barokowych, według projektu Ignacego Graffa. Parter zajmują sale reprezentacyjne, a piętro — pokoje mieszkalne. Salę balową, wysoką na dwie kondygnacje, zdobią malowidła iluzjonistyczne o motywach monumentalnej architektury kolumnowej, a sufit — malowidła naśladujące dekoracje sztukatorskie z lat 1800–04, przypuszczalnie według projektu Antoniego Smuglewicza. Pałac obecnie jest pod zarządem Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

W środku wsi, na wzniesieniu, wśród starych drzew, otoczony murem **kościół św. Kazimierza**, szachulcowy z lat 1737–38. Wnętrze, nakryte spłaszczonym sklepieniem beczkowym, posiada wyposażenie barokowe i rokokowe z XVIII w. Pod amboną klasycystyczny nagrobek Franciszki Bnińskiej, starościny średzkiej (zm. 1810). Na ścianach nawy i na sklepieniu prezbiterium polichromia z lat 1750–60. Na elewacji pd. tablica poświęcona pamięci braci Władysława i Wincentego Skrzyżewskich, poległych w powstaniu 1863 r., w wieku 16 i 28 lat. Na cmentarzu przykościelnym symboliczny grób Adolfa Bnińskiego.

2 km na pd. zach. wieś **Drążgowo**, miejsce urodzenia Ewarysta Estkowskiego (1820–1856) — pedagoga, działacza oświatowego i powstańca 1848 r. Przed szkołą pomnik Estkowskiego ufundowany przez nauczycielstwo w 1928 r.

2 km na pd. zach. od Drążgowa, w leśnym uroczysku **Janowo** kapliczka-pomnik (1983) na miejscu zrzutu przez samolot angielski w 1943 r. broni i amunicji dla oddziałów AK, a także kamienny krąg pamięci (2004) ruchu oporu w Wielkopolsce w czasie II wojny światowej.

Szlak prowadzi dalej szosą lokalną do Siedlca.

71 km SIEDLEC

Wieś przy szosie nr 92 Poznań–Września. W dokumentach wspomniana po raz pierwszy w XIV w., należała wtedy do Kawalerów Maltańskich w Poznaniu. W XIV w. w posiadaniu Grzymalitów.

Po istniejącym wówczas zamku pozostał nasyp „Zamczysko” nad brzegiem stawów rybnych, ok. 300 m na pn. zach. od kościoła; częściowo zachowały się też rów, wał i grobla.

Obecnie gospodarstwo rolne należące do Stadniny Koni w Iwnie. W **parku** krajobrazowym (6,4 ha) klasycystyczny **pałac**, zbudowany w latach 1770–75 dla Antoniego Krzyckiego, kasztelana krzywińskiego. Jest to budowla na rzucie prostokąta, jednopiętrowa, z dwoma krótkimi skrzydłami po bokach. W latach 1788–90 Jan Christian Kamsetzer dobudował w fasadzie frontowej czterokolumnowy portyk, zwieńczony trójkątnym naczółkiem, i wykonał dekoracje wnętrza. Sztukaterie, częściowo zrekonstruowane, najlepiej zachowały się w sali błękitnej na 1. piętrze. W skrzydle pd. sala balowa wysoka na dwie kondygnacje.

Przy szosie nr 92 **kościół św. Mikołaja**, późnobarokowy, zbudowany w latach 1770–75 z fundacji Antoniego Krzyckiego, jednonałowy, na planie owalu. Wyposażenie z 2. poł. XVIII w.

Dalej Szlak prowadzi do Poznania szosą nr 92.

72 km parking przydrożny

74 km rozwidlenie dróg

W prawo wiedzie szosa nr 258 do Gniezna. Głaz narzutowy ustawiony na pamiątkę modernizacji ówczesnej drogi E8 (obecnie nr 92) w latach 1973–74. Gościniec „Podpięta”, pierwszy z 34 wielkopolskich gościńców przydrożnych. Parking.

2 km na pn. wsch., przy szosie do Gniezna, wieś **Iwno** w dolinie Cybiny. Stadnina koni, w której hoduje się m.in. konie pełnej krwi angielskiej oraz bydło rasy jersey. Rozległy park krajobrazowy (10,0 ha), z pięknym starym drzewostanem liściastym. W parku neorenesansowy pałac z 2. poł. XIX w., zbudowany dla Mielżyńskich; obok oficyna z poł. XIX w., odbudowana w 1991 r., obecnie kameralny hotel „Karino”. Przy szosie tzw. domek stróża z okresu budowy pałacu. Na pn. skraju parku grodzisko wczesnohistoryczne, stożkowate. Kościół NMP Szkaplerznej późnobarokowy, zbudowany w latach 1778–89, na miejscu starszego, drewnianego. Wewnątrz wyposażenie z XVI–XVII w. Okolice Iwna pagórkowate,

pięknie zadrzewione: lasy, kępy drzew i pasy wiatrochronne, jakie przed ok. 150 laty w Wielkopolsce zaprowadził gen. Dezydery Chłapowski.

3 km dalej, przy szosie do Gniezna, **Sanniki** — miejsce urodzenia gen. Ignacego Prądzyńskiego (1792–1850), kwatermistrza generalnego Wojska Polskiego w powstaniu listopadowym, twórcy Kanału Augustowskiego.

76 km **KOSTRZYN**

Miasto (8400 mieszkańców). Szosa nr 92 omija miasto obwodnicą od pn.

W XII w. było tu czoło opola, w XIII w. siedziba kasztelanii. W 1251 r. miasto zostało lokowane na mocy przywileju księcia Przemysła I. Władysław Łokietek w 1298 r. nadał je klasztorowi Klarysek w Gnieźnie, w których posiadaniu pozostawało do końca XVIII w. Spalone przez Krzyżaków w 1331 r. W XVI w. rozwój miasta związany z ożywieniem się handlu na drodze z Poznania do Warszawy. W latach 1656 i 1712 spalone przez Szwedów. W 2. poł. XIX w. zawiązały się tu polskie organizacje samoobrony: Kółko Rolnicze, Towarzystwo Przemysłowców, Kasa Pożyczkowa. W 1906 r. wybuchł strajk szkolny. W powstaniu wielkopolskim 1918–19 ochotnicy z Kostrzyna walczyli pod Kcynią i Zbąszyniem.

Nowe osiedla domków jednorodzinnych (na pd. wsch. i zach. od centrum), fabryka mebli, szkółki drzew ozdobnych i owocowych.

Pozostałością pierwotnego założenia miejskiego jest prostokątny **Rynek**, zabudowany w większości domami kalenicowymi z przełomu XIX i XX w. W Rynku pomnik Ofiar Terroru Hitlerowskiego, postawiony na miejscu publicznej egzekucji w 1939 r. Na pd. od Rynku, za przejściem zwanym bramą cechową (1980), **kościół św. św. Piotra i Pawła** późnogotycki, wybudowany w XVI w. z fundacji klarysek gnieźnieńskich, spalony przez Szwedów, odbudowany do 1791 r. Wnętrze trzynawowe, długości trzech przęseł, z prezbiterium trójbocznie zamkniętym. Nawy nakryte płaskim stropem drewnianym. Zachowane zostały gotyckie łuki przęseł, gotycka tęczna i pierwotne sklepienie gwiaździste nad prezbiterium. Na sklepieniu i ścianach prezbiterium renesansowa polichromia figuralna, odkryta i utrwalona

przez Teodora Szukałę w 1966 r. Wyposażenie wnętrza głównie barokowe z XVIII w. W prezbiterium sakramentarium renesansowe z piaszkowca, pokryte ornamentem roślinnym, i późnogotycka rzeźba *Madonna z Dzieciątkiem* z pocz. XVI w. Chrzcielnica późnogotycka, kamienna, ośmioboczna z pocz. XVI w.

Przy ul. Poznańskiej 13 budynek dawnej poczty dyliżansowej.

82 km **PACZKOWO**

Wieś przy szosie nr 92. Liczne nowe obiekty magazynowe i produkcyjne.

2 km na pd., przy szosie do Kleszczewa, **Siekierki Wielkie**. Dawna posiadłość jezuitów poznańskich. Z ich fundacji wzniesiono tu w 1762 r. drewniany kościół św. Jadwigi. Wyposażenie wnętrza barokowe z XVII i XVIII w. W drewnianej kaplicy przy kościele pochowany został August Wilkoński (1805–52), powstaniec z 1831 r., autor popularnych opowiadań satyrycznych *Ramoty i ramotki literackie*.

3 km dalej na pd. wsch., przy szosie do Kleszczewa, w **Trzoku** istniało w średniowieczu czoło opola. Jego pozostałością jest zapewne pierścieniowate grodzisko wczesnośredniowieczne, otoczone rowem i wałem o wys. 20 m, położone na równinnym terenie, widoczne z dużej odległości.

88 km **SWARZĘDZ**

Miasto (29 000 mieszkańców) nad Jez. Swarzędzkim — jeden z największych w kraju ośrodków rzemiosła stolarskiego i przemysłowego meblowego. Głównym obiektem przemysłowym są Swarzędzkie Fabryki Mebli. Prosperuje tu też ok. 400 rzemieślniczych warsztatów stolarskich. Przy ul. Wrzesińskiej 37, w specjalnym pawilonie (1936), stała wystawa mebli. Ponadto: Przedsiębiorstwo Przerobu Żłomu Metali, Fabryka Armatur, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie z przetwórnią pierza i puchu, duża rozlewnia gazu płynnego. Na obrzeżu miasta, po lewej stronie — duże, nowoczesne centrum handlowe ETC. Przy szosie nr 92 liczne obiekty handlowe i produkcyjne powstałe po 1995 r.

W 1336 r. istniała tu wieś z kościołem parafialnym. W 1621 r. jej właściciel, wojewoda kaliski Zygmunt Grudziński, pozwolił osiedlać

się Żydom z Poznania. Odtąd ludność żydowska stanowiła w Swarzędzu duży odsetek. W dobie kontrreformacji i podczas wojny 30-letniej zaznaczył się duży napływ niemieckiej ludności ewangelickiej. W 1638 r. osada otrzymała prawa miejskie. W powstaniu wielkopolskim 1918–19 ochotnicy ze Swarzędza i okolic walczyli pod Szubinem, Wolsztynem i Zbąszyniem. Po 1921 r. rozwój stolarstwa.

Miasto pozbawione znaczniejszych zabytków. Zachowany dawny układ przestrzenny z dwoma rynkami. Zabudowa częściowo z XIX w. Kościół św. Marcina, wzniesiony ok. 1638 r., później przebudowywany, jest obecnie budynkiem bezstylowym. Wewnątrz polichromia z 1970 r. według projektu Jana i Łucji Ożminów.

W zach. części miasta, przy ul. Poznańskiej 25, w parku (4,5 ha) będącym pozostałością po dawnym folwarku Nowa Wieś, **skansen pszczelarski** z ok. 200 ulami, przeniesionymi z całego niemal kraju. Wiek najstarszych z nich określany jest na 500–600 lat. Wśród uli znajdują się m.in.: potężna drewniana, polichromowa postać Łowiczanki, Żyd z sakwą, szlachcic, ksiądz, św. Ambroży — biskup i patron pszczelarzy, pan Zagłoba, niedźwiedź.

Nad Jez. Swarzędzkim (94 ha) i przepływającą przez nie Cybiną promenady.

W części pn. i pd. miasta powstały duże osiedla mieszkaniowe — „sypialnie Poznania”.

92 km POZNAŃ ANTONINEK

Peryferyjna dzielnica miasta. Po lewej — huta szkła, po prawej — fabryka samochodów „Volkswagen — Poznań”.

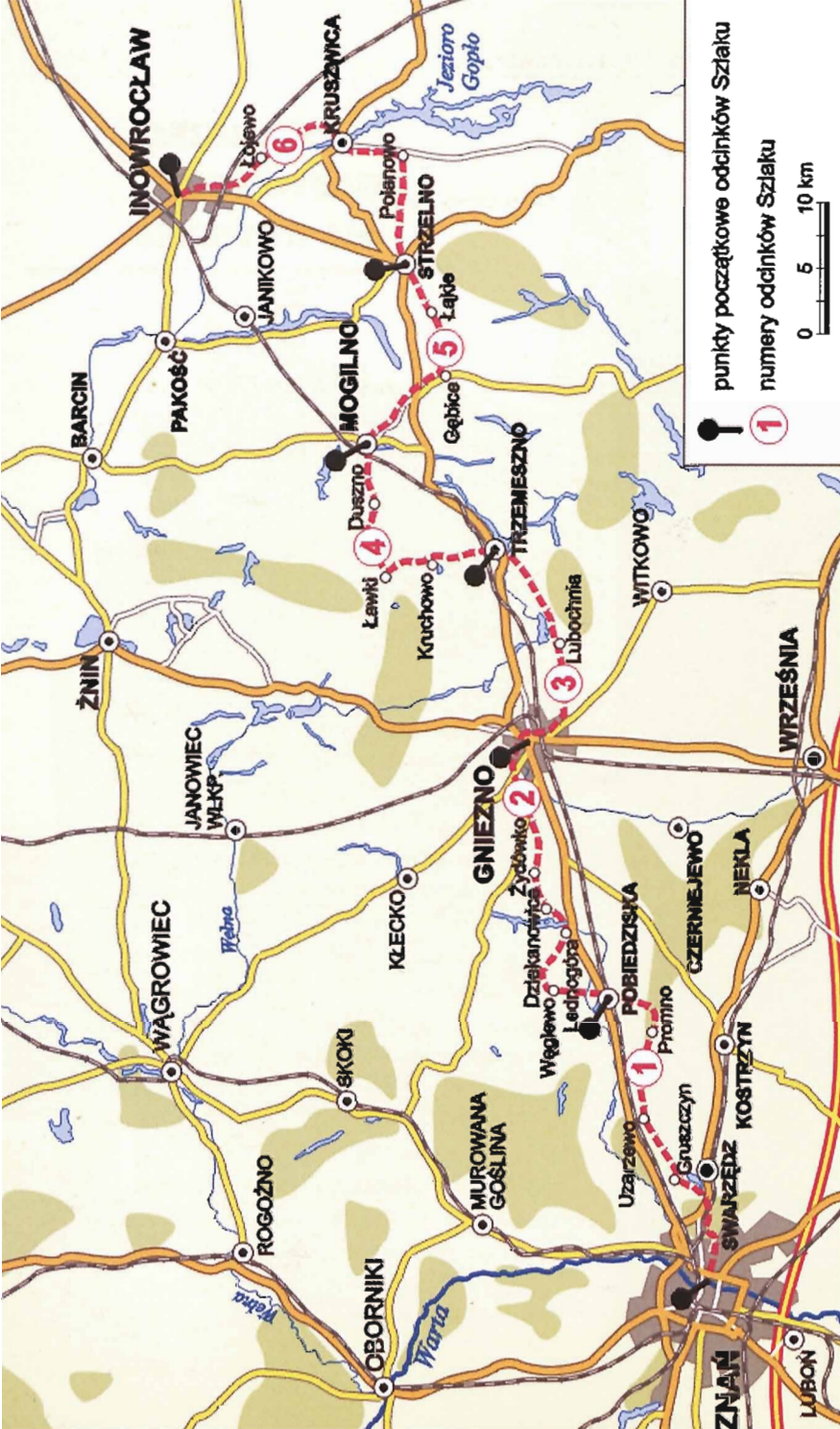
98 km POZNAŃ CENTRUM

SZLAKIEM PIASTOWSKIM NA ROWERZE

Opisane wyżej cztery odcinki Szlaku Piastowskiego przeznaczone są w głównej mierze dla turystów zmotoryzowanych i uczestników wycieczek autokarowych. Jazda rowerem na sporych odcinkach ruchliwych szos nie jest ani bezpieczna, ani przyjemna. Dla kolarzy wytyczono w 1994 r. pierwszy odcinek trasy rowerowej z Poznania do Pobiedzisk, a w 1997 r. przedłużono go do Gniezna. Dalejsza trasa, do Inowrocławia, nie jest jeszcze oznakowana, przedstawiony poniżej jej przebieg stanowi jedną z propozycji kolarskiej podróży Szlakiem Piastowskim. Kolarskie odcinki szlaku przebiegają między miastami posiadającymi dogodne połączenia kolejowe, co umożliwia dowolne kształtowanie czasu wycieczki, z możliwością dojazdu i powrotu z poszczególnych punktów etapowych.

punkty początkowe odcinków Szlaku

numery odcinków Szlaku

ODCINEK 1

POZNAŃ–POBIEDZISKA, 35 km

Piękna trasa, prowadząca w dużej części lasami, nad jeziorami, brzegami dolin, drogami polnymi i asfaltowymi o małym natężeniu ruchu. Oznakowanie: biały kwadrat z czarnym paskiem pośrodku. Na trasie parkingi i miejsca odpoczynku.

- 0,0 km** Początek trasy nad Jez. Maltańskim, przy skrzyżowaniu ul. L. Zamenhofs i A. Baraniaka. Początkowy odcinek prowadzi nadjeziorną drogą na wsch. wzdłuż pd. brzegu jeziora.
- 2,7 km** Ul. Krańcowa. Skręt w prawo i drogami wzdłuż Cybiny, obok terenów ZOO, do ul. Browarnej.
- 4,8 km** Parking. Ul. Browarną na pn.
- 5,5 km** Młyn Antoninek — Nowy Młyn. Drogą na wsch. wzdłuż Młyńskiego Stawu i dalej ul. Gorzysława na wsch.
- 7,6 km** Pod mostem nad Cybiną, przy trasie nr 92 (szosa Poznań–Warszawa). Dalej obok młyna Zieliniec nad Jez. Swarzędzkie. Później w lewo, do ul. Darniowej.
- 10,9 km** Parking. Drogą na pn., za lasem, obok domków letniskowych. Trasa przekracza granicę Poznania.
- 11,6 km** Skręt w prawo. Ul. Zielińską wśród zabudowań Gruszczyzna.
- 12,6 km** Szosa Kobylnica–Swarzędz. Ul. Katarzyńską na pn. wsch., wzdłuż doliny Cybiny.

- 16,1 km Przysiółek Katarzynki. Drogą żużlową — ul. Gruszczyńską na wsch.
- 17,4 km Uzarzewo. Drogą asfaltową w lewo i po 0,2 km drogą polną na pn. wsch. (ul. Kasztanowa).
- 21,0 km Biskupice. Szosą Jerzykowo–Paczkowo. Dalej asfaltową ul. Główną w kierunku wsch., w stronę Promna, po prawej ładne widoki na dolinę Cybiny.
- 25,4 km Skraj wsi Promienko. Trasa skręca w lewo drogą polną, a potem leśną wiedzie przez lasy Parku Krajobrazowego Promno.
- 27,1 km Po lewej jezioro i rezerwat przyrody „Jezioro Dębiniec”. Dalej drogą leśną na wsch. za znakami szlaku zielonego.
- 29,4 km Szosa Pobiedziska–Kostrzyn. Dalej drogą leśną na wsch. 0,1 km dalej parking leśny.
- 29,9 km W prawo drogą leśną. Na pd. dojazd (0,3 km) w bok od trasy nad jez. Brzostek (kąpielisko niestrzeżone).
- 30,4 km Po lewej leśnictwo Promno, położone nad jez. Wójtostwo. Dalej drogą leśną na wsch. przez piękne lasy liściaste.
- 31,3 km Po prawej rezerwat przyrody „Jezioro Drążynek”.
- 31,9 km Asfaltowa droga Pobiedziska–Kociątkowa Górka. Drogą tą na pn.
- 34,1 km Pobiedziska. Po lewej hala tenisowa oraz pola do gry w mini golfa.
- 35,0 km Pobiedziska. Rynek.
- 35,2 km Pobiedziska. Stacja kolejowa.

ODCINEK 2

POBIEDZISKA-LEDNICA-GNIEZNO, 28 km

Odcinek wiedzie terenami płaskimi, wśród pól, drogami polnymi i asfaltowymi o małym ruchu. Ładne widoki.

- 0,0 km** Pobiedziska. Rynek. Wyjazd na pn. ul. Gnieźnieńską.
- 0,7 km** Trasa przecina szosę nr 5. Dalej ul. Główną na pn.
- 4,4 km** Węglewo. Drewniany kościół z pocz. XIX w. Drogą polną na pn. wsch.
- 7,1 km** Rozrzucona zabudowa wsi Moraczewo. Drogą polną na pn. wsch.
- 7,7 km** Po lewej grodzisko Moraczewo. 0,5 na pd. grupa wiatraków przy szosie nr 5.
- 9,7 km** Lednogóra. Przed kościołem drogą polną na pd.
- 10,5 km** Szosa nr 5. W lewo dróżką brukowaną pozbrukiem na wsch., równoległe do szosy.
- 11,4 km** Skrzyżowanie z szosą do Dziekanowic, tą szosą na pn.
- 11,9 km** Po lewej wejście główne do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego.
- 12,8 km** Dziekanowice. W lewo dojazd (1,2 km) do Małego Skansenu i przeprawy przez Ostrów Lednicki. Trasa wiedzie w prawo, przez wieś, obok kościoła i dalej drogą na wsch.
- 13,9 km** Rozwidlenie dróg, na pn. wsch. drogą do Żydówka.
- 17,0 km** Żydówko. Asfaltową drogą na pd. (dojazd tą drogą 2,5 km do Łubowa).

- 17,7 km Trasa skręca w lewo, na pn., do Rzegnowa.
- 18,4 km Rzegnowo. Skręt w prawo, na wsch.
- 21,2 km Rzegnowo, szkoła. W lewo na pn. wsch.
- 22,2 km Braciszewo. Asfaltowa droga nr 197 Kiskowo–Gniezno. W prawo, do Gniezna.
- 23,6 km Skrzyżowanie. Skręt w lewo, na pn. — do wsi Piekary.
- 24,3 km Droga skręca na wsch.
- 26,4 km Szosa nr 192 — ul. Kłeckoska w Gnieźnie. Skręt w prawo.
- 27,0 km Skręt w lewo, w ul. Bzową.
- 27,5 km Ul. Górna. Dalej w prawo tą ulicą, a następnie ul. Powstańców Wielkopolskich.
- 28,9 km W lewo ul. Żabią, później ul. Świętokrzyską. Przejazd pod estakadą szosy nr 5, a za nią ul. Świętokrzyską na pd.
- 30,0 km Gniezno. Rynek.

ODCINEK 3

GNIEZNO-LUBOCHNIA-TRZEMESZNO, 23 km

Trasa wiedzie przez teren urozmaicony wzgórzami, jeziorami i lasami.

- 0,0 km** Gniezno. Rynek. Wyjazd ul. Warszawską i Witkowską.
- 3,5 km** Ul. Leśna. Skręt w lewo, kierunek Lubochnia, dalej drogą asfaltową na wsch.
- 7,2 km** Szczytniki Duchowne.
- 8,8 km** Wola Skorzęcka.
- 11,8 km** Lubochnia. Drogą polną, a dalej leśną na pd. wsch.
- 13,4 km** Skrzyżowanie dróg. W lewo, drogą leśną na pn. wsch.
- 15,4 km** Kujawki. Ładne widoki.
- 16,9 km** Wymysłowo Dolne.
- 20,0 km** Skraj Trzemeszna.
- 21,6 km** Trzemeszno. Pl. Kosmowskiego.
- 23,0 km** Trzemeszno. Przejazd kolejowy przy szosie do Kruchowa.
0,3 km w lewo stacja kolejowa Trzemeszno.

ODCINEK 4

TRZEMESZNO-ŁAWKI-MOGILNO, 30 km

Odcinek prowadzi przez teren bardzo urozmaicony, z licznymi wzgórzami i jeziorami. Drogi asfaltowe o małym natężeniu ruchu.

0,0 km	Trzemeszno. Przejazd kolejowy. Szosą na pn.
1,5 km	Niewolno.
5,3 km	Kruchowo. Centrum wsi.
5,9 km	Kruchowo. Skrzyżowanie, szosą na pn.
9,6 km	Ławki. Na skraju wsi w prawo na pn. wsch.
11,4 km	Po prawej kopalnia soli, po lewej magazyny gazu.
12,8 km	Pałędzie Dolne. Droga asfaltową na pd.
15,4 km	Przyjma. Droga polną przez bardzo urozmaicony teren na pd.
17,0 km	Rozwidlenie dróg w dolinie, w lewo na pd., miejscami stromo pod górę.
19,7 km	Wydartowo. W lewo, na pn. wsch. (drogowskazy — Duszno).
21,8 km	Duszno. Po lewej Wał Wydartowski, punkt widokowy. Dalej na pn. wsch.
23,4 km	Izdby. Droga polna na wsch.
26,5 km	Chabsko. Szosa Wylatowo–Mogilno. W lewo, na pn.
30,5 km	Mogilno, stacja kolejowa (do kościoła św. Jana 1,4 km).

ODCINEK 5

MOGILNO-STRZELNO-KRUSZWICA- -INOWROCŁAW, 52 km

Nieco dłuższy odcinek, prowadzi przez wsch. rubieże Wielkopolski i zach. Kujawy. Szosy asfaltowe o małym i średnim natężeniu ruchu.

- 0,0 km** Mogilno. Stacja kolejowa. Przejazd przez centrum.
- 1,4 km** Mogilno. Kościół św. Jana. Wyjazd ul. Witosa na wsch. i dalej szosą w kierunku Stupcy.
- 6,6 km** Skrzyżowanie z szosą nr 15.
- 9,5 km** Gębice. Drogą asfaltową na wsch.
- 11,8 km** Rozwidlenie, w lewo, na wsch.
- 13,3 km** Zbytowo.
- 16,5 km** Łąkie.
- 19,5 km** Strzelno. Skraj miasta.
- 21,0 km** Strzelno. Wzgórze św. Wojciecha. Wyjazd z miasta ul. Parkową na wsch.
- 23,4 km** Starczewo. Drogą polną na pn.
- 25,9 km** Stodoły. Drogą asfaltową na wsch.
- 28,6 km** Sokolniki.
- 30,3 km** Polanowice.
- 31,7 km** Giżewo. Skręt w lewo na pn.
- 36,2 km** Kruszwica. Rynek.
- 36,8 km** Kruszwica. Mysia Wieża.

-
- 37,6 km Kruszwica. Kolegiata. Szosą na pn., do Inowrocławia.
- 39,8 km Szarlej.
- 42,3 km Łojewo.
- 45,5 km Inowrocław. Skrzyżowanie na granicy miasta. W prawo
na pn. ul. Wielkopolską.
- 47,0 km Inowrocław Szymborze. Izba Kasprowiczowska. Na pn.
ul. Szymborską.
- 50,8 km Inowrocław. Rynek.
- 52,2 km Inowrocław. Dworzec kolejowy.

INFORMACJA TURYSTYCZNA

GNIEZNO

Centrum Informacji Turystycznej, ul. Tum ska 12,
tel. 061 428 41 00
turystyka@powiat-gniezno.pl
PTTK, ul. Łaskiego 10, tel. 061 426 36 60
www.gniezno.home.pl

KRUSZWICA

PTTK, ul. Podzamcze 1, tel. 052 351 53 80
www.kruszwica.um.gov.pl

INOWROCLAW

Centrum Informacji Turystycznej, ul. Królowej Jadwigi 3,
tel. 052 355 53 71
btrelax@nms.com.pl

ŻNIN

PTTK, ul. Szkolna 16, tel. 052 302 07 02
pttk.znin@paluki.pl

GASAWA

Ośrodek Informacji Turystycznej, ul. Żnińska 19,
tel. 052 302 53 97
www.gasawa.ug.gov.pl

NOCLEGI

Informacje o noclegach, czyli w żargonie biur turystycznych tzw. bazie noclegowej, potrzebne będą tym turystom, którzy na zwiedzanie Szlaku zamierzają przeznaczyć więcej niż jeden dzień. Poniżej podano wybrane dane o znaczniejszych hotelach, domach wycieczkowych i schroniskach młodzieżowych. Pominęto bazę noclegową znajdującą się w Poznaniu, Wrześni i Swarzędzu.

Z racji dużej liczby restauracji i stacji benzynowych położonych w miejscowościach Szlaku zrezygnowano z zamieszczania o nich informacji.

KOBYLNICA

Schronisko młodzieżowe „Sarenka” w Szkole Podstawowej, ul. Poznańska 5 (przy szosie nr 5), tel. 061 815 00 02, 45 miejsc, sale zbiorowe.

Hotel Ossowski, ul. Dąbrówki 1 (przy szosie nr 5), tel. 061 815 81 00, 150 miejsc w pokojach 1–3-osobowych, ceny wysokie.

PROMNO

Zajazd „Rzepicha” (gościniec wielkopolski) przy szosie nr 5, tel. 061 817 75 87. 17 miejsc w pokojach 2–3 osobowych, latem dodatkowo 28 w domkach kempingowych.

SIEMIANOWO

2 km na pn. od Dziekanowic. Schronisko młodzieżowe, 54 miejsca, sale zbiorowe, tel. 061 427 52 99. Czynne cały rok.

ŁUBOWO

Hotel „Viktoria”, nowy budynek przy szosie nr 5, tel. 061 427 54 54. 60 miejsc w pokojach 1- i 2-osobowych. Przyzwoity standard, tanio.

GNIEZNO

Hotel „Pietrak”, ul. Chrobrego 3, tel. 061 426 14 97. Elegancki hotel w centrum miasta, 120 miejsc w pokojach 1- i 2-osobowych, apartamenty, ceny wysokie.

Hotel „AWO”, ul. Warszawska 32 (centrum), tel. 061 426 11 07, 60 miejsc w pokojach 1–3-osobowych.

Hotel „Gewert”, ul. Paczkowskiego 2, tel. 061 428 23 75, 50 miejsc w pokojach 1–osobowych.

Hotel „Lech”, ul. bł. Jolenty 5, tel. 061 426 23 85, nowy hotel przy ośrodku sportowym (pływalnia), nieopodal centrum, 60 miejsc w pokojach 1- i 2-osobowych oraz apartamenty, restauracja, parking. Drogo.

Hotel „Mieszko”, ul. Strumykowa 2, tel. 061 426 46 25, położony nad jez. Jelonek, ok. 1,5 km od centrum, 50 miejsc w pokojach 1- i 2-osobowych.

Hotel „Orzeł”, ul. Wrzesińska 25, tel. 061 426 49 25 przy stadionie, ok. 2 km od centrum, 47 miejsc pokoje 1-, 2- i 3-osobowe, różny standard, tanio.

Hotel „City”, Rynek 15, tel. 061 425 355, centrum, 14 miejsc, pokoje 1- i 2-osobowe, tanio.

Internat Zespołu Szkół Medycznych, ul. Mieszka I 27, tel. 061 426 34 09. Nowy obiekt w centrum miasta, 50 miejsc, latem 140, pokoje 2-osobowe, b. przyzwoity standard, tanio.

Schronisko młodzieżowe, ul. Pocztowa 11, tel. 061 424 07 96, położone na skraju centrum, o dobrym standardzie, 55 miejsc w pokojach wieloosobowych i 2–3-osobowych. Czynne cały rok.

TRZEMESZNO

Hotel „Pietrak”, ul. Foluska 4 tel. 052 315 44 00, 70 miejsc w pokojach 2-osobowych, apartamenty. Położony opodal stacji kolejowej, przy obwodnicy drogowej miasta, przyzwoity standard, przyzwoite ceny.

MOGILNO

Europejskie Centrum Spotkań Wojciech — Adalbert (dawny klasztor benedyktyński), ul. Benedyktyńska 24, tel. 052 315 24 08, 63 miejsca w pokojach 1–8-osobowych, tanio.

Hotel „Józefina”, pl. Wolności 4, tel. 052 315 71 60, centrum, 21 miejsc, pokoje 1–4-osobowe.

Hotel „Maron”, Rynek 7, tel. 052 315 74 94, centrum, 50 miejsc, pokoje 2–4-osobowe.

OSIR w Gozdawie, 4 km na pd. od centrum Mogilna, tel. 052 315 59 91, 200 miejsc, pokoje 1–5-osobowe, tanio.

Schronisko młodzieżowe, ul. Piłsudskiego 18, tel. 052 315 26 83, 40 miejsc pokoje 4- i wieloosobowe, czynne VII–VIII.

STRZELNO

Dom Wycieczkowy, ul. Daszyńskiego 1, tel. 052 318 92 37, 50 miejsc w pokojach 2–4-osobowych. W centrum miasta, standard niższy.

Schronisko młodzieżowe, ul. Parkowa 10, tel. 052 318 95 68, 25 miejsc, pokoje 3–7-osobowe, czynne VII–VIII.

KOBYLNIKI K. KRUSZWICY

Hotel „Pałac”, tel. 052 351 54 21, 50 miejsc w pokojach 2–5-osobowych, standard niższy, tanio.

KRUSZWICA

Hotel „Gopło”, ul. Poznańska 17, tel. 052 351 52 33, 50 miejsc w pokojach 2–5-osobowych. W pobliżu centrum miasta, standard niższy.

INOWROCLAW

Hotel „Bast”, ul. Królowej Jadwigi 35, 052 357 28 88. Elegancki hotel w centrum miasta, 66 miejsc w pokojach 1–2-osobowych, apartamenty, ceny wysokie.

Hotel „Park”, ul. Świętokrzyska 107, tel. 052 355 53 73. Na skraju dzielnicy uzdrowskiej, przy ośrodku sportowym, 50 miejsc w pokojach 1–4-osobowych, ceny wysokie.

Hotel „Turystyczny”, ul. Rakowicza 93, tel. 052 355 53 68. Położony w dzielnicy Mątwy, przy obiektach sportowych, 40 miejsc w pokojach 1–4-osobowych, standard niższy, tanio.

Schronisko młodzieżowe, ul. Poznańska 345 (Mątwy), tel. 052 353 72 22, 48 miejsc, pokoje 3–5-osobowe. Czynne VII–VIII.

LUBOSTRÓŃ

Hotel „Pałacowy” w pałacu i oficynie pałacowej, tel. 052 384 46 23, 50 miejsc w pokojach 2–4-osobowych, apartamenty, historyczny wystrój wewnątrz, drogo.

ŻNIN

Hotel „Basztowy”, ul. 700-lecia 1, tel. 052 302 00 06, 60 miejsc w pokojach 2–4-osobowych. Położony w centrum miasta, parking.

Hotel „Martina”, ul. Mickiewicza 37, tel. 052 302 87 33, w centrum, 52 miejsca, pokoje 2–3-osobowe, apartamenty, parking.

Dom Wycieczkowy i kemping PTTK, ul. Szkolna 16, tel. 052 302 01 13, 80 miejsc stałych, pokoje 4-osobowe, domki kempingowe 60 miejsc, pole namiotowe. Położony jest nad Jez. Żnińskim Małym na skraju parku. Tanio.

Schronisko młodzieżowe, ul. Sienkiewicza 1, tel. 052 302 04 10, 32 miejsca w pokojach 3–5-osobowych. Czynne VII–VIII.

WENECJA

Ośrodek wypoczynkowo-szkoleniowy nad jeziorem, tel. 052 302 06 34, 160 miejsc w pokojach 2–4-osobowych, standard średni, tanio.

BISKUPIN

Karczma Biskupińska, 50 miejsc, tel. 052 302 50 14.

GĄSAWA

Na wsch. od Gąsawy, w odległości 5–7 km położonych jest nad jeziorami parę ośrodków wczasowych. Ładnie położone, oferują tanie noclegi.

- * Pełna informacja w Gminnym Ośrodku Informacji Turystycznej w Gąsawie, tel. 052 302 50 52.

GROCHOWISKA SZLACHECKIE

Hotel „Pałacowy” w pałacu, tel. 052 302 70 01, 16 miejsc w pokojach 2-osobowych, stylowe wyposażenie, drogo.

MIELNO

Zajazd „Drogorad” (zajazd wielkopolski) nad jez. Głębocezek, tel. 061 426 64 07, 14 miejsc w pokojach 2–3-osobowych.

CZERNIEJEWO

Hotel w pałacu i budynkach przypałacowych, tel. 061 427 30 75, 100 miejsc w pokojach 1–3-osobowych, częściowo o zabytkowym wystroju. Wytworne apartamenty. Ceny zróżnicowane, umiarkowane.

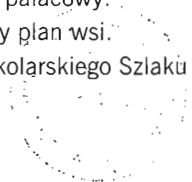
Schronisko młodzieżowe, ul. Szkolna 3, tel. 061 427 30 92, 22 miejsca w pokojach wieloosobowych. Czynne VII–VIII.

SPIS RYCIN MAPEK, PLANÓW, RZUTÓW

1. Schemat przebiegu Szlaku Piastowskiego.
2. Lednicki Park Krajobrazowy.
3. Wielkopolski Park Etnograficzny.
4. Okolice Lednogóry, Dziekanowic, Ostrowa Lednickiego.
5. Gniezno. Schematyczny plan miasta.
6. Gniezno. Wzgórze Lecha i otoczenie.
7. Gniezno. Przekrój poziomy katedry.
8. Trzemeszno. Schematyczny plan miasta.
9. Trzemeszno. Przekrój poziomy kościoła NMP.
10. Mogilno. Schematyczny plan miasta.
11. Mogilno. Zespół poklasztorny.
12. Strzelno. Schematyczny plan miasta.
13. Strzelno. Wzgórze św. Wojciecha.
14. Kruszwica. Schematyczny plan miasta.
15. Kruszwica. Przekrój poziomy kolegiaty.
16. Inowrocław. Schematyczny plan miasta.
17. Żnin. Schematyczny plan miasta i okolic.
18. Okolice Biskupina, Wenecji i Gąsawy.
19. Biskupin. Rezerwat archeologiczny.
20. Czarniejewo. Zespół pałacowy.
21. Giecz. Schematyczny plan wsi.
22. Schemat odcinków kołarskiego Szlaku Piastowskiego.

WAŻNIEJSZA LITERATURA

- Anders P.: *Pałuki*. Poznań 1997.
- Giese A.: *Kurier Kardynata*. Katowice 2005.
- Hewner K.: *Kolegiata św. św. Piotra i Pawła w Kruszwicy. Świadek dziesięciu stuleci*. Kruszwica 1998.
- Kaszubkiewicz A. i inni: *Ostrów Lednicki*. Bydgoszcz 2002.
- Konieczka-Śliwińska D.: *Benedyktyni mogileńscy*. Poznań 2005.
- Kurnatowska Z. (red.): *Tropami Świętego Wojciecha*. Poznań 1999.
- Łęcki W.: *Gniezno i okolice. Przewodnik*. Warszawa 1991.
- Maluśkiewicz P.: *Między legendą i historią. Szlakiem Piastowskim z Poznania do Gniezna*. Poznań 1995.
- Maluśkiewicz P.: *Gniezno. Ilustrowany przewodnik po mieście*. Koinin 1998.
- Mikołajczyk G.: *Katedra Gnieźnieńska. Przewodnik*. Gniezno 1997.
- Mikołajczyk G.: *Sanktuarium św. Wojciecha w roku 1000-lecia jego męczeńskiej śmierci*. Gniezno 1997.
- Ratajski G.: *Mogilno*. Poznań 1998.
- Rola Z.: *Tajemnice Katedry Gnieźnieńskiej*. Poznań 2005.
- Sikorska J.: *Inowrocław. Dzieje, zabytki, okolice, legendy*. Inowrocław 1997.
- Sikorska J. (red.): *Od Kruszwicy do Poznania. Rzec o Szlaku Piastowskim*. Bydgoszcz 2005.
- Sroka Z.: *Romańskie kolumny figuralne w Strzelnie*. Gniezno 2000.
- Sroka Z.: *Romańskie tympanony w strzeleńskiej bazylice i rotundzie*. Bydgoszcz 2003.
- Śmigiel K. (red.): *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno 1992.
- Świechowski Z.: *Strzelno romańskie*. Poznań 1998.
- Wielkopolska. Poznań NE — Gniezno. *Mapa turystyczna. Szlak Piastowski*. Poznań 2000.

Woźniak M.: *Skarbiec Katedry w Gnieźnie*. Poznań 1990.

Wójtowicz A. (red.): *Gniezno i Poznań w państwie pierwszych Piastów*.
Poznań 2000.

Zajączkowski W.: *Biskupin. Przewodnik po rezerwacie archeologicznym*. Wrocław 2004.

SKOROWIDZ NAZW GEOGRAFICZNYCH

Jez., jez. — jezioro; m. — miasto; rez. — rezerwat przyrody; rz. — rzeka; w. — wieś; zob. — zobacz. Wytłuszczonym drukiem podano miejsce zasadniczego opisu.

- Anastazewo w. 95
Antoninek, dzielnica Poznania 209, 213
Augustowski Kanał 207
Awentyn 66
- Bałtyk 12, 131, 138
Barcin m. 10, 20, 105, 110, 143, 145, 154, 155, **156-157**, 212
Bawaria 88
Berlin m. 142, 196, 205
Biała Góra 147
Białe Kujawy 118
Bielawy w. 154, 155
„Bielawy” rez. 186
Biezdruchowo jez. 32
Biskupice w. **30**, 214
Biskupin w. 6, 8-10, 12, 20, 31, 35, 167, **171-177**, 180, 226, 229
Biskupińskie Jez. 167, 171-173, 176, 177
Biskupizna 48
Błonie, dzielnica Inowrocławia 145
Bogucin w. 26
Braciszewo w. 216
Brzeźno w. 127
- Brzostek jez. 214
Bug rz. 12, 15
Bugaj w. 30
Bydgoszcz m. 63, 95, 118, 143, 145, 150, 151, 156, 163
Bzura rz. 94, 198
- Chabsko w. **107**, 218
Chojniki w. 38
Chomęcice w. 30
Chomiąskie Jez. 180
Cybina rz. 24, 27, 30, 206, 209, 213, 214
Czechy 66, 69, 92, 203
Czerniejewo m. 8-11, 38, **186-191**, 212, 226
Czerniejewskie Lasy 8, 186
Czewujewo w. 179
- Dąbrówka Kościelna w. 35
Dem☐alice 203
Dębe w. 49
Dębina, las 196
Dobrzec w. 45
Drążgowo w. 205
Dunaj rz. 12
Düren 76

- Duszno w. 105, 212, 218
- Dzieskanowice w. 9, 23, 36, 43, 47,
49-50, 51, 193, 212, 215, 222
- Dzierżanów w. 48
- Elbląg m. 66
- Fałkowo w. 36, 45
- Flandria 99
- Francja 66, 88, 127
- Fryzja 53
- Gaj w. 48
- Gałęzewo w. 45
- Ganina w. 38
- Gąsawa w. 9-11, 157, 163, 167,
170-172, 177, 178-180, 221,
226
- Gąsawka rz. 11, 163, 172, 180
- Gąsawskie Jez. 172, 178, 180
- Gdańsk m. 17, 59, 66, 78, 79,
120, 131
- Gdynia m. 143
- Gębarzewo w. 35
- Gębice w. 212, 219
- Giecz w. 5, 8-10, 14, 15, 90, 186,
195, 200-204
- Gierłatowo w. 199
- Giżewo w. 219
- Głęboć jez. 183, 226
- Głogów m. 12
- Główna rz. 23, 26, 27, 29, 36, 43
- Gniezno m. 5, 8, 10-21, 23, 31,
37-39, 47, 52, 57, 59, 60, 61-
-95, 98, 99, 105, 110, 118,
131, 136, 141, 145, 167, 178,
182, 183, 185, 186, 191, 195,
196, 198, 202, 206, 207, 211,
212, 216, 217, 221, 223, 228,
229
- Biblioteka Katedralna 83, 87, 88
- Dolina Pojednania 64, 92
- Drzwi Gnieźnieńskie 74, 75, 77,
83, 87
- kanonie 65, 73-74, 89
- kaplica św. Stanisława 65, 88
- katedra 9, 61, 65, 67, 73, 74-
-87
- Kolegium Europejskie 63, 71
- kościół Franciszkanów 91
- kościół NMP Królowej Polski (po-
ewangelicki) 93
- kościół św. Jana 93
- kościół św. Jerzego 65, 87, 88-
-89
- kościół Św. Krzyża 95
- kościół św. Michała 94
- kościół św. Piotra i Pawła 94
- kościół Św. Trójcy (farny) 90
- kościół św. Wawrzyńca 94
- Muzeum Archidiecezji Gnieźnień-
skiej 61, 65, 89
- Muzeum Początków Państwa Pol-
skiego 9, 61, 69, 70
- pałac arcybiskupi 65, 73
- pałac biskupi 65, 74
- Park Miejski 94
- Park Piastowski 69
- pomnik Bolesława Chrobrego 65,
74
- pomnik Mieszka I i Bolesława
Chrobrego 70
- pomnik św. Wojciecha 93
- Rynek 61, 64, 67, 89, 90
- sąd 92
- stary ratusz 93
- Teatr im. A. Fredry 93
- Wzgórze Lecha 63, 65, 67, 73,
87
- Wzgórze Panieńskie 67, 90

- Gnieźnieńskie Pojezierze 11, 105, 163
 Godawskie Jez. 172, 180
 Godziesze Wielkie w. 45
 Gopło jez. 10, 11, 131-136, **138-139**, 153
 Goranin w. 186
 Gościeszyn w. 89, **183**
 Goździn w. 46
 Góra w. (koło Inowrocławia) 143, 150
 Góra, przedmieście Żnina 163
 Górki Dąbskie w. 46
 Grochowska Szlacheckie w. **181-182**, 226
 Grunwald w. 99
 Gruszczyn w. 212, 213
 Gryżyna w. 51, 52
 Grzybowo w. 9, 10, **192-195**, 197
 Grzybowo, dzielnica Gniezna 92, 93
 Gulczewo w. 191
 Gułtowy w. 204
- H**
 Harenda 143
 Hedèany w. 203
- I**
 Imielno w. 52
 Imiótki w. 23, 36, **39**
 Inowrocław m. 9, 10, 14, 18-20, 23, 63, 76, 95, 98, 104, 105, 110, 117, 118, 130, 131, 133, 142, **143-151**, 152, 154-156, 159, 163, 212, 220, 221, 225, 228
 Inowrocławska Równina 11
 Iwno w. 206
 Izdby w. 218
- J**
 Jabłowskie Góry 159
 Janikowo m. 10, 20, 104, 150, 212
 Jankowo Dolne w. 11, **98**
 Jankowskie Jez. 98
 Janowiec Wielkopolski m. 10, 163, 212
 Janowo w. 205
 Januszkowo w. 163
 Jar pod Uzarzewem 27
 Jarocin m. 63, 196
 Jaromierz w. 49
 Jelonek jez. 62-64, 69, 73
 Jerzykowo w. **30**, 214
 „Jezioro Dębiniec” rez. 214
 „Jezioro Drażynek” rez. 214
- K**
 Kalisz m. 12, 17, 45, 120, 131, 196
 Karlovy Vary m. 150
 Karolin, dzielnica Poznania 26
 Katarzynki, przysiółek 214
 Kcynia m. 207
 Kędzierzyn w. 47
 Kępno m. 17
 Kiskowo w. 32, 39, 216
 Kleszczewo w. 208
 KłECKO m. 10, 19, 39, 90
 Kłodawa m. 155
 Kobylnica w. 23, **27**, 213, 222
 Kobylniki w. **131**, 132, 224
 Kociałkowa Górka w. 214
 Kołobrzeg m. 16, 65
 Komandoria, dzielnica Poznania 26
 Komorowo w. 36, **43**
 Konin m. 38, 63, 105, 110, 117, 118, 131, 143, 156, 196
 Konstancja m. 68
 Końska Wieś w. 46
 Koronowo m. 145, 159
 Kostrzyn m. 10, 11, 32, 60, **207-208**, 212, 214
 Kościelec w. 10, **151-152**
 Kościelna Wieś w. 118

- Kościuszków w. 45
 Kowalskie Jez. 29, 30
 Kórnik m. 8
 Kraków m. 12-14, 16, 18, 57, 65, 68, 86, 152, 164, 192
 Królewska Góra 73
 Kruchowo w. 212, 217, 218
 Kruszwica m. 5, 8-13, 15, 20, 31, 90, 97, 110, 118, 130, **131-137**, 138, 142, 143, 178, 212, 219, 220, 221, 224, 228
 Kujawki w. 217
 Kujawy 8, 12, 18-20, 76, 110, 118, 130, 133, 154, 156, 157, 159, 219
 Kujawy Garbate 118
 Kujawy Zachodnie 143, 147
 Kwieciszewica rz. zob. Noteć Zachodnia
 Kwieciszewo w. 10, **118**

 Latalice w. 35, 36
 Łąd w. 202
 Lecha Wzgórze 63, 65, 67, 73, **87**
 Lednica (dawna nazwa wsi Dziekanowice) 49
 Lednica (obszar wokół jeziora) 5, 39, 45
 Lednica jez. 11, 20, 23, 35-37, 39, 42, **43**, 49, 51-53
 Lednicki Park Krajobrazowy **35-36**, 39
 Lednickie Pola 36, **38-39**
 Ledniczka, wyspa na jez. Lednica 43, 51, 56, **60**
 Lednogóra w. 10, 23, 36, **37**, 39, 47, 51, 212, 215
 Letnisko Leśne, część miasta Pobiedziska 31
 Ligowiec w. 27
 Lipówka, dzielnica Wrześni 198
 Litwa 69, 101, 120, 131, 159, 191
 Lotaryngia 15
 Lubcz w. 182
 Lubczynek w. 45
 Lubieckie Jez. 182
 Lubochnia w. 212, 217
 Lubostroń w. 8-10, **158-159**, 225
 Lubuska Ziemia 12
 Ludzisko w. 142

 Łąba rz. 12
 Łabiszyn m. 190
 Ławki w. **104**, 212, 218
 Łąkie w. 212, 219
 Łekno w. 142
 Łęczycza m. 12, 196
 Łojewo w. 143, 145, 212, 220
 Łomnica w. 48
 Łosia Góra 167, 172
 Łubowo w. 10, **60**, 215, 223

 Magdeburg m. 15
 Majków, dzielnica Kalisza 51, 52
 Maltańskie Jez. 213
 Małe Gopło jez. 143
 Marcinkowo Dolne w. 172, 181
 Marcinkowo Górne w. 17, 167, 172, **178**, **180-181**
 Marianowo w. 37
 Markowice w. 142
 Mazowsze 12, 15, 202
 Mątwą rz. 143
 Mątwy, dzielnica Inowrocławia **142-143**, 145, 150, 225
 Mewia, wyspa na jez. Lednica 43
 Mielno w. 8, 11, **183**, 226
 Mielno jez. (koło Mielna) 183
 Mielno jez. (koło Pakości) 152
 Mierzewo w. 47

- Mikołajewice w. 48
 Miłostaw m. 196
 Miradzkie Lasy 8, 118
 Mirosławice w. 49
 Młyński Staw 213
 Modliszewko w. 10, **183**
 Mogileńskie Jez. 110-114
 Mogiłno m. 5, 8-11, 19, 97, 104-
 -107, **110-117**, 118, 131, 143,
 155, 156, 212, 218, 219, 224,
 228
 Monachium m. 199
 Monte Cassino 66
 Moraczewo w. **35**, 36, 37, 215
 Morawska Brama 131
 Morawy 168
 Moskawa rz. 200, 201
 Moskwa m. 87
 Murczyn w. 163
 Murowana Goślina m. 10, 34, 212

 Nadgoplański Park Tysiąclecia 11,
 139
 Nadrenia 53, 76
 Nakło nad Notecią m. 178
 Nekla m. 10, **199**, 212
 Niedzięgiel jez. 153
 Niemcy 66, 69, 78, 92, 127, 191
 Niewolno w. 218
 Norymberga m. 84
 Noskowo 191
 Notecki Kanał 153
 Noteć rz. 11, 37, 138, 142, 143,
 152-154, 156-159, 199
 Noteć Zachodnia (Kwieciszewica) rz.
 118, 153
 Nowa Wieś, przedmieście Swarzędza
 209
 Nowy Młyn, dzielnica Poznania 213
 Nowy Tomyśl m. 47, 49

 Oćwieckie Jez. 180
 Odra rz. 12, 15, 131
 Oliwa, dzielnica Gdańska 86
 Ołobok w. 45
 Opieszyn, dzielnica Wrześni 197
 Opole m. 12
 Orchowo w. 110, 118
 Ossek 168
 Ostrów Lednicki, wyspa na jez. Led-
 nica 5, 8, 9, 13-15, 36, 37, 43,
 44, 48, 50, 51, **52-60**, 73, 215,
 228
 Ostrów Rzępowski, wyspa na jez.
 Gopło 131
 Ostrów Tumski, dzielnica Poznania
 24
 Ośno w. 171
 Otłoczyn w. 48

 Paczkowo w. **208**, 214
 Padwa m. 163
 Pakoskie Jez. 11, 152, 153
 Pakosław w. 47
 Pakość m. 10, 110, 118, 145, **152-**
-154, 212
 Pałędzie Dolne w. 104, 218
 Pałędzie Kościelne w.
 Pałuki 8, 12, 45, 141, 156, 163,
 170, 173, 182, 228
 Panieńskie Wzgórze 67, 90
 Paproć w. 47
 Pawłowo w. 186
 Piechcin w. 10, **154-155**
 Piekary w. 216
 Piła m. 63
 Płowce w. 18, 159
 Pobiedziska m. 5, 9-11, 23, 28, 31,
32-34, 93, 94, 211, 212, 214,
 215
 Podgórz, dzielnica Torunia 145

- Podlasie 97, 130
 Podstolice w. 199
 Polanowice w. 212, 219
 Pomarzanowice w. 32
 Pomorze 17, 33, 90, 169, 178, 196, 202
 Pomorze Gdańskie 12, 15, 17
 Popielewskie Jez. 11, 100, **105**
 Potrzymiech, półwysep na jez. Gopło 138
 Powidz w. 89, 95
 Powidzkie Jez. 95
 Poznań m. 5, 8, 10, 12-20, 23, **24-26**, 28, 31, 32, 37, 43, 52, 60, 63, 69, 71, 73, 90, 104, 118, 120, 131, 143, 145, 163, 178, 185, 190, 195, 196, 198-200, 202-205, 208, 209, 211-213, 222, 228, 229
 Praga m. 66
 Promienko w. 214
 Promno w. **30-31**, 212, 214, 222
 Promno, leśnictwo 214
 „Promno”, Park Krajobrazowy 23, 30, 214
 Prusy 66, 118, 120, 156
 Przedbojewice w. 142
 Przemyśl m. 38
 Przyjma w. 104, 150, 218
 Pturek w. 10, **157**
 Puszcza Zielonka 8, 11, 23, 27, 31, 34
 Pyzdry m. 196

 Radziejów m.
 Ren rz. 14
 Rogalin w. 8, 48
 Rogowo w. 10, 11, 110, 141, 180, **182**
 Rogowskie Jez. 182

 Rosja 104
 Ruś 131
 Rybitwy w. 36, **37-38**, 51
 Rynarzewo w. 196
 Ryszewko w. 183
 Rzęgowo w. 216
 Rzępowski Półwysep na jez. Gopło 133, 135
 Rzym m. 12, 66, 190
 Rzym w. (na Pałukach) 171

 Sandomierz m. 12
 Sanniki w. 207
 Sasinowo w. 49
 Sątopy w. 47
 Setidawa, gród 164
 Sędziwojewo w. 35
 Siedlec w. 10, **205-206**
 Siekierki Wielkie w. 208
 Siemianowo w. 36, **43**, 222
 Siemiatycze m. 97, 130
 Skandynawia 53
 Skorzęcin w. 153
 Skrzetusz w. 45
 Skrzetuszewo w. 10, 36, 38
 Skrzynka jez. 167
 Stawno w. 36, 37, 48
 Stowacja 69, 92, 191
 Stupca m. 219
 Sokolniki w. 219
 Sokołowo w. (koło Wrześni) 196, **198**
 Sokołowo Budzyńskie w. 46, 60
 Sołeczno w. 35
 Stany Zjednoczone 107
 Stara Krobia w. 48
 Stara Nieszawa zob. Podgórz
 Starczewo w. 219
 Stary Licheń w. 105
 Stodoły w. 219

- Struga rz. 192, 195
 Strzelno m. 5, 8-10, 19, 97, 117, **118-130**, 131, 142, 152, 212, 219, 224, 228
 Studzieniec w. 48, 51
 Sulmierzyce m. 48
 Swadzim w. 35
 Swarzędz m. 10, **208-209**, 212, 213, 222
 Swarzędzkie Jez. 208, 209, 213
 Sworzyce w. 47
 Syberia 67
 Szarlej w. 220
 Szarlej jez. 143
 Szczepanowo w. 157
 Szczytniki Duchowne w. 217
 Szreniawa w. 27
 Szubin m. 19, 196, 199, 209
 Szwecja 155
 Szydłowo w. 106
 Szydłowskie Jez. 106
 Szymborze, dzielnica Inowrocławia **143**, 220

 Śląsk 12, 16, 143, 196, 202
 Środa Wielkopolska m. 186, 199
 Święte Jez. 64
 Świętokrzyskie Jez. 62, 63

 Targowa Górka w. 199
 Tarnowo Podgórne w. 38
 Toruń m. 34, 63, 95, 98, 118, 120, 143, 145
 Trzek w. 208
 Trzemeszeńskie Jez. 99
 Trzemeszno m. 5, 8-11, 19, 20, **99-104**, 105, 118, 178, 179, 212, 217, 218, 224
 Trzuskolów w. 47
 Tuczo w. 32

 Tupadły w. 142
 Tyniec, dzielnica Krakowa 110

 Ukraina 69
 Uzarzewo w. 10, **27-28**, 212, 214

 Waliszewo w. 36, 39
 Wapienno w. 154, 155
 Wapno w. 155
 Warmia 33
 Warszawa m. 68, 101, 196, 198, 199, 208, 213
 Warta rz. 10, 24, 43, 212
 Wartkowice w. 46
 Warzymowo w. 136
 Wągrowiec m. 10, 143, 163, 212
 Wełna rz. 8, 10, 11, 98, 182, 183, 212
 Wenecja m. 83
 Wenecja (Dolna) w. 9, 10, **167-171**, 172, 180, 225
 Wenecja Górna w. 167, 172
 Weneckie Jez. 167, 172
 Węglewo w. **35**, 212, 215
 Węgry 66, 69, 84, 92, 191
 „Wiązy w Nowym Lesie” rez. 186
 Wiecanowo w. 117
 Wiecanowskie Jez. 110, 117
 Wiedeń m. 190
 Wielki Sławsk w. 130
 Wielkopolski Park Etnograficzny 9, **43-49**, 51, 215
 Wielkopolski Park Narodowy 8
 Wielkopolskie Pojezierze 11
 Wierzenica w. **27**, 31, 47
 Wilno m. 164
 Winiary, dzielnica Gniezna 95, 183
 Winiary jez. 62, 63, 183
 Wiśła rz. 15, 131
 Wiślica w. 12

- Witkowo m. 10, 95, 196, 212
Włochy 66, 88, 199
Włocławek m. 118, 130, 131, 133,
135, 143
Wola Skorzęcka w. 217
Wolica w. 45
Wolickie Jez. 11, 157
Wolsztyn m. 209
Wódka w. 195
Wójtostwo jez. 214
Wrocław m. 12, 16, 65
Wroneczyn w. 35
Wroneczyńskie Małe Jez. 35
Wroneczyńskie Wielkie Jez. 35
Wróblewo w. 58
Wrząca w. 46
Wrzesińska Równina 196
Września m. 10, 63, 92, 191-193,
196-198, 204, 212, 222
Wrześnica rz. 186, 196, 198
Wydartowo w. 105, 218
Wydartowski Wał 105, 218
Wyłatowo w. 10, 97, **106-107**, 110,
218
Wymysłowo Dolne w. 217
Wysocko Wielkie w. 49
Wzgórze św. Wojciecha 119, 121,
122, 219
Zakopane m. 143
Zakrzewo w. 36, 58
Zamkowa Góra 25
Zbąszyń m. 207, 209
Zbýtowo w. 219
Zdrój w. 47
Zdziechowa m. 196
Zgierz m. 95
Zielęcin w. 49
Zieliniec, młyn 213
Zioło jez. 182
Złotniki Kujawskie 157
Złotowo 157
Żabno jez. 110
Żegrze, dzielnica Poznania 47
Żnin m. 6, 8-11, 19, 20, 143, 151,
152, 154, 156, **163-167**, 169,
170, 171, 177, 178, 180, 190,
196, 212, 221, 225
Żnińskie Duże Jez. 162, 163, 166
Żnińskie Małe Jez. 162, 163, 167,
225
Żydówko w. 212, 215

Sporządził PAWEŁ ANDERS

SPIS TREŚCI

WSTĘP / 5

OGÓLNIE O SZLAKU PIASTOWSKIM / 7

Przebieg szlaku / 8

Środowisko naturalne / 11

Z dziejów / 11

Dzień dzisiejszy / 16

Kalendarium Polski Piastowskiej / 17

O SZLAKU PIASTOWSKIM SZCZEGÓŁOWO / 22

ODCINEK 1. Poznań–Pobiedziska–Lednica–Gniezno / 23

ODCINEK 2. Gniezno–Trzemeszno–Mogilno–Strzelno–Kruszwica / 97

ODCINEK 3. Kruszwica–Inowrocław–Pakość–Żnin–Biskupin–
Gniezno / 141

ODCINEK 4. Gniezno–Czarniejewo–Grzybowo–Września–
Giecz–Swarzędz–Poznań / 185

SZLAKIEM PIASTOWSKIM NA ROWERZE / 211

ODCINEK 1. Poznań–Pobiedziska / 213

ODCINEK 2. Pobiedziska–Lednica–Gniezno / 215

ODCINEK 3. Gniezno–Lubochnia–Trzemeszno / 217

ODCINEK 4. Trzemeszno–Ławki–Mogilno / 218

ODCINEK 5. Mogilno–Strzelno–Kruszwica–Inowrocław / 219

INFORMACJA TURYSTYCZNA / 221

NOCLEGI / 222

SPIS RYCIN, MAPEK, PLANÓW, RZUTÓW / 227

WAŻNIEJSZA LITERATURA / 228

SKOROWIDZ NAZW GEOGRAFICZNYCH / 230

Skład, łamanie
perfekt

ul. Grodziska 11, 60-363 Poznań

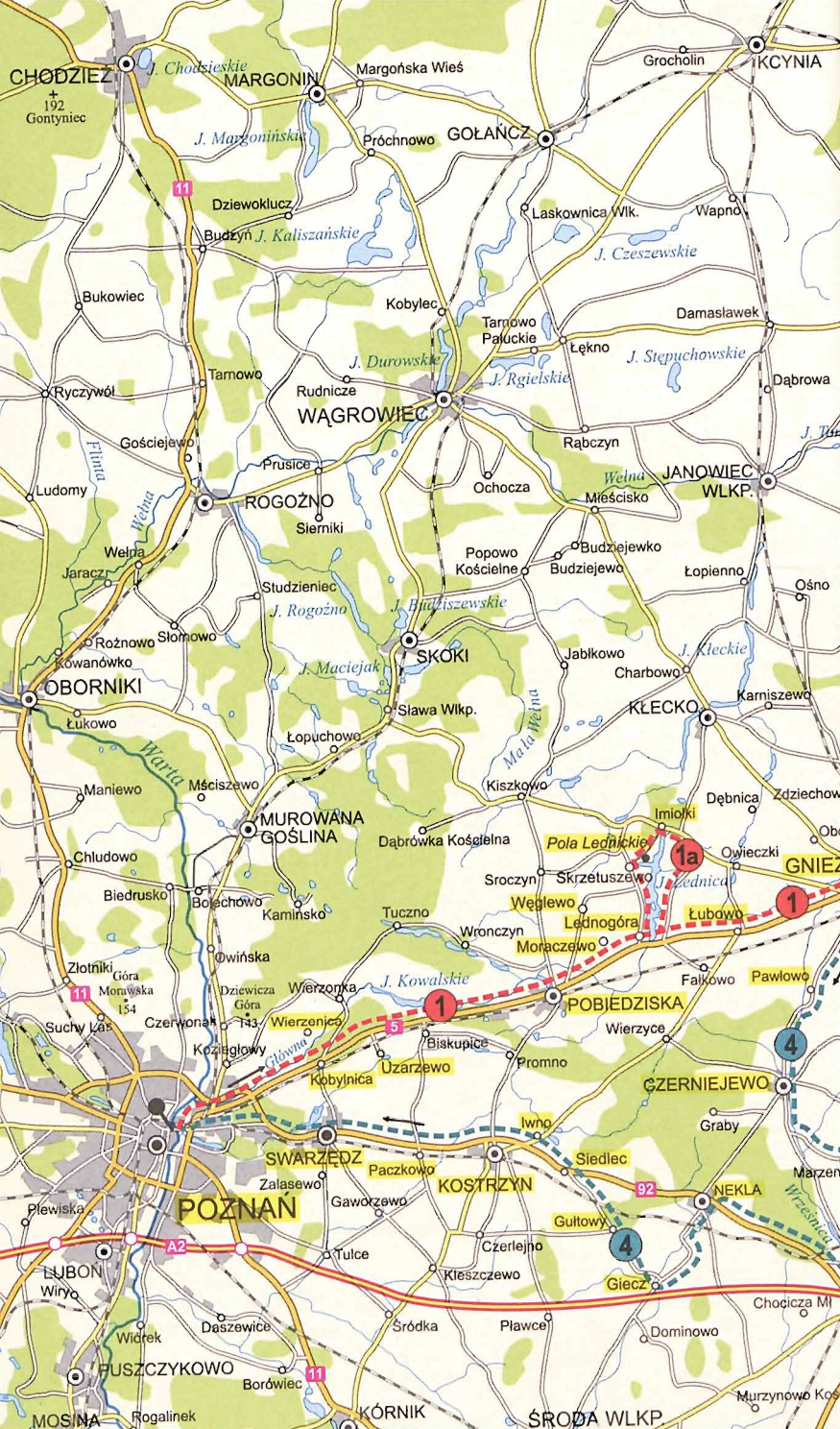
tel. 061 867 12 67

e-mail: dtp@perfekt.pl, <http://dtp.perfekt.pl>

Druk i oprawa

Zakład Poligraficzny Moś & Łuczak

61-065 Poznań, ul. Piwna 1

Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu powstało w 1993 roku. Publikuje tytuły o różnorodnej tematyce, związane z regionem wielkopolskim. Jest wydawcą kwartalnika *Kronika Wielkopolski* i książek ukazujących się w ramach *Biblioteki Kroniki Wielkopolski*.

Działalność wydawnicza WBPIKAK skupia się głównie wokół czterech tematów: krajoznawstwo (seria *Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza*), historia (publikacje poświęcone znaczącym wydarzeniom z przeszłości regionu), biografie zasłużonych dla Wielkopolski postaci oraz monografie miast (seria *Dzieje miast Wielkopolski*).

Poza wspomnianymi seriami ukazały się m.in. cieszące się dużym uznaniem czytelników albumy: *Drewniane kościoły w Wielkopolsce*, *Album Wido-ków przedstawiających miejsca historyczne Księstwa Poznańskiego i Prus Zachodnich* oraz *Ratusze Wielkopolski*.

Do roku 2005 nakładem wydawnictwa WBPIKAK ukazało się blisko 120 tytułów książkowych.

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

PRAC.KRAJOZN.

007-003661-00-0

ISBN 83-87816-84-1

9 788387 816841

Wojewódzka Biblioteka Publiczna
i Centrum Animacji Kultury